

С. АДАМОВИЧ, Р. КОБИЛЬНИК, Л. ЩЕРБІН

НЕРЕАБІЛІТОВАНА ПАМ'ЯТЬ

Частина I

Івано-Франківськ
«Лілея-НВ»,
2017

УДК 94 (477)
ББК 63.3 (Укр) 624

Нереабілітована пам'ять / Відповідальний редактор Сергій Адамович. — Ч. 1. — Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2017. — 208с.

У книжці на основі архівних матеріалів досліджено трагічні сторінки історії Західної України 40–50-х рр. ХХ ст. на прикладі долі людей, які потрапили в жорна нацистського та більшовицького тоталітарних режимів, а також продемонстровано справжнє обличчя радянських «визволителів» західноукраїнських земель. Автори праці в науково-популярній розвідці висвітлюють героїзм учасників національно-визвольного руху ОУН–УПА, виживання цивільного населення, а також ницість вчинків нацистських та більшовицьких окупантів і їхніх прислужників.

Для науковців, студентів вишів, краєзнавців та широкого загалу читачів.

ISBN 978-966-668-435-9

© С. Адамович,
Р. Кобильник, Л. Щербін, 2017
© Видавництво «Лілея-НВ», 2017

ПЕРЕДМОВА

*Присвячую моєму прадідові
Михайлу Атаманчукові
та прабабусі Катерині Атаманчук,
яких радянський тоталітарний режим
депортував у 1944 р.*

У Галузевому державному архіві Управління Служби безпеки України в Івано-Франківській області зберігається близько семи тисяч кримінальних справ на осіб, що були репресовані в 40–50-х рр. і не були реабілітовані на початку 90-х рр. ХХ ст., велика частина з яких – справи учасників ОУН та УПА. У селах і містах країни їх вшановують пам'ятниками «Борцям за волю України», але формально вони 75 років залишаються у статусі злочинців. Влада незалежної України не спромоглася реабілітувати патріотів, чия боротьба фактично забезпечила в майбутньому незалежність України. Тим часом із зони АТО повертаються учасники гібридної війни з Росією, які через перепони державної бюрократії важко виборють свої права. Історія повторюється?

Зазначмо, що 1991 р. в Україні ухвалили закон «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні». Всі справи переглянули і частину людей, пов'язаних із національно-визвольною боротьбою, реабілітували. В першу чергу тих, чиєї реабілітації в суді домагалися родичі або чиї справи були відносно легкі: хтось допомагав повстанцям продуктами, хтось лікував поранених. Переглядали справи працівники СБУ, яким цю роботу доручили як «навантаження», тож все це відбувалося доволі формально.

На початку 2000-х рр. ХХ ст. співробітники Івано-Франківської обласної державної адміністрації працювали над створенням «Книги пам'яті України» та книжки «Реабілітовані

історією», які містили інформацію про жертв комуністичного терору. Такі книжки видавали в кожній області. Прикарпатська частина «Реабілітованих історією» формувалася за редакцією Лук'яна Вардзарука і налічує п'ять томів — це своєрідна енциклопедія патріотів, які були депортовані, ув'язнені, загинули під час слідства, в ув'язненні або яких розстріляв радянський тоталітарний режим.

Однак учасники ОУН—УПА, які зі зброєю воювали за незалежність України від радянської влади, до книжки не ввійшли. Адже закон «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні» містить абсурдні обмеження: реабілітації не підлягають особи, засуджені за зраду Батьківщини, шпигунство, диверсії, саботаж, теракти, організацію збройних формувань і т. д. Дарма, що репресій зазнавали зрадники не України, а Радянського Союзу, диверсії й теракти були спрямовані на здобуття незалежності нашої держави, а збройні формування на зразок УПА боролися проти російського комуністично-окупаційного режиму. Закон ухвалили 17 квітня 1991 року, тож під поняттям «Батьківщина» малася на увазі не Україна. За 26 років незалежності українська влада змінити радянський закон не спромоглася.

Спроби ухвалити новий закон про реабілітацію у 2014—2017 рр. не увінчалися успіхом. Натомість ухвалений 9 квітня 2015 р. Закон України «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у ХХ столітті» визнає бійців УПА борцями за незалежність України і дає підстави державним органам влади розпочати роботу над реабілітацією тисяч борців за незалежність України 40—50-х рр. ХХ ст.

У зв'язку з цими обставинами науковці громадської організації «Поступовий гурт франківців» за ініціативи Яреми Петріва розпочали реалізацію науково-дослідного проекту «Нереабілітована пам'ять». Його концепція передбачала вивчення на основі архівів СБУ, записів свідчень очевидців подій та аналізу наукових публікацій історій життя прикарпатців, які, виборюючи незалежність України, стали жертвами радянського терору і мають право на належну шану від держави.

Робота над історією національно-визвольного руху Опору ОУН—УПА відбувалася за доброго сприяння Управління Служби безпеки України в Івано-Франківській області,

працівники якого йшли назустріч в наукових пошуках архівних матеріалів з історії західноукраїнських земель 40–50-х рр. ХХ сторіччя.

Результати науково-дослідницьких пошуків у межах проекту були апробовані на сторінках популярних часописів «Галицький кореспондент» та «Галичина». Поступовці ініціювали процес реабілітації діячів ОУН–УПА, а сьогодні перші напрацювання проекту ми пропонуємо для широкого загалу в межах окремої книжки.

У ній зібрано історії вояків УПА та діячів ОУН 40–50-х рр. ХХ ст. Вивчення і відкриття їхнього героїчного чину – це повага до нашої держави і нації, а в першу чергу – повага до самих себе. Одночасно частина оповідей розкриває важкі долі людей, яких закрутив вир війни і кинув в урвище біди. Ряд цих людей стали жертвами військового часу, а деякі морально надламалися і перетворилися на злочинців. Є в цій книжці також нариси про «радянських визволителів», які принесли на західноукраїнські землі багато кривди під «прапором Леніна – Сталіна» і дійсно не підлягають реабілітації.

Сподіваємося, що книжка прислужиться для дальших наукових історичних досліджень, пришвидшить реабілітацію вояків УПА і сприятиме вихованню патріотичних почуттів українців.

*Не було б цієї пролитої крові борців,
не було б цього трагізму,
не було б і болю в душі народу.
А там, де немає болю, може зродитися
байдужність. Вона ж — ця байдужність
може скотити народ до нікчемності.
Марко Боєслав «Кров героїв»*

ГЕРОЇ ОУН–УПА: СТРАЧЕНІ СВІТАНКИ

Як сільський вчитель розізлив НКВС

1999 р. івано-франківський прокурор Ю. Юрченко ухвалив рішення про те, що реабілітації не підлягає Мирон Дяків, 20-річний сільський вчитель, який встиг побути в УПА всього рік і померти в тюрмі, не доживши до суду й обвинувального вироку¹. Якщо не було суду, то Дяків помер у статусі невинного і про зачислення його до лав тих, які не підлягають реабілітації, не повинно було бути й мови.

Всього за рік своєї партизанки Дяків на псевдо Мирон (Мирослав Степанович Дяків, 1925 р. н., с. Слобідка-

*Пам'ятна дошка з іменами вояків УПА
в рідному селі Мирона Дяківа*

¹ ГДА СБУ в Івано-Франківській області. Ф 5. Спр. 18.

Більшівцівська Галицького району. — Ред.) встиг добряче попсувати нерви енкаведистам. Однієї листопадової ночі 1945 року до хати Дяків ввійшло кілька хлопців і покликало його в УПА. Він погодився, бо, як потім неодноразово повторював енкаведистам на допиті, «був за незалежну Україну». Вчителя одразу зарахували до елітної боївки СБ, тобто Служби безпеки ОУН, і доручили йому бути кущовим пропагандистом у селах в околиці Більшівців. Інструктував Мирона кущовий референт СБ на псевдо Данте, який також видав хлопцеві гвинтівку. Цілком ймовірно, що за законами СБ Дяків не знав імені та прізвища свого наставника, бо на допиті не видав його, сказавши, що знає лише псевдо.

Перш ніж потрапити до рук НКВС, п. Мирон щонайменше тричі впродовж року закликав селян на зборах у селах Німшині, Підшумлянцях, Скоморохах та інших чинити опір органам радянської влади й допомагати упівцям одягом і продуктами. Пана Мирона затримали 22 грудня 1946 року. До хати, на горішці якої він переховувався з дев'ятьма упівцями з СБ, увірвалися червоноармійці. Повстанці почали стріляти з кулеметів та автоматів. Вони застрелили червоноармійця Малькова й поранили ще одного і втекли. А Мирон не зміг, бо був поранений у стегно. Хлопцеві вистачило сили, лише аби зійти вниз і сховатися в кутку хати, прикрившись дровами та кукурудзою. Там його й знайшли червоноармійці, які повернулися на місце облави.

З документів відомо, що участь Мирона в УПА на допиті підтвердив сільський поліцей, який також був у партизанці. Поліцей начебто сам звернувся до енкаведистів з повинною. Адже коли НКВС прийшов на Прикарпаття, найважливішим його завданням було ліквідувати рух Опору ОУН—УПА. Просто так підійти до людини, яка сапає на полі чи косить траву, і звинуватити її в тому, що вона в УПА, вони не могли. Тому почали витягувати базу людей, які були поліцейями і сільськими старостами за німців, і ловити їх на гачок. Їм одразу висували звинувачення у державній зраді, але зауважували, що вони можуть допомогти собі виказуванням членів руху Опору. Ті почали здавати оунівців та упівців, а НКВС почав «тягнути ланцюжок».

Щодо п. Мирона, то після арешту його доправили в лікарню Станиславівської в'язниці. На допитах він стверджував, що не

стріляв і не вбивав Малькова. Його чимало розпитували про інших учасників боївки, про його діяльність та про структуру роботи партизанки. Енкаведисти вперто називали упівців бандитами, а Мирон їм розповідав про незалежну Україну. З кожним днем Дяківу чимраз гірше вдавався його власний підпис на документах. Можна лише здогадуватися, як енкаведисти допитували пораненого вчителя, щоб витягнути з нього інформацію. За два тижні хлопець помер у в'язниці. Лікарі констатували параліч дихального центру та падіння серцевого тиску.

І, як стверджує кандидат юридичних наук, доцент Юрій Микитин, те що вину Мирона Дяківа в інкримінованих злочинах суд не встановив, і до нього ймовірно було застосовано позасудовий вплив НКВС, що, можливо, призвело до смерті, дає підстави навіть за чинним законодавством для реабілітації (ст. 1 Закону України «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні» передбачає, що реабілітованими є особи, які з політичних мотивів зазнали репресій від позасудових органів, зокрема в будь-якому іншому позасудовому порядку). Але «сліпа Феміда...»

«Галицький кореспондент» спробував розшукати бодай когось з родини повстанця. Мешканці села Слобідки-Більшівцівської показали хату, де живе відомий архітектор Дяків, який працює в Галичі, та його син. Кажуть, більше Дякових у селі не залишилось.

Але Мирона в селі не забули. Його ім'я – у списку борців за волю України, який височіє на типовому для Прикарпаття кургані з високим хрестом. Добре, що люди вміють шанувати своїх героїв, коли на догоду «братній» країні влада їх ще не пошанувала...

*Символічний пам'ятник
«Борцям за волю України»
в с. Слобідці-Більшівцівській*

Нереабітований стрілець з повстанської родини села Томашівців

15 грудня 1946 р. молодший лейтенант Анисимов спільно з військовим підрозділом затримали в с. Томашівцях учасника «банди» УПА сотні Гонти Мирослава Йосифовича Ковальчука². Інформацію про перебування юнака в селі було отримано за наявними оперативними даними, встановлено, що він переховувався в будинках сусідів.

Під час допиту 19 грудня 1946 р. було з'ясовано, що Мирослав Ковальчук народився 1927 р. в с. Томашівцях Войнилівського району Станіславської області (нині – с. Томашівці Калуського району Івано-Франківської області) в родині селян, неодружений, упродовж 1938–1942 рр. навчався у школі. Після закінчення трьох класів до осені 1944 р. наймитував у с. Дем'янові Бурштинського району.

24 жовтня 1944 р. юнакові принесли повістку з сільської ради. До лав радянської армії він вирішив не йти, зустрівся з односельцем п. Табачуком, зібрав одяг, хліб, інші продукти та пішов в УПА. До УПА М. Ковальчук прибув 25 жовтня 1944 р.

в сотню Гонти, де перебував до 25 вересня 1946 р.

Під час допитів Мирослав Ковальчук повідомив, що мав псевда Грім і Омелько, володів зброєю (гвинтівка, граната), чотири рази в складі сотні УПА брав участь у боях проти з'єднань радянської армії та міліції. Однак доказів того, що ув'язнений вбивав чи знущався над червоноармійцями або партійно-радянськими службовцями, у кримінальній справі не було зафіксовано.

Вироком військового трибуналу військ МВС Станіславської області від 18

Титулка червоноармійської книжки зразка 1941 р.

² ГДА СБУ в Івано-Франківській області. Ф 5. Спр.58.

лютого 1947 р. М. Ковальчукові було інкриміновано озброєну боротьбу проти радянської влади за ст. 54-I а і 54-II КК УРСР із санкцією ст. 2 Указу Президії ВР СРСР від 19 квітня 1943 р. та засуджено до каторжних робіт на 15 років з обмеженням у правах на 5 років з конфіскацією майна.

Директор школи в с. Томашівцях Віра Кирилівна Козик нам повідомила, що, окрім Мирослава, в УПА були його брат Ярослав і сестра Гелена, яка була зв'язковою. Сім'я Ковальчуків була багатодітна і рано втратила батька, що спростовує міфи радянської історіографії про те, що в УПА йшли тільки багаті куркулі-кровопивці. А в саду в родини був бункер, де переховувалися партизани. Це була звичайна яма, вирита і спеціально обладнана, замаскована зверху³.

Як Україна здобула незалежність, розпочався процес реабілітації жертв сталінського терору. Однак після протесту прокуратури Івано-Франківський міський суд 26 червня 1992 р. визнав, що М. Ковальчука було засуджено обґрунтовано, і погодився лише на зняття відповідальності за ст. 2 Указу Президії ВР СРСР від 19 квітня 1943 р. (визнавалося, що М.Ковальчук не є шпигуном, зрадником Батьківщини з числа радянських громадян та їхніх підсобників). А протест прокурора підлягав задоволенню, бо засуджений був у сотні УПА і брав участь у боях з частинами Червоної армії.

Натомість ухвалений 9 квітня 2015 р. Закон України «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у ХХ столітті» визнає М. Ковальчука як бійця УПА борцем за незалежність України у ХХ сторіччі. Він був одним із тисяч рядових стрільців, про яких ми знаємо мало, але вони наближали Українську незалежність.

З віршами й автоматом за волю України

10 травня 1946 р. заступник начальника Снятинського райвідділу МДБ, капітан Філатов виписав постанову про арешт мешканця с. Княжого Снятинського району Петра Васильовича Романюка. Матеріали його допитів у Снятині та Коломиї

³ Гелена Атаманчук із Калущини пережила тортури і невиліковні хвороби, а в концтаборі познайомилася з сестрою Бандери // Режим перегляду: <http://vikna.if.ua/news/category/kl/2015/03/14/31365/view> (дата звернення 03.06.2015).

упродовж квітня — вересня 1946 р. розкривають долю дивізійника-упівця⁴.

Зазначмо, що у травні 1946 р. Петра Романюка затримали у схроні з кущовим керівником ОУН Грозою, якого вбили. В арсеналі бійців було два автомати, дві гранати, пістолет і 120 патронів.

Згідно з даними кримінальної справи Петро Романюк народився 1921 р. в с. Княжому в родині селян, яка мала у власності гектар землі. Хлопець мав ще сестру Марійку. Родина рано втратила батька, який помер 1941 р. Петро здобув трикласну освіту. Під час німецької окупації працював у своєму господарстві.

Восени 1943 р. Петро Романюк добровільно пішов у дивізію СС Галичина для «збройної боротьби проти радянської влади» і прослужив 10 місяців рядовим. Після Бродівської битви (відбувалася від 13 до 22 липня 1944 р. біля м. Бродів Львівської області між 13-м корпусом 4-ї танкової армії

Афіша до «Дня української культури». 1943 р.

Вермахту, до складу якого входила дивізія СС «Галичина», та радянськими військами 1-го Українського фронту) вийшов з оточення в районі м. Рогатина і, як частина дивізійників «Галичини», вступив в УПА до лав сотні «Вікторія» Бея. У підпіллі мав псевда Блискавичний і Гора.

Петро Романюк брав участь у боях з радянською армією в с. Корчівці Долинського району, де сотню «Вікторія» було розбито, але йому вдалося не потрапити в полон (15 чи 20 січня 1945 р.). У березні 1945 р. в с. Грабівці Калуського району він приєднався до сотні Бея

⁴ ГДА СБУ в Івано-Франківській області. Ф. 5. Спр. 95.

(один із легендарних сотників, справжнє ім'я —Казимир-Ярослав Андрійович Яворський) і отримав псевдо Гора. У цій сотні він пробув два тижні.

У квітні 1945 р., після того як сотенний Бей розділив свою сотню на три частини, Петро Романюк пішов у с. Кадобну, де командував Хмель. На початку травня 1945 р. хлопець захворів на тиф. Оскільки сотня Бея вирушила в Дрогобицьку область, його поклали в шпиталь як бійця Червоної армії, де він лікувався 25 днів.

У вересні 1945 р. хлопець повернувся додому в с. Княже, де зв'язався з підпіллям ОУН, керував станичною організацією ОУН села під псевдом Пєник. Він давав завдання збирати зерно, хліб, гроші й одяг, керував мережею зв'язкових кур'єрів ОУН, утримував склади для УПА із зерном, тютюном, вовною і спиртом, підтримував зв'язок із станичними сусідніх сіл Драгасимова, Залуччя і Карлового, селами Буковини.

У січні 1946 р. в оселі Калини Гунько за завданням кушового Грози Петро Романюк виступив із промовою, в якій закликав жителів с. Княжого надавати допомогу УПА. За його словами, присутніх було багато, але прізвищ селян не пам'ятає. «Амнезія» в Романюка проявилася і щодо питань про інших односельців, причетних до УПА, про станичного Болехова, про лікаря зі шпиталю (був дуже хворий, тому прізвище забув), про прізвище «бандита» Кореня — станичного с. Залуччя. Тобто повстанець гідно поведився на допитах енкаведистів.

Під час арешту та обшуку в Петра Романюка було виявлено листування з кушовим Грозою, загальний господарчий звіт із куща, де зазначалася кількість бункерів і продуктів. Окрім документів з господарчих справ, у нього знайшли написані вручну олівцем гімн ОУН «Зродились ми великої години» та вірш, автором якого, можливо, був сам Петро Романюк:

*Лютуй, божеволій, тиране,
Ріж на шматки моє тіло.
Пощади просити не стану.
Сльзьми не зганьблю своє діло.
Я мук не боюсь твоїх, кате.
Дивись: я сміюсь тобі в вічі.
Коли б міг тричі вмирати,
За край свій умер би і тричі.
Ну що мені муки і болі,*

*Життя моє власне нікчемне?
Як нарід мій стогне в неволі,
Життя проклина під'яремне.
Чи власне життя чогось варте,
Як бачиш, що нарід тужить.
Невже ж я, лякаючись смерти,
Дивився на все те байдуже?
Коли б відчувать ти міг, кате,
Відчув би, як солодко нині
Мені на тортурах вмирати
За волю, за щастя України.
Лютуй, божеволій, тиране,
Дивись: я сміюсь тобі в вічі.
Коли б я міг тричі вмирати,
За край свій умер би і тричі.*

Вироком військового трибуналу військ МВС Станіславської області від 10 листопада 1946 р. Петра Романюка було засуджено за ст. 54-1 п. «а» (зрада Батьківщини), 54-11 КК УРСР (участь в контрреволюційній організації) із застосуванням санкції ст. 2 Указу Президії Верховної Ради СРСР від 19 квітня 1943 р. на 15 років каторжних робіт з обмеженням у правах на 5 років і конфіскацією майна.

В умовах деєталінізації мати Петра Романюка сподівалась на реабілітацію для свого сина. У травні 1955 р. Олена Романюк подала прохання про помилування її сина на ім'я Голови Президії Верховної Ради СРСР, оскільки вона похилого віку і потребує опіки. Проте радянська каральна система виявилася до їхньої родини не лояльною: «Як видно з матеріалів справи, кваліфікація його складу злочину правильна, лише суд безпідставно використав до нього частину 2 указу Президії ВР СРСР від 19 квітня 1943 р., бо у справі немає доказів про його участь у звірствах і злочинах над радянськими громадянами, тому засіб покарання визначено надто суровим, який не відповідає ним вчиненому». Ухвалою військового трибуналу Прикарпатського військового округу від 23 квітня 1956 р. строк відбування покарання 1946 р. було зменшено до 10 років з обмеженням у правах на 3 роки.

Як Україна здобула незалежність, постановою президії Івано-Франківського обласного суду від 26 червня 1992 р. Петра Романюка знову було визнано обґрунтовано засудженим і таким, що не підлягає реабілітації.

20 квітня 1999 р. за протестом заступника Генерального прокурора України на вирок військового трибуналу військ МВС Станіславської області від 10 листопада 1946 р. кримінальну справу Петра Романюка розглянула в судовому засіданні Військова колегія Верховного Суду України.

Під час розгляду справи було визначено, що Романюк перейшов на бік ворога, зрадив Батьківщину (служба в дивізії «Галичина»), тобто скоїв злочин, передбачений ст. 54-1 п. «а» КК УРСР. Разом з тим Військова колегія визнала: «...немає доказів того, що Романюк проводив організаційну діяльність, спрямовану на вчинення окремих контрреволюційних злочинів, оскільки, будучи членом УПА, він ні в яких злочинних угрупованнях не перебував і ніяких злочинів, як член цієї організації, не вчиняв», тобто за ст. 54-11 КК УРСР його було засуджено необґрунтовано.

На підставі наведеного Військова колегія ухвалила: в частині засудження Петра Романюка за ст. 54-11 КК УРСР судові рішення скасувати, а справу закрити за відсутністю в його діях складу злочину. Вважати Петра Романюка засудженим за ст. 54-1 п. «а» КК УРСР на 10 років позбавлення волі з конфіскацією майна.

Так склалася доля Петра Романюка, що заради України служив у «Галичині», брав участь у боях УПА, забезпечував тили повстанців, займався агітацією і пропагандою, хоча й розумів, що йому «на тортурах вмирати за волю, за щастя України».

Підвищення явки виборців по-більшовицьки

Під час місцевих виборів 2015 р. явка виборців загалом по Україні становила 46,6%, а по Івано-Франківській області вона була не набагато більшою — 52,9%. Це не тільки серйозно підірвало легітимність новобраних депутатів місцевих рад та очільників населених пунктів, а й засвідчило недостатній рівень роботи політичних сил з мобілізації власного електорату.

В історії виборчих процесів ми знаємо багато способів і методик підвищення явки виборців. Той, про який розкажемо, ми не рекомендуємо використовувати і згадуємо про нього тільки з огляду на потребу висвітлення історії національно-визвольних змагань.

Мова йтиме про перші післявоєнні «демократичні вибори» до Верховної Ради СРСР на західноукраїнських землях 10 лютого 1946 р. Як зазначав В. В'ятрович в одному зі своїх дописів, для комуністів це була дуже незвична кампанія, адже вони вперше проводили її на теренах, над якими не мали цілковитого контролю. Спроби швидкої ліквідації українського підпілля провалилися — тут і далі активно діяли відділи УПА та боївки ОУН. Тож, крім сотень пропагандистів для агітації, на Західну Україну було надіслано тисячі вояків НКВС—НКВД і внутрішніх військ для остаточної ліквідації підпілля.

Не менш принциповою ця кампанія була і для українського підпілля. Провал виборів мав продемонструвати, що населення не сприймає комуністів та окупаційний характер їхньої влади. 22 листопада 1945 року керівництво українського підпілля оголосило початок кампанії з бойкоту виборів. Пропагандисти отримали завдання організувати масову роз'яснювальну роботу серед населення. Відділи УПА повинні були забезпечити охорону пропагандистів, а в день виборів їм доручалося проведення бойових акцій для зриву роботи комісій, знищення виборчих бюлетенів та засобів зв'язку. Окремим завданням підпілля була ретельна фіксація перебігу кампанії, особливо актів терору з боку влади⁵.

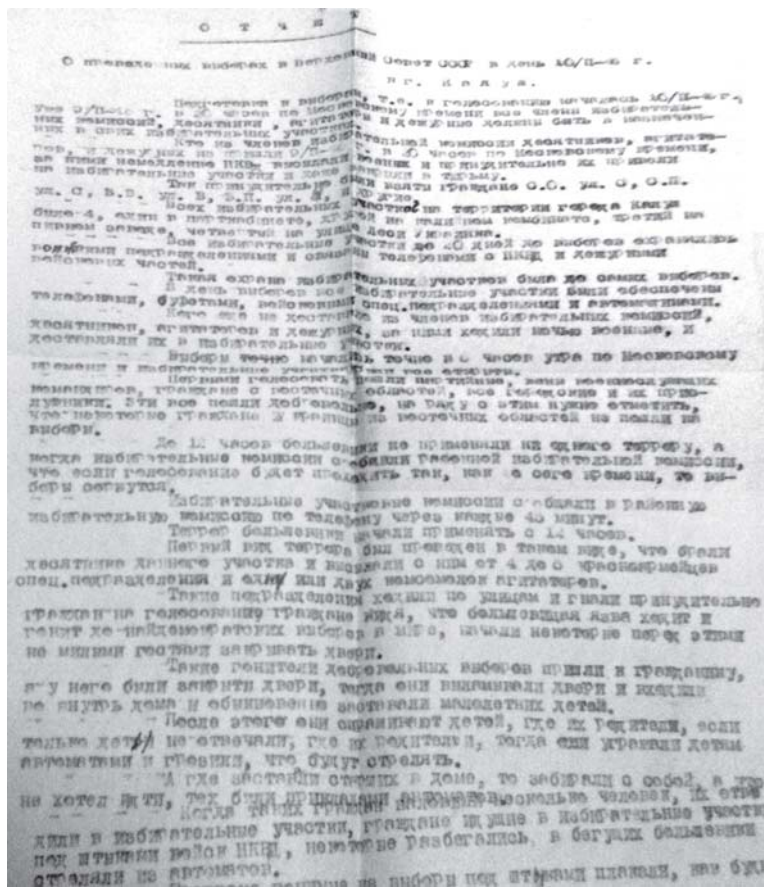
Зокрема, про виборчі методики більшовиків ми дізнаємося з архівної справи Михайла Івановича Валіхновського, 1903 р. н., уродженця с. Довпотова колишнього Войнилівського району⁶. Вже з червня 1941 р. Михайло Валіхновський був станичним у лавах ОУН під псевдом Тесляр і збирав з

⁵ В'ятрович В. Історія з грифом «секретно»: радянська демократія: вибори 1946 року / В. В'ятрович // Режим перегляду: <http://tsn.ua/analitika/radyanska-demokratiya-vibori-1946-roku.html> (дата звернення 18.05.2016).

⁶ ГДА СБУ в Івано-Франківській області. Ф 5. Спр. 103.

населення кошти та продукти на потреби повстанців. Під час війни оунівець ще був старостою села, але німці звільнили його за невиконання планів поставок молока і м'ясозаготівель 1943 р. З січня 1946-го. Валіхновський став кущовим провідником по м. Калушу і отримав псевдо Турист.

Перед виборами у Верховну Раду СРСР 1946 р. ОУН виготовила і розповсюдила по м. Калушу 300 листівок із закликом до українців не брати участі у виборах. Листівки склали Валіхновський і його пропагандист Карл Файфер, а далі їх друкувала і передавала Віра Теодорівна Брусак

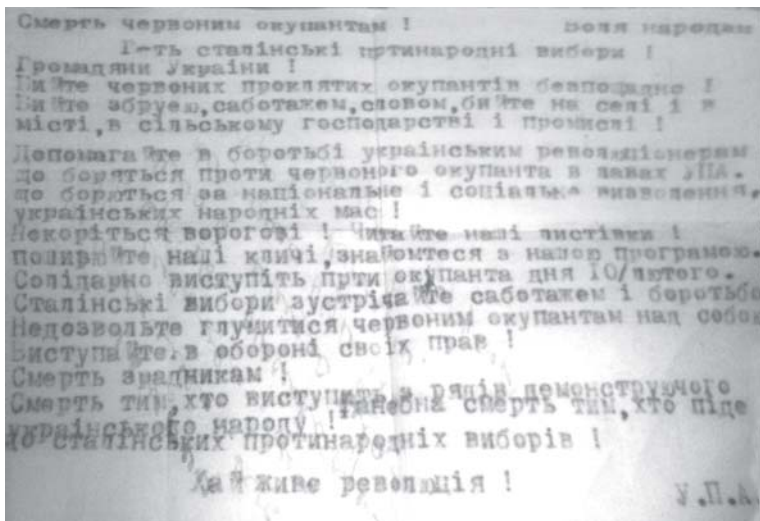
Звіт УПА про порушення з боку комуністів під час виборів в м. Калуші

(псевдо Таня) п'ятьом учасникам ОУН, щоб вони роздавали людям.

Уже на кінець березня 1946 р. упівці підготували детальний звіт про порушення з боку комуністів під час виборів. Згідно з ним спочатку на дільниці мали прибути члени ДВК, агітатори, десятники і чергові. За тими, хто не прибув, відправляли працівників НКВС, і непокірних кидали до в'язниці. Всього дільниць у Калуші було чотири, їх за 20 днів до виборів забезпечили телефонним зв'язком і посиленою охороною військовиків.

Від 6-ї до 12-ї години на вибори добровільно йшли партпрацівники і вихідці зі східних областей, але стало зрозуміло, що явка дуже низька і вибори зриваються. Тоді було сформовано групи з червоноармійців і комсомольців, які ходили по хатах і змушували калушан з'являтися на дільниці для голосування. Під час цієї «активізації політичної свідомості» виламували вхідні двері будинків, залякували дітей, у людей стріляли і били їх прикладами автоматів.

Втім терор не дав своїх результатів, і тоді з 16-ї години по домівках пішли червоноармійці з урнами для голосування. Знову застосовували фізичне насилля, громадян змушували голосувати по кілька разів.

Листівка УПА з закликом бойкотувати вибори 1946 р.

З 21.30 походи комуністів з урнами закінчилися, але виборчі дільниці були відкриті для голосування ще до 24-ї години. У цей час члени комісії самі доголосовували за тих, кого не змогли зловити і змусити взяти участь у виборах.

У результаті на вибори добровільно прийшла незначна частина виборців (за даними УПА – 6,5%), а половина мешканців Калуша так і не проголосувала. Як свідчить упівський звіт, партпрацівники дуже неприємно були вражені антирадянським налаштуванням робітників Калуша.

У звіті є і детальні цифри з виборів у м. Калуші:

№ Назва	К-сть виборців	Добровільно проголосували	Голосували примусово	Не голосували	К-сть побитих під час виборів	К-сть арештованих під час виборів
1	3975	1167	933	1885	11	5
2		415	1578		11	5

Проте більшовицька преса незабаром оголосила, що в м. Калуші проголосувало 99,5% виборців. А 10 червня 1946 р. було затримано у помешканні Віри Брусак на вул. Височана в м. Калуші і Михайла Валіхновського. Вироком військового трибуналу МВС Станіславської області від 16 жовтня 1946 р. його було засуджено до 15 років виправних таборів з обмеженням у правах на 5 років і конфіскацією майна, а Віра Брусак отримала 10-річний термін ув'язнення з обмеженням у правах без конфіскації майна через його відсутність. Уже в період незалежності Івано-Франківський обласний суд 24 січня 1992 р. визнав покарання Михайла Валіхновського обґрунтованим і не побачив передумов для реабілітації.

Сьогодні Михайло Валіхновський, Віра Брусак і Карл Файфер та інші повстанці, напевно, репрезентували б інтереси громадянської мережі «Опора» на виборах, а в далекому 1946 р. вони вели війну за Україну з тоталітарним режимом не на життя, а на смерть, зокрема і під час виборчого процесу.

Промислові диверсанти в УПА

Олексій Олійник і Дмитро Климишин були однолітками, 1923 р. н., і уродженцями с. Сівки-Калуської Калуського району. Олексій Олійник (псевдо Хитрий) потрапив у боївку Залізняка в жовтні 1944 р., був в особистій охороні районного керівника ОУН Сірка і виконував функції зв'язкового, а затримали його, двічі пораненого, з десятизарядною гвинтівкою, під час втечі зі схрону 19 травня 1946 р.⁷

Натомість за матеріалами кримінальної справи «враждебно налаштований» Дмитро Климишин (псевдо Богун) перебував в УПА з лютого 1945 р., а в червні 1946-го його призначили станичним ОУН у рідному селі. Його затримала чекістсько-військова група 12 вересня 1946 р. біля лісу після поранення в обидві руки.

А об'єднало долі цих двох людей не лише місце народження і спільна кримінальна справа, а й дві промислові диверсії. У лютому 1946 р. партизани разом зі ще чотирма побратимами розігнали охорону й підпалили дві газові свердловини на Калуському газопромислі, чим, за підрахунками офіційної

влади, завдали шкоди окупаційній державі на суму 150 тис. рублів.

Зазвичай диверсанти проходять спеціальну мінно-підричну, вогневу, фізичну, психологічну, повітряно-десантну, підводну, альпіністську підготовку і здатні діяти автономно на території противника тривалий час. Дмитро й Олексій ніякого подібного досвіду не знали, але розуміли, що знищення промислового потенціалу СРСР послаблює тоталітарного монстра.

Архівна справа промислових диверсантів

⁷ ГДА СБУ в Івано-Франківській області. Ф 5. Спр. 24.

Відповідно до норм Міжнародного гуманітарного права диверсант користується статусом комбатанта на загальних підставах і має право здійснювати диверсійні заходи стосовно підприємств військово-промислового комплексу. Забороняється проводити диверсійні дії стосовно лише мирного населення, медичних установ і транспорту, установ Червоного Хреста та об'єктів цивільного і гуманітарного призначення.

Однак вироком військового трибуналу військ МВС Станіславської області від 5 листопада 1946 р. Дмитра Климишина і Олексія Олійника було засуджено за ст. 54 – І а (зрада Батьківщини) і 54 ІІ КК УРСР (участь в контрреволюційній організації) із санкцією ст. 2 Указу Президії ВР СРСР від 19 квітня 1943 р. до каторжних робіт на 15 років з обмеженням у правах на 5 років з конфіскацією майна.

Як Україна здобула незалежність, Івано-Франківський обласний суд 10 грудня 1993 р. визнав, що Олексія Олійника та Дмитра Климишина було обґрунтовано засуджено, і погодився лише на зняття з них відповідальності за ст. 2 Указу Президії ВР СРСР від 19 квітня 1943 р. І хоча диверсійні дії упівців не злочинні з погляду законів ведення війни, проте Олексій Олійник і Дмитро Климишин залишаються досі не реабілітованими.

Через СУМ – до збройної боротьби за незалежність України

Шляхи, якими йшли галичани до усвідомлення потреби збройного опору радянській владі і боротьби за незалежну Україну, були різними. Для Івана Антоновича Дзьоби, що народився 1927 року в селі Петриліві Тлумацького району в селянській сім'ї, цей шлях проходив через вишколи Спілки української молоді (СУМ)⁸.

СУМ зародилася 1925 р. в м. Києві як підпільна організація, що ставила собі за мету звільнення української нації від завойовників та створення незалежної демократичної держави. Сумівські структури швидко поширилися серед

⁸ ГДА СБУ в Івано-Франківській області. Ф 5. Спр. 107.

студентської та шкільної молоді на Наддніпрянщині. Але 1929 року СУМ викрили спецслужби радянського режиму, її чільних членів заарештували і засудили 1930 року на Харківському процесі СВУ—СУМ. Більшість засуджених не повернулися з концтаборів.

У свою чергу матеріали кримінальної справи розкривають нам шлях Івана Дзьоби від СУМу до УПА. У червні 1944 р. юнака забрали остарбайтером у Німеччину до м. Марбурга, де він працював до травня 1945 р. Опісля його зарахували на службу до Червоної армії у 85-й запасний полк, який згодом було передислоковано до Одеси і який займався заготівлею продуктів.

У січні 1946 р. Іван Дзьоба разом з групою у складі 76 осіб відрядили в Київську область для заготівлі лісу. У квітні 1946-го він раптово кинув роботу і дезертирував додому в село. Пробув вдома три тижні, і його взяли в УПА в сотню Шабля.

Іван отримав псевдо Юра і мав на озброєнні німецький карабін, 35 бойових патронів та одну гранату. У вересні 1946 р. через хворобу його відпустили додому. В жовтні 1946-го як учасника УПА його арештували радянські спецслужби.

Цілком ймовірно, що дезертирство юнака і вступ до лав УПА стали наслідком впливу ідейних переконань, здобутих в СУМ. Згідно зі свідченнями Івана Дзьоби в організації він перебував з 1943 р. Практична діяльність СУМу полягала у вивченні історії Великої України і українського фольклору, у вихованні в націоналістичному дусі, підготовці до боротьби за незалежну Україну. До складу СУМу в його рідному селі входило семеро осіб, але він назвав прізвища односельців, які не повернулися з Німеччини, інших учасників не називав.

Щодо бійців УПА арештант також обрав попередню тактику — назвав прізвища людей, але зазначив, що не знає, де вони. До сотні «Шабля» входило 13 осіб. Сотня мала на озброєнні два ручні кулемети, чотири автомати, одну-дві гранати на кожного бійця, по п'ять патронів. Як упівець п. Дзьоба виконував обов'язки провідника, транспортував членів ОУН, збирав продовольство тощо.

Хлопець під час допитів щиро зазначав, що його метою «була збройна боротьба з совітами, вигнання їх і завоювання самостійної України». На народ у боротьбі він не надіявся, «надію мав на майбутню війну між Америкою, Англією і совітами».

27 листопада 1946 р. Військовий трибунал військ МВС Станіславської області Івана Дзьобу визнав винним у тому, що від травня до жовтня 1946 р. він перебував у сотні Шабля, і засудив за ст.

54 I а і 54 II КК УРСР до позбавлення волі терміном на 10 років з обмеженням у правах на 5 років. Звільнили з-під варті його 1955 р., і зустрів він незалежність України 1991 р. у Ворохті.

На Івана Дзьобу поширювалася дія ст. 1 Закону України «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні» від 17 квітня 1991 р., і у зв'язку з відсутністю сукупності доказів, які підтверджували обґрунтованість притягнення його до кримінальної відповідальності, чоловіка реабілітували.

Але чи могла собі уявити радянська каральна система, коли 1930 року в Харкові організувала гучний і показовий судовий процес з радіотрансляцією та широким висвітленням у пресі, що СУМ не тільки не буде знищена, а й виховає націоналістів і в Західній Україні? Варто згадати, що сьогодні Спілка української Молоді діє в 10 країнах світу.

Знищене село Посіч і доля вояка УПА

У лютому 1950 р. війська НКВС оточили село Посіч, що поруч із Чорним лісом, і повністю його знищили. Селян вивезли до Сибіру та на Одещину, а на місці зруйнованого поселення обладнали полігон.

Енкаведисти прийшли в Посіч несподівано. На збори людям не дали часу. Вдома залишилося все господарство. Селян

Листівка з закликом боротися проти большевиків

звозили до в'язниці, а звіди відправляли товарняками за призначенням⁹.

Такої долі село зазнало, бо чекісти прагнули позбавити передусім продовольчої підтримки українських повстанців, дислокованих у великих масивах тутешнього Чорного лісу. Так, згідно з даними звіту ОУН за жовтень 1945 р., більшовики в Посічі казали, що будуть квартирувати, доки не «ограблять ціле село, щоб бандити не мали що їсти»¹⁰.

Більшовики робили засідки між селами і лісом, щоб унеможливити доставку харчів до лісу, вирізали ліс та навіть запускали літаки над Чорним лісом, які кидали речовини для його загоряння. В НКВС також знали, що 11 травня 1945 р. саме в Посічі при зібранні багатьох вояків знаменитий повстанський командир на псевдо Різун-Грегит (Василь Андрусяк) узяв шлюб із землячкою Євгенією Гуцуляк.

Певну роль у долі села зіграло і те, що 7 квітня 1945 р. УПА в Посічі знищила тутешній гарнізон енкаведистів і відновила партизанський статус села (за деякими даними, було вбито 60 енкаведистів, захоплено багато зброї та військової амуніції). Цей бій внесено до сотні найуспішніших операцій УПА проти радянських військ.

Новозбудований монастир у с. Посічі

⁹ Посіч як символ // Режим перегляду: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/949485.html> (дата звернення 20.11.2015).

¹⁰ Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в ХХ столітті. Документи і матеріали / Відповідальний редактор М. Кугутяк. — Т. 2. — Книга 2 (1945–1946). — Івано-Франківськ: КПФ «Лік», 2010. — С. 152.

У цьому бою взяв участь і Василь Васильович Ковальчук, 1920 р. н., уродженець с.Тязева Галицького району¹¹. В УПА хлопець опинився у вересні 1944 р., воював у підрозділах Сокола і Вовка під псевдами Кармелюк і Іван. Спочатку Ковальчук був рядовим бійцем, а пізніше — санітаром сотні. Його брат теж воював в УПА під псевдом Наливайко і загинув у жовтні 1945 р.

Василь брав участь у боях з совітами чотири рази, зокрема у квітні 1945 р. долучився до нападу на винищувальний батальйон у с. Посічі. Під час акції, згідно з матеріалами кримінальної справи, було вбито 10 солдатів, забрано зброю, а Ковальчук взяв собі шинель.

Опісля Ковальчук після важкого бою повстанського підрозділу Вовка з червоними, 22 грудня 1945 р., повернувся додому, де його спіймали у схроні, а 5 лютого 1947 р. Військовий трибунал присудив йому 20 років виправно-трудових таборів з обмеженням у правах і конфіскацією майна.

Дев'ятого серпня 1991 р. Івано-Франківський обласний суд визнав, що Василь Ковальчук був обґрунтовано засуджений і не підлягає реабілітації. Так і до сьогодні повстанець належно не пошанований, як і ніхто не поніс покарання за антилюдське виселення мешканців с. Посічі зі своїх домівок до Сибіру.

Загинули у в'язниці без суду..

Частина вояків УПА, які потрапляли у в'язниці НКВС, там і загинула. Повстанці не дочекалися суду, але це не перешкодило чекістам засудити їх вже після смерті.

Зокрема, в Галузевому державному архіві Управління СБУ в Івано-Франківській області зберігається кримінальна справа Ярослава Якимовича Курляка, 1914 р. н., уродженця с. Бовшева Більшовецького району. Його затримали 30 травня 1947 р. під час нападу чекістів на бункер у с. Бовшеві¹².

Курляк разом з двома упівцями відстрілювався, але червоноармійці закидали бункер гранатами. Під час бою був поранений червоноармієць. З повстанців живим залишився лише Курляк, але він був у важкому стані, бо отримав багато осколкових поранень тіла, загальну контузію й отруєння

¹¹ ГДА СБУ в Івано-Франківській області. Ф 5. Спр. 129.

¹² ГДА СБУ в Івано-Франківській області. Ф 5. Спр. 374.

Ярослав Курляк

газами. А вже 3 червня 1947 р. внаслідок поступового послаблення серцевої діяльності і набряку легень він помирає.

Ярославу Курлякові обвинування не висунули, у справі відсутні пояснення, але повстанця все одно «посмертно визнали винним за ст. ст. 54-1 «а» і 54 11 КК УРСР».

Його донька Софія Сосновська народилася 1943 року. Тому про те, що червоноармійці бомбили криївку і поранили її батька, пам'ятає мало, бо було їй усього

чотири роки. Але мати розповідала Софії, що тоді двох партизанів вбили, а її тата на фірі відвезли в Більшівці.

«У Більшівці тоді всіх звозили, били, добивали. Били і тата, хотіли, щоб він щось сказав, а він нічого не говорив і плював на них. Звідти його забрали до Франківська, і там пропав слід. Ми не знаємо, де він похований, — розповідає пані Софія. — Тато робив колісь на колії, був високим та видним, тому мав псевдо Збуй. Але якось до нього прийшли і забрали в партизани. Їхня криївка була в селі, у березі, але їх здав чоловік, який йшов до млина на роботу. Зараз там вже все заросло травою».

Жінка каже, що мати, ще поки жила, шукала чоловіків слід, зверталася до голови обласної ради народних депутатів Миколи Яковини, але тоді їй сказали їхати в Київ, бо тут їй нічим не можуть допомогти. Шукала тата і дочка. Як тільки утворилася незалежна Україна, вона їздила в Дем'янів Лаз, де відбувалося перепоховання вояків УПА, але його прізвище там так і не знайшла. Не поховали його і в Більшівцях, бо там також відбувалися перепоховання, проте Курляка не виявили й тут. Та й колишній районний центр лежить всього-на-всього за 2 км від Бовшева, тому, стверджує Софія Сосновська, якби він був там похований, то люди б сказали потім родичам.

Пані Софія також пригадує, що в лютому 1946 року їхню хату і все господарство розбомбили червоноармійці. Від будинку залишилося згарище. Мати разом з малою Софійкою

і батьками якомсь врятувалися, втекли до сусідів, а її рідний брат Петро Вільчик вистрибнув через вікно і втік у ліс. Проте навесні там зробили облаву і його вбили. Згодом течія річки принесла труп у рідне село, де його й поховали. Червоноармійці тоді знали, що голова сімейства — Ярослав Курляк — був партизаном, тому й розбомбили його дім, проте їм не пощастило — він був у криївці, а не вдома.

«Після того, як спалили будинок, ми переховувались у сусідів, бо казали, що нас вивезуть у Сибір. Я навіть Курляк тоді не писалася, мама мене записала на свою фамілію Вільчик. Голова колгоспу був з родини, тому фамілію поміняли, і нас так не вивезли. Потім нам дали хату в селі, і вже аж за колгоспу мама побудувала новий будинок», — розповідає дочка Ярослава Курляка.

Болить Софію також те, що коли в селі відзначали 70-ту річницю УПА та згадували про партизанів, то її батька в цьому списку чомусь не було...

Так само посмертно було визнано злочинцем Танасія Петровича Лендюка, 1921 р. н., уродженця с. Космача Яблунівського району¹³. До весни 1942 р. Танасій Лендюк працював на власному сільському господарстві, потім його відправили на примусові роботи в Німеччину. В березні 1945 р. чоловік вступив у боївку Лютого і отримав псевдо Кучер.

У боївці п. Лендюк відповідав за пошуки боєприпасів (зібрав чотири тисячі патронів) та заготівлю продовольства для повстанців. У жовтні 1945 р. упівець брав участь у підпалі хат яструбків у с. Акрешорах. 2 січня 1946-го Лендюка затримали енкаведисти в нього вдома і допитали у в'язниці. Але вже в березні 1947 р. він захворів на крупозну пневмонію, а 20 березня, згідно з офіційним медичним висновком, помер від слабкості серцевої діяльності. Радянські каральні органи, як і в попередній історії, бездоказово визнали діяльність п. Лендюка злочинною через «перебування в незаконному збройному формуванні, нищення майна громадян, грабунки їх...».

У період незалежності України повстанця з Бовшева Ярослава Курляка й упівця з Космача Танасія Лендюка об'єднали прокуратура і суди, які відмовилися реабілітувати незасуджених людей.

¹³ ГДА СБУ в Івано-Франківській області. Ф 5. Спр. 386.

Два рази втікали, а третій...

В умовах війни, що розгорнулася між УПА і радянською каральною системою в 40-х рр. ХХ ст., упівці намагалися вижити навіть тоді, коли потрапляли в катівні НКВС—МДБ. І деколи їм вдавалося навіть втікати з в'язниць. Подібною була доля Василя Михайловича Чуревича, 1929 р. н., уродженця с. Чорного Потока Печеніжинського району¹⁴.

П'ятнадцятирічний хлопчина у вересні 1944 р. добровільно пішов в УПА в сотню Вихора, де перебував стрільцем до березня 1945 р. під псевдом Черемха. Потім повстанець повернувся додому, але взимку 1946 р. його затримав НКВС і доставив у гарнізон. Звідти Василь Чуревич вперше втікає, а влітку 1946 р. домовляється в сільраді за документи для себе на прізвище В. Д. Шовгенюка і переховується у родини (його матір на цей час уже вислали до Сибіру за переховування упівців).

17 березня 1947 р. повстанця повторно затримали енкаведисти. Але вже 20 березня він утік під час виведення до вбиральні. Однак хлопчині не судилося вижити. 31 березня

Василь Домашевський

1947 р. він нашовхнувся на засаду чекістів біля будинку своїх родичів і був убитий кулеметними пострілами.

Ймовірно, більше пощастило Василеві Юрійовичу Домашевському, 1928 р. н., уродженцеві с. Микуличина¹⁵. У серпні 1943 р. хлопчина вступає в ОУН, отримує псевдо Біб і стає станичним присілка Голиці-Великої. Повстанець передавав продукти для УПА, брав участь у зборах, де вивчали історію України і методи боротьби проти радянської влади за створення Самостійної

¹⁴ ГДА СБУ в Івано-Франківській області. Ф 5. Спр. 381.

¹⁵ ГДА СБУ в Івано-Франківській області. Ф 5. Спр. 392.

України, розповсюджував листівки «Смерть зрадникам України».

Влітку 1945 р. Домашевського арештували енкаведисти, але в ніч на 5 серпня 1945 р. він втікає. Однак 19 грудня 1945 р. упівця знову затримали в Коломиї і доставили в НКДБ. Далі розпочинається якась детективна історія, бо Яремчанському відділові НКДБ хлопчину не видали, а вивезли до Львова «з ціллю, щоб територіальним органам не передавати». Після цього Домашевський взагалі зникає, і, за даними спецвідділу МВС СРСР, він не значився заарештованим. Будемо сподіватися, що доля до нього була прихильніша, ніж до В. Чуревича.

Однак Чуревича і Домашевського об'єднала правохоронна і судова система. Радянські каральні органи без суду і слідства визнали винними Чуревича і Домашевського за статтями 54-1 «а», 54-11 та ст. 196 КК УРСР, а вже прокуратура незалежної України — як спадкоємиця радянських часів — підтвердила ці звинувачення.

Висновки прокуратури щодо обох упівців були майже ідентичні: їхні дії не розцінювалися як злочин. Але далі прокурори згадали, що вони родом з «червоного минулого», і залишили за повстанцями відповідальність за зберігання зброї (ст. 196 КК УРСР), а відповідно відмовили їм у реабілітації.

Автобіографія
В. Домашевський Василь Чуревич народжений 14/IV 1928 р.
в с. Шукупин Єрмчанського р-на Станіславської
області у родині селян бідикив-батьки той які ще
живуть (62-65 літні старики) мають 1 марі полі
гірського та власну хату. Є їх мати отримою
Народну школу в с. Шукупині
1948 р. по скінченню школи. Я окуросі вік 15 єрдне
до 25 квітня 1942 р. працював лісорубом вік 25 квітня 1942 р.
Прийшов мене лісничий на склад за дружинника і
приволов в атаку дружини Червоної Армії Єкі дружинна
Червоної Армії вступив в до лісорубства в к
віснотий і працюю по сьогоднішній день

Сторінка автобіографії Василя Домашевського

Хриплинські залізничники в УПА

11 січня 1947 р. в с. Хриплині енкаведисти затримали в бункері Миколу Ільковича Яковишина, 1922 р. н., уродженця с. Хриплина Лисецького району¹⁶. Правоохоронні органи інкримінували затриманому роботу в німецькій поліції (охороняв залізничний міст у м. Ходорові Львівської області), а також спротив радянській владі у складі сотні УПА Хмари.

М. Яковишин отримав в УПА псевдо Збуй і, згідно з матеріалами кримінальної справи, у липні 1946 р. брав участь в роззброєнні винищувального батальйону в с. Чукалівці, а 18 жовтня 1946 р. підрозділ «Хмари» розправився з сільським головою Чукалівки (у «звіті Станіславського обкому КП(б)У про підсумки бойової діяльності винищувальних батальйонів» ще повідомлялося про забрану зброю).

Цікаво, що напад на яструбків засвідчив, якою крихкою була підтримка радянської влади серед місцевого населення. Так, під час роззброєння винищувального батальйону його начальник запевняв упівців, що «яструбки нікого не видали і не винні у тому, що ви страждаєте».

Могили вояків УПА з с. Хриплина

¹⁶ ГДА СБУ в Івано-Франківській області. Ф 5. Спр. 476.

За результатами слідства військової трибунал засудив п. Миколу Яковишина до 20 років виправно-трудових таборів з обмеженням у правах на 5 років і конфіскацією майна. 24 серпня 1956 р. строк ув'язнення було зменшено до 12 років.

Ба більше, матеріали касації свідчать, що арештованого Миколу Яковишина жорстоко били під час допитів, позбавляли сну, не дозволяли отримувати продуктові передачі. Упівець переконував, що він не підписував ніяких протоколів допиту і міст в Ходорові охороняв як залізничник, а не поліцей (останній факт підтвердила експертиза форми звинуваченого). Постраждали і родичі ув'язненого: батька з донькою виселили на Сибір, а брата убили як упівця.

Однак найсумніше навіть не те, що п. Яковишина на початку 90-х рр. ХХ ст. не реабілітували, а те, що в колективній пам'яті села повстанець до сьогодні домінує як зниклий безвісти.

Розвідниця під псевдом Вірна

Українська жінка — не тільки берегиня, мати, дружина, вона ще й воїн, якого криваве ХХ сторіччя змусило освоїти всі військові професії. Серед учасників національно-визвольних змагань 1940—1950-х рр. ХХ ст. було багато жінок, які нарівні з чоловіками самовіддано присвячували своє життя боротьбі за незалежність України.

Першого лютого 1947 р. в селі Шепарівцях Коршівського району (нині — Коломийський район) заарештовано Анну Іванівну Ласійчук із с. Бані-Березова. Під час затримання дівчина намагалась покінчити життя самогубством — вирвала кільце з гранати, піднесла до живота, впала на гранату на підлогу, але та не розірвалась.

На допиті 2 лютого Анна розповіла, що вона зв'язкова і мала за завданням станичного Голуба (Василя Івановича Семчишина) передати естафету (штафету)¹⁷ жителеві села Раківчика Василю Довганюку. При зустрічі з Довганюком мала назвати пароль «Я принесла вовну», отримати відповідь «Добре» і віддати естафету.

¹⁷ Інформаційні повідомлення, які передавалися зв'язковими УПА.

187. В. П. Фрунзе Травіркин. Давіромно Вас шлюба
 фактом сексоту шлюбу з Вами та дуже добрий і да
 змінило у Вас не знаю крім Травіркина Ви можете
 мені по вірши ти як він не Фрунзе і скільки
 хеседон називати Півостане і дурень і тогоче
 тоді рабати дібною що всі єхете навіщо і
 рабати доконом. Революційним і вистаче не перебірає
 і бо не вистачає то мвоток дуже багато зробити
 тоді мене на шара і є шара дуже Ваш вогонь він навіщо
 і згаданий з обласним ентет. Він давав даних му
 союни му і меними обласного ентет, і там там
 за предка неччи був ніяк не можна си до відати Бо
 за прощанн було. і даних дадимов почев дуже
 міжно чмок і комсірації і він змінені ходив у
 сто давав і порина вітсь по мувом чнок і
 комсірації і мі мвоток дофрі тоді вистачає і пер
 і і вко би мвоток не був у свої чнок першам
 рад і тоді і дурі і сего чнок за ходити дуже і
 комсірації і без світиє ентет чнок. Він
 і восток у чт. рамі був комсірації і фрунзе
 і за нмозів був Рабати чвр. то пер своток
 вогонь да податки і да вонтимоні чмо
 і дібно діе до тогоче дібно і по податки чвороб
 обласного давали мкн: то не есді і діе
 есді чнок і сего став діе мвоток фрунзе
 чнок то і вонна ~~і~~ і діе фрунзе
 нм Фрунзе. і мвоток мвоток Фрунзе. і
 Даним мвоток фрунзе мвоток. ес.
 і фрунзе мвоток Вас В. П. Д. З. Ном

Повстанська штафета

Під час слідства органам вдалося з'ясувати, що дівчина назвала себе вигаданим прізвиськом. Насправді енкаведисти арештували Анну Ілвіну Луканюк, що була народжена 15 листопада 1924 р. в сім'ї селянина-середняка в с. Старих Кутах Кутського району (нині – Косівський район)¹⁸. Її батьки – Ілля Юрійович та Параска Семенівна мали ще двох синів і двох доньок, яким дали добру освіту. Анна закінчила чотири класи початкової школи, вступила в середню школу Львова, де вчилася до 1942 р. Потім вона працювала у Львівському

¹⁸ ГДА СБУ в Івано-Франківській області. Ф 5. Спр. 517.

шпиталі секретарем лабораторії та одночасно вчилась на лаборантку до січня 1944 р.

Затримали повстанку в с. Шепарівцях Коршівського району у квартирі швачки, до якої вона прийшла для пошиття білизни. Під час затримання у неї вилучили записку від керівника Коломийського надрайонного проводу Василя Івановича Хоми Демон-Ваціона на ім'я керівника Коршівського районного проводу ОУН Мирона.

З 1942 р. Анну завербував в ОУН керівник Львівського міського проводу ОУН п. Заславський, і вона отримала псевда Вірна і Дарка. Від Заславського вона отримувала націоналістичну літературу, за його завданням поширювала карточки ОУН серед населення. До березня 1944 р. дівчина працювала в підпіллі ОУН у м. Львові як розвідниця і збирала гроші для ОУН, а потім за вказівкою керівника проводу ОУН разом з іншими учасниками пішла в Карпати для боротьби проти радянської влади.

До листопада 1944 р. п. Луканюк працювала в підпіллі ОУН у Жаб'ївському і Косівському районних проводах як керівник розвідки. У лютому – вересні 1945 р. вона була керівником військової розвідки Городенківського надрайонного проводу ОУН. У вересні 1945 р. за розпорядженням окружного проводу ОУН п. Анна перейшла на роботу в Коломийський надрайонний провід ОУН як заступник організаційного референта, а у вересні 1946-го стала працювати референтом пропаганди Коломийського надрайонного проводу ОУН під псевдом Дарка.

Дівчина збирала дані про чисельність частин радянської армії, зброї, моральні якості бійців, які передавала референтові на прізвисько Грім. Як військовий референт з розвідки п. Анна формувала відомості про пересування військ, кількість затриманих МДБ і кількість звільнених з-під арешту. Вона отримувала цю інформацію через мережу розвідників або сама дізнавалася через людей і передавала зібрані дані далі в усній або письмовій формі.

Про практичну діяльність у Коломийському надрайонному проводі ОУН, про обставини вербування в ОУН, про те, з ким працювала, п. Анна відмовилась розповідати під час допитів. Основною причиною небажання давати покази органам слідства були її націоналістичні переконання і вороже

налаштування до СРСР. Досвідчена й освічена підпільниця залишилась вірною своїм переконанням та побратимам.

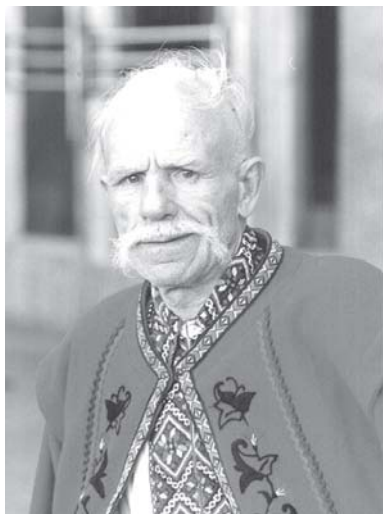
Вироком від 3 червня 1947 р. Анну Луканюк було засуджено за статтями 54-1а і 54 – II КК УРСР з застосуванням ст. 2 Указу Президії Верховної Ради СРСР від 19 квітня 1943 р. на 15 років каторги з обмеженням у правах на 5 років та конфіскацією майна. Партизанку було звільнено з ув'язнення лише 5 травня 1956 р.

Натомість прокуратура Івано-Франківської області 28 січня 1994 р. винесла рішення, що п. Анна не підлягає реабілітації, бо займала керівне становище в ОУН і була одним з організаторів військових формувань, які діяли на території кількох районів Івано-Франківської області. Отак героїзм п. Анни Луканюк заради України зіткнувся з цинічною байдужістю...

Від батька-упівця до сина-державника

29 грудня 1946 р. в селі Дубовиці Войнилівського району енкаведисти затримали Івана Омеляновича Новицького (1925 р. н.), Омеляна Васильовича Новицького (1928 р. н.)

та Степана Олексійовича Куйбіду (1927 р. н.)¹⁹.

*Степан Куйбіда.
Матеріали Вікіпедії*

У касаційній скарзі Степан Куйбіда писав: «Я дізнався, що у моєї тітки в Дубовиці украли свиню, і підозрювали, що її украв боєць “Нечай”. Іван Новицький як кущовий провідник наказав піти в село і знайти винного, а якщо це “Нечай”, то убити його, щоб інші не крали». Але в селі упівці наткнулися на енкаведистів, і під час затримання Омелян Новицький та Степан Куйбіда отримали поранення.

Згідно з матеріалами кримінальної справи Іванові

¹⁹ ГДА СБУ в Івано-Франківській області. Ф 5. Спр. 295.

Новицькому інкримінували те, що навесні 1944 р. він вступив у сотню Тютюнника, отримав псевдо Орел, п'ять разів брав участь у боях з радянськими силовиками, потім у с. Діброві був станичним села, а з листопада 1946 р. виконував функції кущового провідника на вісім сіл району. Натомість Омелян Новицький відповідав в УПА за збір продуктів харчування під псевдом Мілько. Степан Куйбіда навчався у старшинській школі Олені, був бойовиком в оточенні І. Новицького під псевдом Стефко.

За вироком військового трибуналу від 15 березня 1947 р. Івана Новицького було ув'язнено на 20 років виправно-трудова робіт, а Омеляна Новицького і Степана Куйбіду засудили до 10 років обмеження волі.

В умовах хрущовської відлиги упівці подавали касації, і Іванові Новицькому строк ув'язнення навіть зменшили до 10 років. Але в характеристиці з табору щодо Степана Куйбіди було зазначено, що він «порушував табірний режим, належав до націоналістичних угруповань, був учасником нелегальних зборів, виготовляв холодну зброю, за що на рік потрапив у в'язницю». Це було пов'язано з тим, що повстанець брав участь в організованому ОУН Кінгірському і Воркутинському повстаннях в'язнів.

Після завершення терміну ув'язнення п. Степан п'ять років працював на шахті у спецпоселенні в м. Інті Комі АРСР, отримав інвалідність II групи, а 1964 р. переїхав на Болехівщину, де працював охоронцем тресту «Прикарпатліс» і трубоукладачем «Прикарпатводбуд».

1988 р. на прохання п. Куйбіди розпочинається перегляд його кримінальної справи. Політв'язень під час слідства наголошував, що після арешту його протягом трьох днів під час допитів били (навіть зламали руку). Однак перших успіхів у реабілітації С. Куйбіда досягнув лише у квітні 1993 р., коли його справу перекваліфікували із ст. ст. 54-1а і 54-11 КК УРСР на ст. 196 (носіння зброї) і міру покарання зменшили до року.

У свою чергу Куйбіда стає одним з організаторів «Меморіалу», Народного руху України, Братства ОУН–УПА, козацького руху на Івано-Франківщині.

Остаточну крапку у справі реабілітації Куйбіди було покладено в лютому 1998 р., коли Пленум Верховного Суду

України вирок скасував, а справу закрит за відсутністю в діях упівця складу злочину. Відповідальність за носіння зброї зняли, бо за чинним 1946 р. законом за такі дії не передбачалося покарання.

Варто ще додати: реабілітації Куйбіди було досягнуто тоді, коли його син Василь був міським головою Львова²⁰. І чи думали кадебісти, коли ув'язнювали упівця, що той не тільки доможеться реабілітації, а й виростить сина — державного діяча незалежної України?

«Нікого не видала і маю чисту совість»

У селі Унежі Городенківського району живе Ганна Дмитрівна Гнидюк²¹. Жінка пам'ятає, як у селі був польський пан, як він помер від серцевого нападу, а його син на

Ганна Гнидюк

власному скакуні поїхав захищати Річ Посполиту від нацистів (він приїжджав у село вже після війни, але то була вже не його земля).

Під час Другої світової війни молода дівчина, що закінчила три класи, надивилася жажіть. Так, вона була свідком, як топили в Дністрі сільських євреїв, місцеві відмовилися, то німці добивали їх з другого боку річки. Вісімнадцятирічна, ще фактично дитина, Ганна також зацікавилася УПА — там були молоді красиві хлопці. Вона стала зв'язко-

²⁰ Василь Степанович Куйбіда (нар. 8 травня 1958 р.) — український політик, громадський діяч, науковець. Міський голова Львова (1994—2002 рр.). Народний депутат України 5-го та 6-го скликань. Міністр регіонального розвитку та будівництва України (2007—2010 рр.). Голова Народного руху України (з грудня 2012 р.).

²¹ Архів автора. Запис розмови з Ганною Дмитрівною Гнидюк 02.05.2017 р.

вою, проходила пішки великі відстані, аби передати повідомлення.

Одночасно Ганна паралельно доглядала дітей начальника МДБ в Обертині, а в неділю про все, що бачила, розказувала упівцям. Вона пам'ятає, як перед сотенним Орликом заступилася за односельця, що той пішов з УПА, але дарма, бо він опинився в яструбках і закінчив життя у зледенілому Дністрі.

Під час однієї з облав повстанка разом з іншою дівчиною обв'язала своє тіло патронами і почала різати солому в стайні. Повстанця, що був з ними, арештували, а на дівчат не звернули уваги.

Жінка згадує, як йшла попереду сотні, а сотенний їй казав: «Йди посередині, бо передніх і останніх завжди вбивають першими, а всередині можна вирятуватися». І так під час бою в Кунісівцях п. Ганна вирятувалася, щоправда, була поранена в голову.

Після поранення упівку змусили зголоситися в МДБ в Обертині. Там її дуже били, особливо начальник. Однак жінка з честю наголошує: «Нікого не видала». У результаті п. Ганну відпустили, і в селі до неї підійшли станичний Хорт із Зірком і подякували за відвагу.

Пізніше дівчина бачила, як у село привезли тіло вбитого Зірка (під час нападу чекістів він застрелив усіх повстанців у бункері, а потім себе). Для впізнання викликали матір повстанця, але та не призналася, бо ще хотіла виховати синову родину.

Опісля буремних подій п. Ганна вийшла заміж і з чоловіком Дмитром три роки відпрацювала на Донбасі. «І там були добрі люди», — згадує партизанка. А далі було життя в Унежі — важка робота в колгоспі, але ж людина до всього звикає. Ганна виховала сина, але одружився він у Підмосков'ї і тепер приїжджає до мами лише влітку, під час відпустки.

2014 р., після Революції гідності, син влітку не приїхав, бо боявся «Правого сектору». Отака сила путінської пропаганди, що навіть людей з повстанськими генами зомбує. Але 2015 р. син уже приїздив. А п. Ганна загалом тримається молодцем, хвалиться грамотами від влади, дякує за доплати до пенсії і тільки хоче, щоб у селі у ФАПі була медсестра.

Оунівці з Микитинців: від бофонів до підстригання дівчат

Під час руху Опору ОУН—УПА радянській карально-репресивній системі осередок ОУН було сформовано і в селі Ріні (нині частина села Микитинців Івано-Франківської міськради)²².

Ліквідаційно-терористична група ОУН у селі працювала під керівництвом районного провідника Шрама. У м. Станиславові загалом було три пункти зв'язку, за допомогою яких здійснювалася вся робота ОУН у місті (на Гірці, вул. Радянській і на вул. Галицькій). Повстанець Шрам був провідником першого району (Угорники, Микитинці, Хриплин) та інспектором Станиславівського окружного проводу ОУН. Надрайонний провідник ОУН Еней теж проживав на Гірці.

Натомість в с. Ріні комендантом ліквідаційної групи був Ярослав-Любомир Володимирович Фединський (псевдо Чорний), 1929 р. н., уродженець м. Дрогобича. Він загітував до підпільної боротьби Володимира Івановича Колясу (псевдо Дуб), 1927 р. н., переселенця з с. Пікулинці з-під Перемишля. Крім того, до групи входив Богдан Олексійович Пилип'юк

*На фото в центрі Володимир Коляса,
справа Ярослав Фединський*

²² ГДА СБУ в Івано-Франківській області. Ф 5. Спр. 509 (Т. 1–2).

Бофони ОУН

(псевдо Змії), 1927 р. н., уродженець с. Ріні, та навіть колишній міліціант з м. Станиславова Михайло Іванович Нюнь, 1927 р.н. У кримінальній справі також фігурували Микола Ілліч Литвин, Юрій Іванович Коновалів, Євстафій Олександрович Бурдяк і Теодор Павлович Цок.

Оунівці поширювали бофони²³ «День зброї УПА». Так, лише за вересень 1946 р. було поширено грошей УПА на 4 тис. рублів. Підпільники збирали ліки для повстанців, купували зброю і боєприпаси (Богдан Пилип'юк примудрився придбати пістолет у міліціанта за 450 рублів), забезпечували бойовиків продовольством і грошима.

Ліквідаційно-терористична група заради поповнення матеріальних ресурсів повстанців навіть здійснила чотири напади з реквізіціями на нелояльних до української ідеї громадян. Але в групу входили молоді хлопці, а тому і їхні вчинки подекуди були наївно-смішними. Так, Михайло Нюнь зумів загубити біля моста, який охороняла міліція, пістолет. Потім він з Колясою пішов шукати загублене, а в підсумку вони довго пояснювали в міліційному гарнізоні, що за зброю вони шукали.

²³ Бофони (від «бойовий фонд») — однобічні (рідше двобічні) грошові документи (квитанції) з національною символікою та символікою ОУН і УПА й відповідними написами, із фіксованими номіналами чи без номіналів. Уповноважені особи від імені ОУН чи УПА видавали їх населенню за добровільно внесені, стягнуті як контингент, реквізовані кошти у вигляді готівки, іноді продуктів харчування, одягу тощо. Крім суто фінансової ролі, бофони також виконували агітаційну функцію, тому їх використовували в повстанській пропагандистській роботі.

Восьмого березня 1946 р. Коляса і Пилип'юк з компанією пішли на кіносеанс, потім у чайну на вул. Радянській, де випили по 300 грамів горілки. Далі вони опинилися вдома у Нюня. А там через суперечку щодо калібру ствола випадково було поранено Пилип'юка. Екстравагантно повелися оунівці з трьома дівчатами з Микитинців. За те, що ті гуляли з російськими солдатами, дівчат підстригли.

У підсумку радянські спецслужби арештували членів підпілля і засудили їх строком від 10 до 5 років ув'язнення. Важко оцінити внесок націоналістів с. Ріні в загальний рух спротиву радянському тоталітарному режиму, але їхній опір став складником історичних підвалин для здобуття української незалежності 1991 р.

Упівець – колекціонер радянських військових нагород

Унаслідок чекістсько-військової операції 8 лютого 1947 р. в схроні було затримано Івана Степановича Шпільчака (псевдо Мурза), 1922 р. н., уродженця с. Ямниці та його односельця Василя Антоновича Іваночка, 1928 р. н. (псевдо Хміль)²⁴.

*На фото – крайній зліва стоїть Іван Шпільчак (Мурза),
посередині лежить Василь Іваночко (Хміль)*

²⁴ ГДА СБУ в Івано-Франківській області. Ф 5. Спр. 540.

Уповноваження
вести в терські мінерську роботу
Бросився йому доплатити в чергову
Листо. 29.12.45р. [Signature]

Довідка про повноваження вести мінерську роботу

Зі схрону було також вилучено два кулемети, два пістолети, дві гранати, а також багато радянських орденів і медалей. Серед нагород було виявлено медалі: «За оборону Сталінграда», «За перемогу над Німеччиною», «За відвагу», «За бойові заслуги», значок «Відмінний розвідник», гвардійський значок, відзнаки про поранення.

Уже в ході розслідування виявилось, що медалі колекціонував Мурза. Він сам пояснював слідчим своє зацікавлення так: «Я люблю добру військову форму і нагороди. Я любив одягатися у форму прикордонника і показатися серед знайомих і незнайомих дівчат». Повстанець вільно гуляв Ямницею в радянській військовій формі, відвідував то перукарню, то sklep... Така легковажна поведінка бойовика яскраво засвідчує фактичну відсутність радянської влади одразу після війни навіть в околицях Станіслава.

Однак Мурза не обмежувався у своїх діях сміливою поведінкою на вулицях Ямниці, а був відважним бійцем та реалізовував професійні якості мінера (мав відповідне уповноваження від керівництва повстанців).

У УПА Іван Шпільчак опинився восени 1944 р. в сотні Різуна, а у вересні 1945 р. отримав звання ройового і став командиром підривної групи. У звіті з боїв УПА за час від 10–25 листопада 1944 р. Різун доповідав, що 24 листопада 1944 р. о 22-й годині два рої з чоти Чорноти напали на НКГБ у Станіславі та обстріляли його зі стійкових кулеметів, а також обстріляли

центр міста з гранатомета. Внаслідок цього в місті поширилася паніка, а більшовики задля відбиття нападу навіть підтягнули на край міста гармати і зенітки. Повстанці покинули місто без втрат, залишаючи кількадесят ворожих трупів. У цій акції згідно зі звітом Різуна відзначилися кулеметники — старший стрілець Шейк і наш герой, стрілець Мурза, які, перебігаючи вздовж міста, обстрілювали найважливіші ворожі пункти з кулеметів²⁵.

13 листопада 1945 р. на перегоні Павельче — Станіслав на 105-му кілометрі Мурза з іншими повстанцями зробили підкоп під залізничне полотно, заклали туди 10 кг толу і гранати, від яких протягнули шнур. Проте вибухівка з якихось причин не спрацювала. Натомість після роботи Мурзи 23 листопада 1945 р. о 23.35 на перегоні Станіслав — Павельче на 102-му кілометрі перед проходом поїзда № 1506 відбувся вибух міні під залізничним полотном. Від вибуху утворилися воронки діаметром 1,5 м, і ремонт залізниці зупинив рух поїздів на перегоні на 4 год 58 хв.

Після диверсій на залізниці Мурза організовує напади на вантажівки. Так, 1 серпня 1946 р. на околиці Ямниці повстанець разом з побратимами обстріляв дві автомашини Союззаготтрансу і ОРСу Станіславського легпрому. Тоді загинуло троє осіб. 4 вересня 1946 р. боївка Шпільчака знову обстріляла автомобіль. Цього разу було вбито двоє осіб, зокрема капітана Червоної армії. За ці та інші бойові акції п. Івана Шпільчака було засуджено на 25 років, а п. Василь Іваночко отримав десятирічний термін ув'язнення. До в'язниці потрапив навіть батько Мурзи Степан Шпільчак, який забезпечував сина продуктами харчування і попереджав про небезпеку.

Постанова суду від 13 травня 1993 р. не поширила дію закону про реабілітацію на п. І. Шпільчака та п. В. Іваночка. Однак для мешканців славного села Ямниці упівці Мурза і Хміль, як і для всієї країни, збережуться в пам'яті як люди, що щиро боролися за незалежність України.

²⁵ Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в ХХ столітті. Документи і матеріали / Відповідальний редактор М. Кугутяк. — Т. 2. — Книга 1 (1939–1945). — Івано-Франківськ: КПФ «Лік», 2009. — С. 315.

Упівські записники як зброя в протистоянні з радянською карально-репресивною системою

За участь в УПА 18 червня 1947 р. на 15 років каторжних робіт з обмеженням у правах на 5 років та конфіскацією майна було засуджено Богдана Петровича Савчинського, 1928 р. н., уродженця с. Поточище Чернелицького (нині – Городенківського) району²⁶.

Від грудня 1944-го до квітня 1945 р. повстанець під псевдом Гордий перебував у сотні Орлика, брав участь у чотирьох боях у січні та квітні 1945 р. в районі сіл Шепоті та Ключеві Яблунівського району, а з квітня 1945 р. збирав для упівців продукти харчування в селах Брустурові, Космачі і Зеленій.

Після розгрому сотні Орлика Богдан Савчинський перейшов на нелегальне становище і підтримував зв'язок зі станичним Володимиром Врубелем (псевдо Марко). Упівець, крім забезпечення продуктами бойовиків, розмножував націоналістичні листівки і переписував конспекти для навчання оунівців.

У матеріалах кримінальної справи Б. Савчинського ми знаходимо пояснення цього напрямку його діяльності: «Я писав контрреволюційні записи в зошитах для того, щоб вивчати пісні, а також вивчати історію України». В бункері в с. Поточищі, де націоналіста затримали 22 лютого 1947 р., було серед іншого виявлено сім зошитів дрібно списаних олівцем, катехізис українського націоналіста, надруковані друкарським способом листівки.

Сторінка з Віршами
Тараса Шевченка
та Лесі Українки

²⁶ ГДА СБУ в Івано-Франківській області. Ф 5. Спр. 519.

підрозділів. Так, загалом постійно проти УПА наприкінці 1944 р. боролось щонайменше 70 тис. осіб, для збільшення мобільності яких було виділено 200 вантажних автомобілів²⁷. Натомість становище радянської влади в цей час у гірських селах яскраво розкриває доповідна записка Яблунівського райкому КПУ(б)У «Про політичні настрої населення в листопаді 1944 р.», де, зокрема, значилося, що «ми не в стані своїми діями розгромити бандитські групи, не в стані, а тому наш район потребує серйозної військової допомоги»²⁸. Яскравою ілюстрацією доповідної стала суспільно-політична ситуація в селі Космачі, з якого ще у вересні 1944 р. сотня куреня Скуби вигнала військовий гарнізон внутрішніх військ НКВС, і до 13 лютого 1945 р. селище залишалося неприступною повстанською столицею²⁹.

Уже в січні 1945 р. упівці зіштовхнулися в протистоянні з каральними загонами в Космачі (гарнізон військ у селі становив 500 осіб). Стан відділів Коломийського і Станіславівського відтинків, що брали участь у боях, начисляв 1000 – 1200 людей.

Як пише літопис УПА, «по кількогодинному бою, не маючи змоги вийти з залізного кільця наших куренів ... більшовики... ще останками сил відбивались від повстанських сил». На підтримку червоним було направлено навіть літаки зі Станіславава, але найяскравіший епізод битви – як сотня Мороза розгромила допомогу більшовикам у присілку Рушорі³⁰.

²⁷ Патриляк І. К., Боровик М. А. Україна в роки Другої світової війни: спроба нового концептуального погляду / І. К. Патриляк, М. А. Боровик. – Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М., 2010. – С. 422.

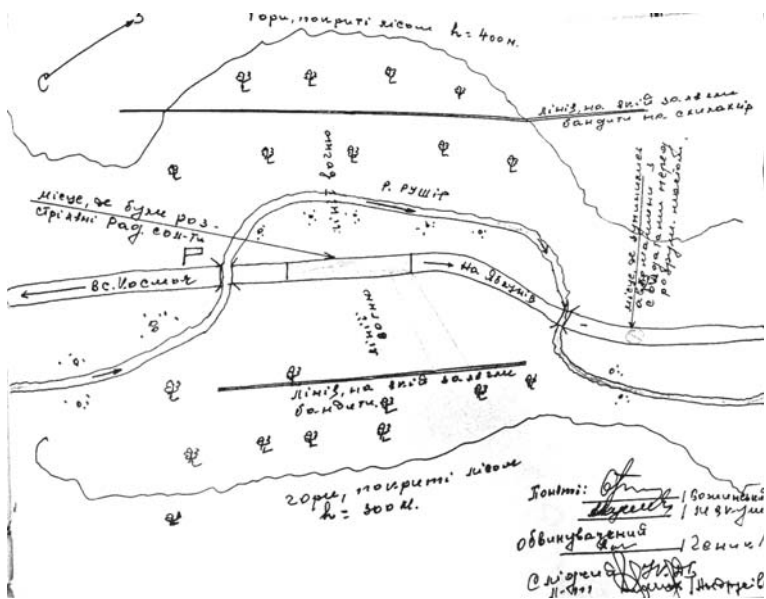
²⁸ Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в ХХ столітті. Документи і матеріали / Відповідальний редактор М. Кугутяк. – Т. 2. – Книга 1 (1939–1945). – Івано-Франківськ: КПФ «Лік», 2009. – С. 462.

²⁹ Андрухів І. О., Француз А. Й. Правда історії. Станіславщина в умовах терору і репресій: 1939–1959 роки, історико-правовий аспект. Документи і матеріали / І. О. Андрухів, А. Й. Француз. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2008. – С. 189.

³⁰ Літопис Української Повстанської Армії. Чорний ліс. Том 4. Книга 2. – Торонто: Вид-во «Літопис УПА», 1989. – С. 78.

Про діяльність «Березівської» сотні³¹ 1945 р. ми багато дізнаємося з матеріалів кримінальної справи повстанця Миколи Петровича Геніка, 1923 р.н., уродженця с. Березова-Середнього Яблунівського району, який воював бундужним під псевдом Змій³². Так, у грудні 1944 р. відбувся бій сотні поблизу Дзембороні в Жаб'ївському районі, внаслідок якого було вбито 10 радянських прикордонників. Сотнею керував Мороз, але значну роль у військових успіхах відіграв Кривоніс (Мирослав Симчич³³).

Підмога енкаведистам найімовірніше мала прийти з боку Яблунова, і повстанці в присілку Рушорі 15 січня 1945 р. влаштували проти них засідку біля зруйнованого моста через

Карта-схема бою в присілку Рушорі

³¹ Військовий підрозділ УПА, сформований 1944 р. переважно з уродженців сіл Вижній Березів, Нижній Березів, Середній Березів та Баня-Березів, тепер Косівського району Івано-Франківської області.

³² ГДА СБУ в Івано-Франківській області. Ф 5. Спр. 507 (Т. 1–2).

³³ Мирослав Васильович Симчич (Кривоніс) — народився 5 січня 1923 р. у Вижньому Березові, закінчив архітектурний технікум у Коломиї, пройшов військову підготовку спочатку в загонах Української національної самооборони, а згодом у старшинській школі «Чорні чорти», тридцять два з половиною року провів в ув'язненні.

р. Лючу. Як згадує М. Симчич у «Братах грому»: «Засідку влаштували кілометрів три-чотири за Рушором в напрямку Космача. Двісті п'ятнадцять стрільців треба було замаскувати так, щоб ворог не виявив жодного й навіть не запідозрив нічого. Місце відповідна знайшлася. Гори там брали дорогу в підкову»³⁴. Повстанці розташувалися на схилах над дорогою, замаскувались у снігу. Сотня мала на озброєнні 22 легкі кулемети, полковий міномет, «бронейку», понад 20 автоматів, десь 15 напівавтоматичних рушниць, карабіни й гранати.

Незабаром до річки під'їхало 12 вантажних автомашин та легковик. Вони змушені були зупинитися, і звідти висадилися червоноармійці. «Хвацько закидали за плече новенькі автомати, желготили собі весело, підбадьорували один одного штурханами. Близької смерті ніхто не відчував. Їхні вгодовані обличчя гармоніювали з червоними погонями й петлицями і різко вирізнялися на тлі засніжених карпатських схилів», — згадує М. Симчич.³⁵

Повстанці пропустили безборонно вперед російську розвідку, а потім дружно відкрили вогонь по військовиках. Микола Геник під час допитів розповів про бій таке: «Ми розстрілювали радянських солдатів, які внаслідок нашої засідки опинилися в безпорадному стані, протягом приблизно півгодини, або цілої години... дільниця дороги була густо застелена трупами побитих нами радянських солдатів».

Згідно з даними М. Симчича в бою загинуло 370 більшовиків, 50 замерзло і 50 померло від поранень, а також було вбито командира полку підполковника Миколу Дергачова³⁶ (згідно з версією упівця М. Дергачов командував дивізією та мав звання генерал-майор, а був понижений у званні пізніше, щоб применшити і приховати масштаби втрат у тій операції). М. Геник під час допитів у МДБ називав цифру — 150 вбитих радянських солдатів, а згідно з офіційними радянськими даними загинуло 12 солдатів, зокрема командир конвойного полку № 256 військ НКВС М. Дергачов і його заступник — капітан В. Шишкін, поранено було 22 військовослужбовців та

³⁴ Андрусяк М. Брати грому / М. Андрусяк. — Коломия: Вік, 2001. — С. 188.

³⁵ Там само. — С. 189.

³⁶ Згідно з російськими даними Олексій Тимофійович Дергачов.

*Загальний вигляд місця бою
за матеріалами кримінальної справи*

виведено з ладу три автомашини. Повстанці ж у бою безповоротно втратили лише трьох бійців³⁷.

³⁷ ГДА СБУ в Івано-Франківській області. – Ф 5. Спр. 507. Т. 2.

З кримінальної справи М. Геніка ми також дізнаємося, що в січні 1945 р. відбулися бої в районі с. Брустурів, коли сотні Мороза, Палія і Спартана з усіх боків оточили село і розпочали наступ на червоних. У січні 1945-го відбувся бій сотні Мороза з червоними в с. Шепоті. Протистояння тривало до вечора, аж тоді совіти прорвали оточення і відступили до Жаб'яого. У матеріалах справи є згадка про опівнічний бій у кінці травня 1945 р. в с. Березові-Верхньому. Упівці організували засідку на крутому повороті біля р. Лунги на дорозі Яблунів – Березів-Верхній. Але проти 20 повстанців виступило 100 червоноармійців, які змусили українських вояків відійти.

У вересні 1945 р. упівці організували напад на Верховину. Підрозділи УПА здійснили одночасний напад на райвідділ НКВС, в'язницю і прикордонну заставу. Ця військова акція «мала на меті не тільки завдати ворогові матеріальні і людські втрати, а й мала пропагандивну мету — показати місцевому населенню і органам радянської влади, що бандерівці не думають складати зброї». Відзначмо, що військова операція була підготовлена завдяки розвідданим і була добре спланована (розпочалася одночасно в трьох місцях за сигналом ракети).

З часом радянській системі вдалося знищити чи кинути до в'язниць бійців «Космацької республіки», однак їхній військовий спротив став яскравою сторінкою української військової історії та наблизив незалежність України.

Між УПА і яструбками:

від поклику душі до інстинкту самозбереження

Винищувальні батальйони почали створюватися ще в перші дні німецько-радянської війни відповідно до постанови Ради народних комісарів СРСР від 24 червня 1941 р. «Про заходи щодо боротьби з парашутними десантами і диверсантами противника у прифронтовій зоні»³⁸. Винищувальні батальйони були парамілітарними допоміжними формуваннями з місцевого населення, які створювалися і діяли під керівництвом НКВС для знешкодження диверсантів, авіадесантів, шпигунів противника. Завданнями винищувальних батальйонів були: підтримка

³⁸ Ільницький В. Створення та діяльність у західних областях УРСР радянських парамілітарних формувань (1944–1954 рр.) / В. Ільницький // З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КДБ. — 2011. — №2. — С. 49.

громадського порядку в місцях дислокації та охорона найважливіших державних, промислових і стратегічних об'єктів³⁹.

Відновлені 1944 р. батальйони за задумом влади мали перетворитися на «масовий народний рух проти оунівського бандитизму». Ці загони (яструбків чи «істребітелей») формувалися з колишніх партизанів, партійно-радянського активу, комсомольців, безпартійних, фізично здорових чоловіків і жінок, що проявили себе з позитивного боку стосовно радянської влади в період німецької окупації⁴⁰. Крім ведення боротьби з підпіллям та виловлювання дезертирів, на яструбків покладалися охоронні функції, допомога у збиранні податків, їх ще використовували з провокативною метою.

Створення винищувальних батальйонів проходило з великими труднощами з огляду на широку підтримку оунівського підпілля та УПА з боку місцевого населення (станом на 1 січня 1946 р., за даними В. Ільницького, в західних областях числилося 2154 батальйони з особовим складом у кількості 39 729 осіб)⁴¹.

Однак в архівних документах констатується низька боєздатність винищувальних батальйонів. Зокрема, на цьому наголошувалося під час наради секретарів обкомів КП(б)У та начальників управлінь МВС і МДБ за участі першого секретаря ЦК КП(б)У Л.Кагановича, яка відбулася у Львові 27 квітня 1947 р., висувалися навіть пропозиції розпустити ці формування⁴². У всіх областях Західної України яструбки скоювали злочини у вигляді підпалів будинків, конфіскації майна, убивств громадян без суду і слідства і т. п.

В умовах спротиву УПА радянській карально-репресивній системі 40–50-х рр. ХХ ст. траплялися випадки, коли упівці через різні обставини опинялися в лавах колаборантів – у винищувальних батальйонах. Так, подібною була доля уродженця с. Небилова Миколи Якимовича Сенюка⁴³. У грудні 1944 р. він

³⁹ Терновський А. М. Діяльність винищувальних батальйонів у Дніпропетровській області в 1941–1945 роках: автореф. дис. автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / А. М. Терновський. Київ, 2016. – С. 1.

⁴⁰ Там само. – С. 50.

⁴¹ Там само. – С. 57.

⁴² Там само. – С. 51.

⁴³ ГДА СБУ в Івано-Франківській області. Ф 5. Спр. 550.

добровільно вступив в УПА, служив у сотні Гонти під псевдом Смерека, а потім Білий. Вояк двічі брав участь у боях — на початку 1945 р. біля с. Кадобної і влітку цього ж року біля с. Небилова.

У лютому 1946 р. Микола Сенюк повернувся додому і на пропозицію односельця вступив до винищувального батальйону. Повстанець утаїв інформацію про своє перебування в УПА та й в яструбках служив неохоче, допускав порушення військової дисципліни, за що його виключили з батальйону у квітні 1947 р. Під час слідства свою нехоть до служби в яструбках упівець пояснював тим, що «у мене не було що їсти, а у винищувальному батальйоні нам з продуктів харчування нічого не видавали». Натомість у розмовах з іншими яструбками він казав, що повстанці йому «нічого поганого не роблять, а тому я не повинен їм робити зло».

Насправді з сотні Гонти боєць не дезертирував, а змушений був піти через ослаблення і захворювання ніг. Ба більше, Микола Сенюк розповсюджував по селу націоналістичні вірші і, за підозрами слідчих, вів розвідувальну діяльність.

У багатьох селах до «істрєбків» вступали й окремі легалізовані члени ОУН—УПА, оскільки ці воєнізовані формування поступово стають для збройного підпілля одним з джерел поповнення зброї та боєприпасів⁴⁴. Так, у селах Лучинцях і Бабухові Рогатинського району Дмитро Білецький і Петро Гриців за завданням ОУН вступили в колгосп, стали комсомольцями, потім їх призначили командирами винищувальних батальйонів, де вони організували змову, вбили дільничного міліціанта Рищенка, роззброїли бійців і пішли в ліс⁴⁵. Лише за 1946 р. у західних областях було зафіксовано 154 випадки роззброєння винищувальних батальйонів, під час яких повстанці забрали 1370 одиниць зброї⁴⁶.

⁴⁴ Андрухів І. О., Француз А. Й. Правда історії. Станіславщина в умовах терору і репресій: 1939—1959 роки, історико-правовий аспект. Документи і матеріали / І. О. Андрухів, А. Й. Француз. — Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2008. — С. 230.

⁴⁵ Мельник В. Рогатинці в боротьбі за волю. — Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2005. — С. 25—26.

⁴⁶ Андрухів І. О., Француз А. Й. Правда історії. Станіславщина в умовах терору і репресій: 1939—1959 роки, історико-правовий аспект. Документи і матеріали / І. О. Андрухів, А. Й. Француз. — Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2008. — С. 233.

Дещо інакше склалася доля уродженця с. Тюдова Кутського району Миколи Юрійовича Слижука, який наприкінці лютого 1946 р. зі зброєю в руках втік з винищувального батальйону Кутського райвідділу МВС і вступив до сотні УПА Вихора під псевдами Стріла і Незнайко⁴⁷. Загалом за 11 місяців 1946 р. в західних областях трапилося 37 таких випадків⁴⁸.

Траплялося, що бійці винищувальних батальйонів допомагали упівцям. Так, мешканець с. Кулачківців

*За Українську Самостійну
Соборну Державу!*

*Воля народам!
Воля людям!*

БРАТИ, НАСИЛЬНО ЗАГНАНІ В „СТРЕБКИ“!

Не слухайте большевицької брехні про те, що є якась різниця між "стробками" і „охоронами колгоспів"! Не обдурюйте самих себе, що ви ніколи не будете виступати проти адясного народу! Не заспокоюйте самі свої совісті, що ви чейше не взяли зброї добровільно, що вам П-насильно вихнули. Большевики знають, що роблять. І не на те вони заставили вас взяти зброю, щоб ви носили її для парада. Так само як примусили вас взяти зброю, так само примусять вас виступати з нею проти ваших братів. До вас прийдуть бандити з району і заставлять вас разом з ними здирати з ваших односельчан, з ваших близьких і рідних останню кофійку на позики і податки, заставлять вимітати хліб на поставки, примусять гоняти людей на колгоспні роботи, дільнувати колгоспних поля, щоб навіть ваші рідні мати не могли докосякати зловати. Вас примусять брати участь у вивозах на Сибір невинних жінок, стариків і дітей, вас будуть водити емгемісти на засідки і примусять стріляти в своїх братів-повстанців. З вас хочуть зробити зрадників і закрити вам шлях повороту до народу.

Невже ж ви хочете стати зрадниками свого народу? Невже ж ви хочете, щоб на вас і дітей ваших спало прокляття тих матерей і дітей, від яких ви забираєте хліб, яких будете вивозити на Сибір? Невже ж ви хочете сплямтати свої руки кров'ю своїх братів? Якщо ви допуститеся до цього, то знайте, що скорше чи пізніше заслужена кара вас не мине.

Подумайте над цим, доки ще не пізно. Ворота повороту до народу для вас ще не закриті. Скористайте з них, доки ще час.

Єдиний вихід для вас — це якнайскоріше зложити зброю і назавжди пірвати зі „стробками". Радимо вам це з найщирішого серця. Радимо вам це, бо розуміємо ваше становище, бо болюємо за вашу долю, бо хочемо, щоб ви не довело до бля і себе, і ваших рідних.

Не виправадуйте себе тим, що за скрадення зброї вас вивезуть на Сибір. Усіх на Сибір не вивезуть. Большевики свідомо вивозять деякого в Сибір, щоб зв'язкати вас усіх. Не піддавайтеся цьому застрашуванню.

1950 рік.

Українські Повстанці

Агітаційна листівка повстанців проти яструбків

⁴⁷ ГДА СБУ в Івано-Франківській області. Ф 5. Спр. 611.

⁴⁸ Ільницький В. Створення та діяльність у західних областях УРСР радянських парамілітарних формувань (1944–1954 рр.) / В. Ільницький // З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КДБ. – 2011. – №2. – С. 67.

Снятинського району Михайло Іванович Далавурак переховував у себе упівця Михайла Івановича Максимчука (псевдо Чайка), зберігав у себе його зброю і листівки, повідомляв упівцеві про діяльність батальйону. І наостанок упівця затримали в будинку Далавурака в ніч з 4 на 5 березня 1947 р.⁴⁹ Натомість боєць винищувального батальйону в с. Русові Снятинського району Іван Михайлович Воловецький у грудні 1944 р. вступив в ОУН і надавав розвідувальні дані повстанцям⁵⁰.

Були випадки, коли яструбки допомагали упівцям громити винищувальні батальйони. Свідченням цього став напад з 13 на 14 липня 1946 р. на яструбків с. Довгопілля Верховинського району⁵¹. О 2.30 повстанці завдяки допомозі вартового яструбка Василя Олександровича Мегедина обстріляли і закидали гранатами базу опричників. Загибло троє червонозоряних бійців, поранено — троє, упівці забрали з собою сімох, а двоє втекло. За наслідками нападу радянські спецслужби у спецповідомленні зробили такий висновок: «Зрада зі сторони Мегедина відбулася через відсутність у всіх винищувальних батальйонах нашої агентури». Було ухвалено рішення впровадити в усі батальйони по два — три елементи для розробки бійців і активніше впроваджувати в підрозділи УПА агентів. Тобто радянські карально-репресивні органи змушені були наглядати не тільки за підпіллям ОУН—УПА та населенням, а й за власними парамілітарними формуваннями.

Натомість траплялося, що і агентура УПА у винищувальних батальйонах з різних причин не виконувала розпоряджень оунівського підпілля. Так, у Верхньому Майдані Надвірнянського району саме через таку причину і було ліквідовано яструбка⁵².

Окрім цього, в деяких селах яструбки перебували під повним контролем ОУН. Так, у с. Радчі Тисменицького району за вказівкою станичного Антона Вацеби (псевдо Ярема) бійці винищувального батальйону мали повідомляти пострілами про приїзд військового гарнізону. В червні 1946 р. Вацеба навіть

⁴⁹ ГДА СБУ в Івано-Франківській області. Ф 5. Спр. 587.

⁵⁰ ГДА СБУ в Івано-Франківській області. Ф 5. Спр. 21.

⁵¹ ГДА СБУ в Івано-Франківській області. Ф 5. Спр. 608.

⁵² ГДА СБУ в Івано-Франківській області. Ф 5. Спр. 874.

заставив яструбків впорядкувати могилу на честь солідарності ОУН. А до яструбків, що провинилися, станичний застосовував фізичні покарання, до того ж били покараних їхні колеги⁵³.

Коли ж про діяльність упівця дізналося радянське керівництво, то яструбків було роззброєно, а Вацебу арештовано. Однак останній скористався ситуацією, коли його конвоїри заснули, і втік. У селі в коваля він розкувався від наручників і втік працювати лісорубом у с. Любіжню Надвірнянського району під прізвищем Василя Миколайовича Струка.

Через масові факти «зрадництва» бійців винищувальних батальйонів радянські керівні органи постійно тримали під контролем роботу парамілітарних структур. Так, оргбюро ЦК КП(б)У змушено було ухвалити 18 квітня 1946 р. постанову «Про посилення політичної боротьби, підвищення більшовицької пильності та бойової виучки у винищувальних батальйонах західних областей УРСР». Їхніх учасників звільняли від строкової військової служби, сільсько-господарських податків, поліпшували матеріально-моральне стимулювання за несення служби⁵⁴.

Незначними були й успіхи винищувальних батальйонів. Так, упродовж серпня 1946 р. в Станіславській області вони взяли участь у 176 оперативно-військових операціях та здійснили 553 засідки, під час яких було знищено п'ятьох і взято в полон шістьох повстанців, а також затримано 35 бандпособників, члена ОУН і 15 нелегалів, які переховувалися від служби в армії⁵⁵.

Наведені історії свідчать, що радянська тоталітарна система в Західній Україні в 40-х рр. ХХ ст. не мала серйозного опертя серед українців і навіть на власні «туземні» війська не завжди могла розраховувати. У військово-ідеологічному протистоянні яструбки, незважаючи на підтримку радянської карально-репресивної системи, не змогли стати загрозою чи альтернативою УПА.

⁵³ ГДА СБУ в Івано-Франківській області. Ф 5. Спр. 596.

⁵⁴ Андрухів І. О., Француз А. Й. Правда історії. Станіславщина в умовах терору і репресій: 1939–1959 роки, історико-правовий аспект. Документи і матеріали / І. О. Андрухів, А. Й. Француз. — Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2008. — С. 231.

⁵⁵ Там само. — С. 223.

Невдале полювання керівництва 38-ї радянської армії під Тисменицею

22 травня 1947 р. в районі с. Підпечер Тисменицького району в бункері в стіні картопляної ями радянські карально-репресивні органи виявили повстанців — Василя Петровича Бобика, 1924 р. н., уродженця с. Підпечер, та його односельця Миколу Васильовича Шкорупу, 1926 р. н. Рішенням суду упівців ув'язнили за ст. 54-1 «а» та 54-11 КК УРСР із застосуванням ст. Указу Президії Верховної Ради СРСР від 19 квітня 1943 р. на 20 років каторжних робіт з обмеженням у правах на 5 років і конфіскацією майна⁵⁶.

Василя Бобика (псевдо Гордий) було звинувачено в тому, що він ухилився від служби в Червоній армії, у вересні 1944 р. вступив в УПА в сотню Явора, брав участь у боях з червоними в жовтні 1944-го в районі сіл Гринівки і Грабівки, а в березні 1945 р. в Чорному лісі в районі с. Рибного.

Натомість Микола Шкорупа (псевдо Щирий) з вересня 1944 р. був в УПА, брав участь у боях у грудні 1944-го біля с. Гринівки, в січні 1945 р. в Чорному лісі, в жовтні — листопаді 1945-го біля с. Грабівки, в січні 1946 р. біля с. Гути і в лютому 1946-го біля с. Липівки.

У лютому 1946 р. під Липівкою сотня Явора зазнала значних втрат, і хлопці почали переховуватися в бункері, де і стали здобиччю червоних. Відзначмо, що серед всіх військових сутичок, в яких брали участь упівці, слідчих найбільше зацікавив напад у вересні 1945 р. чоти Причепи, у складі якої був Василь Бобик, на легковий автомобіль, який їхав з Тисмениці до Станиславова. Внаслідок акції було вбито заступника керівника політичного відділу 38-ї армії полковника Софрона Михайловича Голубєва.

Радянська верхівка (крім Голубєва, до компанії входили ще полковник Семенов, начальник автовідділення армії підполковник Харунов та ще ряд нижчих офіцерських чинів) вирішила організувати собі полювання. 23 вересня 1945 р. на трьох легкових автомобілях вони виїхали о 18-й годині в район двох озер біля Тисмениці на відстані 14—16 кілометрів від Станиславова.

⁵⁶ ГДА СБУ в Івано-Франківській області. Ф 5. Спр. 650.

*Willys MB (Вілліс),
який за ленд-лізом
отримувала Червона армія
під час Другої світової війни*

Полювання було невдале, і о 20-й годині військовики почали повертатися до Станиславова. Передчуваючи напад, Голубев постійно вимагав від шофера свого «Вілліса» підвищувати швидкість, але під час виїзду з Тисменичан їх обстріляла чота Причепи. Двигун автомобіля Голубева було пошкоджено, машина заглухла. Водій взяв на руки пораненого полковника і сховався в кюветі. Незважаючи на крики водія про допомогу, автомобіль Семенова не зупинився, бо тривав обстріл, а Голубева з водієм підібрав аж екіпаж Харунова. Пораненого відвезли до шпиталю, але вже о 4-й годині ранку він помер.

Отак упівці не дали порозважатися «визволителям», але сенсом їхнього життя була незалежна Україна. Серед речових доказів у схроні було виявлено записаний на аркушику вірш, який засвідчив, що партизани передбачили свою долю:

*Кати злетіли, мов ті круки,
Забрали сплячого вночі.
Прощай, дівчино, забудь за мене,
Піду на смерть за Вітчизну.
Не сам-один я тут попався,
Нас орлів триста тут сидить.
Найкращий цвіт сей з України,
Які ж він муки тут терпить.
Вночі вивозять по одному,
Під гук мотору чути стріл.
І ще раз Слава Україні!
А жертви ті падуть уділ.
На похорон не приходять
Ні батько, мати, ані брат.
Ніхто не скаже, де могила,
Де поховає тіло кат.
Ой там у полі корч калини,
А на нім листя шелестить.
Воно тобі, дівчино, скаже,
Де твій милесенький лежить.*

Іван Дутчак – фотограф УПА, збройовий майстер і гостинний господар

Іван Миколайович Дутчак народився 1920 р. в с. Кривопіллі Верховинського району. Його доля склалася так, що він не зміг зі зброєю в руках захищати самостійну Україну (перед війною переніс дві складні операції на горло), але й без того його допомога УПА була дуже значущою⁵⁷.

Свою «антирадянську діяльність» Іван Дутчак розпочав 1943 р., коли вступив на службу в СС «Галичина», але за станом здоров'я його комісували. У кримінальній справі збереглося тогочасне листування п. Івана з родиною, яке характеризує його стан під час перебування у військовій частині і стосунки українців між собою: «Я хорий уже 21 день, не іду на зицирку і цілий тиждень не робив нічого... а сьогодні ті наші гонителі стягнули мене з ліжка і все що було на ліжку і викинули на двір... мене примушували мити підлогу і били палицями, щоби я скоро робив. Кожного дня німці переглядають чи воші і за порядок, чи ноги у всіх добре вимиті. Тільки наші українці мене щодень мучать, б'ють, копають...»

13 липня 1944 р. Дутчак отримав повістку для проходження військової служби, вступив у сотню УПА Палія, але за станом здоров'я його відпустили додому. Однак, незважаючи на це, п. Іван всіляко допомагав повстанцям.

Фото повстанців авторства Івана Дутчака

⁵⁷ ГДА СБУ в Івано-Франківській області. Ф 5. Спр. 648.

Так, українець ухилився від призову в Червону армію, допомагав УПА продуктами. У липні 1945 р. він прийшов з повинною до радянської влади (така була вказівка націоналістичного підпілля), але приховав, що в нього є три гвинтівки, обріз, пістолет і 300 патронів. Не припинив Дутчак також надавати продуктову допомогу УПА, у нього

вдома часто зупинялися сотні Крука, Підгірського і Хмари.

1945 р. в хаті п. Івана функціонувала триденна старшинська школа УПА, вишкіл проходило 50 вояків під керівництвом Степовика. Ба більше, Дутчак ремонтував упівцям зброю і навіть увічнював вояків на фотографіях. Так, у квітні 1947 р. гуцул фотографував боївку Заводія, робив повстанцям фото на документи.

Фото повстанців авторства Івана Дутчака

Але судовим вироком від 12 липня 1947 р. Івана Дутчака було засуджено за статтями 54-1 «а», 54-11 КК УРСР до 10 років виправно-трудоих таборів, а вже 30 червня 1948 р. він помер згідно з медичним висновком через параліч серцевої діяльності і зупинку дихання. Проте найприкріше те, що прокуратура незалежної України 15 грудня 1995 р. визнала Івана Дутчака обґрунтовано засудженим. У кримінальній справі збереглися фото упівців – результати діяльності Дутчака, які є німим докором не дуже вдячним нащадкам.

Упівське кохання серед війни

Незважаючи на всі злигодні військового побуту, українські повстанці у важкі часи боротьби за Самостійну Україну не відверталися від кохання. Їхні симпатії, як правило, теж були активними помічниками ОУН–УПА і гідно виносили тягар військових лихоліть.

У повстанській пропаганді жінок поділяли на дві групи: активних учасниць визвольної боротьби та її прихильниць. Перша й друга категорії мали нести на своїх плечах тягар війни й водночас бути опорою чоловікові-повстанцю. До активних учасниць зараховували жінок, які були задіяні в інфраструктурі УПА – і безпосередньо в бойових одиницях, найчастіше чотах, і в санітарній службі, розвідці, референтурі пропаганди, виконували функції зв'язкових. До прихильниць належали жінки, які займалися господарськими справами: постачали харчі, забезпечували потрібним одягом, дбали про доставку медикаментів⁵⁸.

Зокрема, 3 грудня 1946 р. в м. Тисмениці в помешканні Марії Іванівни Сворака радянські спецслужби затримали повстанців, серед них закохану пару – Петра Григоровича Монюка (Арсен, Сергій), 1920 р. н., уродженця м. Тисмениці, й Адоліну-Анастасію Пилипівну Караванович (Ярина), 1928 р. н., уродженка с. Ямниці⁵⁹.

Петро Монюк 1942 р. вступив на службу в поліцію, під час якої і познайомився в Ямниці з Адоліною-Анастасією. З

⁵⁸ Онишко Л. Відважні. Мирні, напівмирні та воєнні ролі жінок в УПА / Л. Онишко. – Режим перегляду: <http://tyzhden.ua/History/62084/> (дата звернення 11.09. 2016).

⁵⁹ ГДА СБУ в Івано-Франківській області. Ф 5. Спр. 795.

приходом радянських військ у Східну Галичину Монюк опинився в боївках Нечеси, Шрама, а потім був чотвим у сотні Павла. Натомість Караванович (у кримінальній справі залишився нам її опис: зріст 165—170, фігура товста, плечі опущені, шия коротка, волосся темно-русе, очі сірі, лице кругле, лоб прямий, брови прямі, ніс малий, рот малий, верхня губа ледь піднята, вуха великі) 1944 р. вступила в ОУН.

Спочатку дівчина носила штафети в с. Тязів, а потім її перевели в Лисець шеф-кур'єром Лисецького району. В її функції входило формування мережі зв'язкових хат, інструктаж дівчат, налагодження зв'язкової роботи. Ці функції оунівка виконувала до зими 1946 р. Після цього явочних квартир вже не було, дівчат через небезпеку відсторонили від роботи, а кожен провідник мав своїх кур'єрів. Тоді Караванович стала працювати у відділі ОУН — Українському Червоному Хресті і весь час підтримувала стосунки з Монюком.

Під час допитів обоє не приховували від слідчих, що кохають одне одного і планують одружитися. Однак радянська карально-репресивна система роз'єднала закоханих і на довгі роки ув'язнила повстанців у тюрмах.

У свою чергу кохана упівця Петра Васильовича Томюка, 1921 р. н., уродженця с. Вербовець Косівського району

Фото повстанців авторства Івана Дутчака

(псевдо Черемош, Чорний) не була активісткою ОУН, але супроводжувала його всюди⁶⁰. У вересні 1943 р. Томюк вступив в ОУН і по березень 1944 р. був станичним с. Верboveць. У 1944 р. з наближенням Червоної армії Томюк зі своєю подругою Василюю Василювою Павлюк, 1923 р. н., уродженкою с. Смодна, та іншими націоналістами перейшли фронт і заглибилися в ліс, де перебували 2–3 тижні, після чого всі розійшлися, а Василина спочатку переховувалася в с. Жаб'є (сьогодні – смт. Верховина), пізніше повернулася додому.

Натомість Петро Томюк опинився в боївці Данилка (Юрія Юрійовича Атаманюка), а після його загибелі з квітня 1945 р. перебував у боївці кущового провідника Відважного (Ю. Г. Ласійчука). Незважаючи на боротьбу, Петро підтримував стосунки з Василюю. Відважний казав повстанцеві, щоб той «пірвав відносини», але Томюк запевняв упівське керівництво, що буде брати Василину заміж і стосунків не розірве.

У вересні 1945 р. Томюк пішов з боївки через стан здоров'я і разом з Василюю переховувався в родичів (на стрихах, у стодолах на соломі та в бункерах). Якось на стриху в Юрія Пасічняка в с. Смодній їх заледве не знайшли червоноарміїці. В березні 1946 р. закохані перебралися жити до матері дівчини Анни Павлюк, де Томюк зробив бункер у стодолі між двома стінами. В листопаді 1946-го Василина пішла з повинною в правоохоронні органи, але продовжувала переховувати в бункері свого Петра аж до його затримання 4 липня 1947 р. Але, як і в попередньому випадку, кохання знищила в'язниця – Петра Томюка ув'язнили на 25 років, а Василину – на 10 років.

Однак варто зазначити, що керівництво УПА дбало, щоб і в царині кохання повстанці дотримувалися моральних чеснот. Так, упівця Степана Івановича Федорка (Чабана), уродженця с. Підгірок Калуського району, заставили обвінчатися з мешканкою названого села Ольгою Когут, яка від нього завагітніла⁶¹. Повстанські командири переконали Федорка, що якщо «у Когут родиться дитина раніше весілля, то це явище негативно відобразиться на нашій діяльності».

Проте всупереч всім обставинам сім'я виявилася міцною. Степан Іванович Федорко й Ольга Харитонівна Когут прожили

⁶⁰ ГДА СБУ в Івано-Франківській області. Ф 5. Спр. 733.

⁶¹ ГДА СБУ в Івано-Франківській області. Ф 5. Спр. 711.

*Степан Федорко
і Ольга Когут — друзьби
на весіллі у друзів*

*Родина Федорків
у Караганді*

разом до смерті. Дочка упівської родини Галина Степанівна Когут згадує: «Те, що пережили мої батьки — жорстока правда. Це один з вирваних епізодів історії українського народу. Мій старший брат народився в листопаді 1946 р. Батька засудили до смертної кари, потім амністували до 25 років. Він відбував покарання в Норильську. Маму вислали в Караганду на каторжні роботи, немовлятко Ігор залишився з бабусею, котра переховувалась з малим по сусідах та по родині, щоб не познущались».

Степан Іванович Федорко за професією був машиністом паротяга — на той час він закінчив залізничний технікум. Повстанець відбув десятирічне покарання, звільнився 1956 р. і поїхав до дружини в Караганду. Туди ж зразу брат дружини привіз малого Ігоря, котрому було вже 10 років. Отже, батьки побачили власну дитину за 10 років. Дочка Галина народилася вже 1957 р. в Караганді, а потім ще сестра Ірина 1960 р. і молодший брат В'ячеслав 1963 р.

Дочка п. Галина згадує, що батько марив Україною, вдома всі говорили лише українською. В Україну сім'я приїхала 1966 р.,

однак батько змушений був сам повернутися в Караганду, бо не давали дозволу на прописку. За рік «мама виходила по інстанціях за фіолетову 25-ку (грошову купюру), то вже прописали. Але не було йому тут затишно, ані нам. Постійне переслідування, нагадування...»

Попри все Степан Іванович Федорко був добрим спеціалістом по металу, весь час працював на Калуському монтажно-заготовчому заводі, допомагав газифікувати рідні Підгірки. В Івано-Франківському обласному драмтеатрі ім. І. Франка його бригада встановлювала батареї опалення за його рацпропозицією та кресленнями.

Репресії торкнулися і дітей. Так, п. Галину за сумлінну роботу мали преміювати путівкою до Болгарії — не вийшло, в інститут — не вступила. Працювала в м. Івано-Франківську, хотіла стати на чергу на квартиру — довго не прописували. В підсумку квартиру так і не отримала...

Батько сімейства помер 2000 р., а мати 2004 р. Однак родина тримається дружно, недавно відсвяткувала 70-річчя найстаршого члена сім'ї Ігоря. Всі нащадки упівської сім'ї проживають у Підгірках, мріють започаткувати свято родини, щоб не розпорошитись, а ще їх мати так любила, коли збирались всі за одним столом! Отаким різним було кохання упівців під час спротиву радянській державній системі, але їх об'єднувала боротьба за незалежність України.

Родина упівців 1998 р. Святкування 75-річчя Степана Федорка

Село Грушка як центр транспортних диверсій сотні Вихора в 1946 р.

Зі змісту кримінальної справи Михайла Дмитровича Кликайла (псевдо Василь), 1929 р. н., уродженця с. Грушки Отинійського району,⁶² ми дізнаємося про діяльність сотні «Залізні» під керівництвом Вихора (Івана Федоровича Андрейчука) 1946 р., яка своїми нападами на автотранспорт паралізувала транспортне сполучення між Городенкою і Станіславом.

Відзначмо, що Михайло Кликайло пройшов типові для тодішнього українця життєві етапи: навчання, роботу в підсобному господарстві, з 1942 р. оstarбайтерство в Німеччині, у середині травня 1945 р. він повернувся в с. Грушку і потрапив під вплив станичного ОУН села Кармелюка.

15 січня 1946 р. п. Михайло показав упівцям, де розташовується радянський військовий гарнізон і допоміг УПА з нападом на червоних (було знищено 27 більшовиків). Після цієї сутички відділ відступив до Майданського лісу. Там 16 січня Вихор зі стрільцями зупиняється неподалік позицій сотенного Грози. Однак саме цього дня вкотре почали перевіряти ліс солдати внутрішніх військ. Сотню Вихора ворог захопив зненацька, вона навіть не встигла зайняти бойових позицій. Безладний відступ повстанців у напрямку с. Струпкова Коломийського району супроводжувався втратами, які подвоїлися, бо з боку села теж наближалися радянські війська. Блокада терену позбавила курінь оперативного простору й можливості поповнення харчів та одягу.

В лютому 1946 р. відділ УПА під командування Вихора рейдував за Дністром біля Коропця й Монастириська (Тернопільщина) без сутичок із більшовиками. Лише 9 лютого біля с. Озерян Монастириського району прийняв бій. Цього місяця Кликайло вступає до сотні в рій Сміховинця в чоту Лютого кулеметником.

У квітні 1946 р. п. Михайло в складі сотні Вихора, яка на той час налічувала близько 100 бійців, бере участь у бою з підрозділами Червоної армії в Соколовському лісі біля с. Олеші. 14 травня в районі села Грушки постанці обстріляли військовий

⁶² ГДА СБУ в Івано-Франківській області. Ф 5. Спр. 965.

«Віліс», унаслідок чого водій загинув на місці, а пасажир — майора Альошина було розстріляно пізніше в лісі.

Із Тлумаччини сотня Вихора здійснювала рейди на Отинійщину й Надвірнянщину. Зокрема, 17—19 квітня під час одного з таких рейдів було спалено сільради й кооперативи в селах Баб'янці, Молодилові, Струпкові. А 21 квітня група мінерів із цієї сотні висадила в повітря частину залізниці поблизу м. Отинії. Знищено паровоз, три пасажирські й шість вантажних вагонів, а разом із ними 180 радянських військовиків⁶³. 23—24 травня упівці забезпечили себе продовольством під час нападів на продуктові крамниці в смт Коропці та с. Сянках Тернопільської області.

На початку липня сотня, яка входила до куреня «Смертоносців» Чорного (Данила Дмитровича Рудака), та Ланчинська районна боївка СБ перебували в лісі Гвоздецька Гора, неподалік с. Гвозда. Курінний наказав сотенному Вихору підготувати два рої для засідки на шляху Надвірна — Станіслав, де проходить радянська автоколона. 3 липня 1946 р. о 17-й годині в напрямку Надвірної з'явилася чотири вантажівки. Повстанський вогонь із засідки зупинив автоколону. Було спалено три автомашини, вбито двох червоноармійців і поповнено продовольчі запаси⁶⁴.

Після того упівці перейшли в Ланчинський район, де в одному з сіл розстріляли двох яструбків, а в с. Винограді спалили сільраду з документами, захопили кооператив і молокопункт. Продукти роздали переселенцям із Лемківщини. 8 липня сотня влаштувала засідку на шляху Надвірна — Отинія на радянський підрозділ із десяти бійців, що заїхав до с. Винограда з'ясувати обставини останніх подій. У збройній сутичці поранено начальника Отинійського НКВС Шевчука і ще трьох енкаведистів. Із відділу УПА в засідці серед інших відзначився і кулеметник Василь. 12 липня бійці цієї сотні замінували залізницю між Отинією й Угорниками.

У ніч з 29 на 30 липня сотня здійснила напад на Тлумачський спиртзавод. Було знищено 4000 літрів спирту і завдано шкоди на 77 732 рублі 35 копійок. Далі повстанці знову зосередилися

⁶³ Тимів І. Бойовий шлях куреня УПА «Смертоносці» / І. Тимів // Галичина. — 2013. — Ч. 24. — С. 162.

⁶⁴ Там само. — С. 163.

*Сотенний Вихор.
Фото з матеріалів Музею
Визвольних змагань
Прикарпатського краю*

на автотранспортних диверсіях. Так, у кінці липня упівці здійснили напад на автомашину на трасі Озеряни — Тлумач, в якій бесарабці везли поросят у Станіслав на продаж. Автомобіль бійці підпалили, а бесарабців відпустили. 8 серпня 1946 р. обстріляли студебекер, який їхав з Ново-Ушиці Кам'янець-Подільської області в м. Добромишль Дрогобицької області. Поранення отримала пасажирка автомобіля.

27 серпня Кликайло брав участь у нападі на студебекер, який рухався за маршрутом Станіслав — Городенка, внаслідок якого було вбито шофера і важко поранено трьох бійців. 6 вересня 1946 р. було обстріляно і спалено автомобіль марки ГАЗ Кам'янець-Подільської швейної фабрики. Під час нападу повстанці розстріляли члена партії бухгалтера А.Боуска. Ще один напад на автомобіль, який рухався з Озерян до Тлумача, було здійснено поблизу с. Грушки в середині вересня 1946 р., а бійці Бульба і Орлич ще й підірвали трактор в Озерянах. Крім того, упівці робили засади проти працівника Отинійського райвідділу МВС Молоткова, який арештовував і вбивав підпільників.

Однак 8 жовтня 1946 р. Вихор наскочив на засаду і був убитий на хуторі Кучерівка поблизу Грушки. На той час сотня налічувала 25 осіб, мала на озброєнні три ручні кулемети, три німецькі МП-43, угорський автомат, дві десятизарядки, три ППШ, 12 гвинтівок, 10 пістолетів і гранати.

12 листопада затримали і Михайла Кликайла. Рішенням радянських судових органів його було ув'язнено на 20 років виправно-трудових робіт з конфіскацією майна і обмеженням у правах на 5 років. Упівця звільнили з-під варти в серпні 1954 р., і він прожив решту життя в с. Угринові Тисменицького району.

Загалом важко оцінити частку внеску сотні Вихора в боротьбі проти радянського карально-репресивного режиму, але своїми диверсіями на дорогах сотня зробила «подорожі» радянських «визволителів» небезпечним задоволенням.

Двоє з бункера, які вижили

18 січня 1947 р. під час проведення чекістсько-військової операції в лісі в районі потоку Подорватого Жаб'ївського району силами 4-ї роти 331 СП ВВ МВС спільно з 33-м прикордонним загonom під керівництвом заступника начальника Жаб'ївського райвідділу МВС старшого лейтенанта Комаринського (всього в операції взяло участь 115 осіб) було виявлено бункер з ознаками перебування повстанців.

Всього у схроні було 13 осіб: керівник Косівського надрайонного проводу ОУН Іван Скульський – Артим, референт відділу пропаганди Коломийського окружного проводу ОУН – Аркадій, організаційний референт Косівського надрайону – Діоген, військовий виховник відтинку «Гуцульщина» – Іван Дмитрович Кулик – Сирій⁶⁵, три стрільці охорони Артима – Буркут, Сміливий і Черемош, стрілець охорони Аркадія – Павло, стрільці Граб і Дністер, керівник тактичного відтинку «Гуцульщина» з політвиховання – Роман Миколайович Вінтоняк (Левада), секретар окружного проводу ОУН – Лідія Крайня (Ксенія), секретар референтури пропаганди Коломийського окружного проводу ОУН – Дарія Юрїївна Кошак (Христя). О 8-й годині ранку чатовий поблизу бункера почув шум у лісі, і повстанці відійшли. Солдати наздогнали упівців за 3 км біля гори Стайки. Під час бою (у кримінальній справі написано, що «бандити чинили запеклий опір») п'ятеро підпільників було вбито, зокрема Артима, Аркадія, Ксенію, бійців охорони Граба і Черемоша; двох поранених Леваду і Христю затримано⁶⁶. Їх не тільки змусили 19 січня 1947 р. впізнавати мертвих побратимів, але й везли саньми на їхніх трупах з Дземброні до Жабйого.

⁶⁵ Колишній офіцер Червоної армії, уродженець с. Грабового Шахтарського району Донецької області.

⁶⁶ ГДА СБУ в Івано-Франківській області. Ф 5. Спр. 517.

Фото повстанців Дарії Кошак і Романа Вінтоняка

Пізніше п. Дарія згадувала: «Отямилася розпластана на снігу... Провідник Аркадій лежав спокійний, якийсь зосереджений, мов живий... Нижче лежала Ксеня з розшматованою розривною кулею лівою щокою. Трохи поодаль — Артим, прострілена голова якого ще кровоточила і парувала. Ледь живого, зв'язаного, привели політвиховника Леваду...»⁶⁷.

21 січня 1947 р. Левада спробував покінчити життя самогубством. Він попросив в охоронця — рядового Парашина закурити, той відчинив двері в коридор, щоб попросити в когось сірники, а Вінтоняк приставив автомат до підборіддя, але в автоматі стався перекіс патронів і вистрілу не відбулося. Після того Левада просив дати йому з'їсти скло, цвяхи або застрелити його.

Під час арешту в Романа Вінтоняка вилучили автомат ППШ з магазином і 35 боєприпасами, а в Дарії Кошак — портфель з листуванням ОУН. Під час операції загинув також червоноармієць В. Т. Агафонов. У повстанців загалом було відібрано чотири автомати, гвинтівка, револьвер-наган, два пістолети, тисячу патронів і 12 гранат. З бункера вилучили

⁶⁷ Андрусак М. Брати грому / М. Андрусак. — Коломия: Вік, 2001. — С. 226.

борошно, м'ясо, масло, бринзу, два радіоприймачі, друкарську машинку, оунівські документи і націоналістичну літературу.

Попереду живих чекали довгі вісім місяців допитів і мук. Зазначмо, що Роман Миколайович Вінтоняк народився 1920 р. в с. Москалівці Косівського району. Він закінчив сім класів, два роки працював у батьковому господарстві. Батько возив продавати товари в м. Катовіце, а Роман два роки навчався в гімназії. 1939 р. він вступив у Львівський університет на юридичний факультет, але з початком Другої світової війни Вінтоняк втік від червоних у м. Холм, де займався торгівлею. Влітку 1940 р. майбутній повстанець вступив у гімназію, яку закінчив 1942-го. З 1942 р. п. Роман був членом повітового проводу ОУН Косівщини. Невдовзі перейшов у підпілля.

До травня 1944 р. Роман був стрільцем у сотні Боевіра, а в листопаді 1944 р. повітовий провідник Курява направив Леваду на курси політичних вихователів, які проводив референт відділу пропаганди Коломийського окружного проводу ОУН Грім. Роман два тижні перебував на курсах, заняття проводив Грім між селами Жаб'їм і Красноїллям. Після курсів Грім призначив Вінтоняка в сотню Вихора. З кінця 1944 р. повстанець став політвиховником сотні Недобитого, відтак куреня Скуби. Навесні 1946 р. (за іншими даними 1945 р.) повстанець обіймає посаду керівника тактичного відтинку «Гуцульщина» з політвиховання. Мав звання булавничого та хорунжого.

Левада у своїй антирадянській діяльності був безпосередньо пов'язаний з керівником окружного проводу ОУН Борисом, від якого поширював відповідні вказівки. Вінтоняк поширював оунівську літературу, складав і поширював антирадянські листівки, рейдівки, звіти, програми націоналістичної пропаганди в сотнях. У бункері зберігалися архівні документи, які особисто належали Вінтонякові: інструкції з питань політично-виховної роботи, директивні вказівки, навчальні матеріали, письмовий звіт про бойовий пропагандистський рейд сотні «Сурма» на Буковину. Левада виховував учасників УПА в націоналістичному дусі, в дусі ненависті до радянської влади, закликав учасників УПА до боротьби за знищення радянської влади в Україні. До честі упівця, він під час допитів відмовився надавати інформацію

Фото з документів Дарії Кошак

про відомих йому учасників підпілля, про місця зимівлі повстанців.

Слідчі намагалися з'ясувати зв'язки прикарпатського підпілля з іншими регіональними проводами. Левада підтвердив, що восени 1946 р. керівник ОУН Буковини Сталь (Василь Савчак) відвідував Жаб'є, але характер зустрічі з Борисом (Григорій Легкий) йому був невідомий. Крім того, Борис у липні – серпні 1946 р. для зв'язку з оунівським підпіллям Закарпаття вислав бійця сотні Білого, який добре знав гори і кордони. Пізніше Роман почув його розповідь, що становище на Закарпатті погане, нема продуктів на полонинах, у селах жителі мають народну міліцію, яка бореться з підпіллям.

Дарія Юріївна Кошак народилася 4 липня 1926 р. в м. Косові. 1927 р. батьки переїхали в с. Москалівку, де дівчина закінчила шість класів школи. 1939 р. п. Дарія вступила в Косівську гімназію, 1940-го – в 6-й клас середньої школи в Косові, 1942 р. – в Коломийську гімназію, яку закінчила 1944 р. Дарія від серпня 1942-го до 1943 р. працювала в Косівському повітовому комітеті. У вересні 1944 р. як друкарку її взяли в повітовий провід ОУН Косівського повіту. До вересня 1944-го була симпатиком ОУН, вступила в ОУН в с. Головах за присутності самого Сталя.

Д. Кошак була секретар-друкаркою повітового проводу. На початку 1945 р. дівчина захворіла на тиф і лікувалася до травня в бункері в Кутському районі. В червні 1945 р. дівчина потрапляє в розпорядження Коломийського окружного референта ОУН з пропаганди Грома. Друкувала різні антирадянські документи і листівки.

У кінці вересня 1946 р. після вбивства Грома (у серпні 1946 р. в районі Космача) Д. Кошак перейшла в підпорядкування до Аркадія (Доброгаста).

Вироком Військового трибуналу військ МВС Станіславської області від 7 серпня 1947 р. Р. М. Вінтоняка було засуджено на 25 років, а Д. Ю. Кошак на 10 років виправно-трудових таборів та на 5 років позбавлення прав з конфіскацією майна. 31 березня 1956 р., під час «відлиги», оперуповноважений 4-го відділу УКДБ в Станіславській області лейтенант Радченко розглянув архівну справу Р. Вінтоняка і Д. Кошак та дійшов висновку, що міру покарання вибрано відповідно до вчиненого.

Дарію Кошак було реабілітовано. Натомість 12 грудня 1991 р. президія Івано-Франківського обласного суду винесла рішення, згідно з яким Р. М. Вінтоняк реабілітації не підлягав і був визнаний обґрунтовано засудженим.

Завдяки дослідженням М. Головатого, П. Арсенича та М. Андрусяка відома дальша доля Левади і Христі. Роман Вінтоняк брав активну участь в організації повстання в'язнів у Норильську 1953 року, за що дістав додатково два роки ув'язнення. У Норильську він написав такі рядки:

Моя молитва

*Я грішний, мій Боже, гріхів не таю
На сповіді перед Тобою.
Сьогодні, як раб Твій, в покорі стою,
І тисячі — поряд зі мною.
Прости мені, Боже, що жертви Тобі
В кадьних димах не складав я,
Що жертвою сам не упав в боротьбі
Супроти неволі й безправ'я.
Прости мені, Боже, що ближніх своїх,
З руками по лікті у крові,
Святою любов'ю любити не зміг,*

*Не зміг їм прощати з любові.
Я слухав бряжчання залізних ланців —
Не дзвони церковних набатів,
Коли по невинній вдарили щоці,
Я другу не вмів підставляти.
Прости, Всемогутній, благаю, прости —
В години страшного відчаю
Готовий вже був я Тебе проклясти
За горе, як море безкрає...
Та я не прокляв, бо повірив, що й Ти
Глядиш на страждання в неволі.
Бо знав, що здригнеться Твій голос святий
І мовить всесильне: «Доволі!»
Я вірив у ласку всевишню без меж,
У правду Твою досконалу,
Та Ти лиш всміхався з високих небес,
А ми тут конали й конали.
Прости мені, Боже, я тут, в чужині,
Між сітями дротів колючих
Молюся Тобі, та не каюся, ні,
Хоч тяжко караюсь і мучусь.*

Звільнений під час хрущовської відлиги, Вінтоняк 1964 р. повернувся в Україну. 1965-го він одружився і знайшов притулок в м. Івано-Франківську. Повстанець працював на заводі «Промприлад» у шкідливому для здоров'я ливарному цеху, мав неабиякий хист, писав вірші, малював, складав пісні. Помер у травні 1995 року. Поховали хорунжого Леваду на Чукалівському кладовищі, на почесній алеї членів Братства ОУН і УПА.

Варто згадати, що в 1944–1945 рр., будучи політвиховником, Роман Вінтоняк забезпечував стрільців тематичною літературою і редагував сатирично-гумористичний журнал «Шершень», який мав на меті трохи розважати побратимів. В одному з номерів, а було це, мабуть, навесні 1945 року, Роман Вінтоняк надрукував свій власний вірш «І з сиром пироги»:

*Стрілець із сотні Клима
Мав років двадцять три,
Любив він Україну
І ...з сиром пироги.*

Журнал поширився до Чорного лісу, текст вірша став народною пісню, яку виконували після певної зміни тексту в СРСР навіть військові хори⁶⁸.

Дарія Кошак вийшла заміж за колишнього політвиховника Бея — Михайла Свистельницького, який прибув до Караганди після десяти років неволі в норильських таборах, а до Косова повернулася аж 1971 р. Після проголошення незалежності України перебувала в Косівській станиці Братства УПА і провела пошукові роботи, які дозволили сформувати першу експозицію заснованого 1999 р. Музею визвольних змагань у Косові. Христя залишила спогади про свої роки боротьби. Померла 2003 р., похована в Косові⁶⁹.

Отже, доля звела до купи під час боротьби за незалежну державу двох залюблених в Україну людей — Романа Вінтоняка і Дарію Кошак. Вони змогли вижити в борні і стали міцною підпорою Українській державі в 90-х рр. ХХ ст.

Від ремонту німецьких літаків до участі в УПА

Важкими були долі галичан під час Другої світової війни. Так, Володимир Михайлович Іванейко, 1926 р. н., уродженець с. Посади Хирівської Старосамбірського району, у квітні 1942 р. був мобілізований як остарбайтер, спочатку працював у Львові в інструментальній майстерні, а за три місяці опинився у Варшаві, де в числі сорока осіб працював на аеродромі⁷⁰. Іванейко проводив дрібний ремонт і забезпечував технічне обслуговування літаків до березня 1944 р., коли поїхав в десятиденну відпустку додому. Однак вдома п. Володимир під впливом станичної ОУН з рідного села Наталії Сенчишиної (Наташки) вступає в УПА.

15—17 травня 1944 р. він опиняється в таборі сотні Чорного під псевдо Крючок, де проходить вишкіл, охороняє табір,

⁶⁸ Головатий М. Як ансамбль Радянської армії співав пісню УПА. Незвичайна історія пісні «і з сиром пироги» / М. Головатий. — Режим перегляду: <http://www.galychyna.if.ua/publication/ukrainism/jak-ansambl-radjanskoji-armiji-spivav-pisnju-upa/print.html> (дата звернення 05.11.2016).

⁶⁹ Подвижницька праця Дарії Кошак. — Режим перегляду: <http://kosivart.if.ua/2013/05/19/4090/> (дата звернення 05.11.2016).

⁷⁰ ГДА СБУ в Івано-Франківській області. Ф 5. Спр. 862.

*На фото справа
Володимир Іванейко*

заготовляє продукти. У вересні 1944-го з наближенням фронту його та інших малолітніх повстанців відправляють додому для легалізації і дають вказівку вступити у винищувальний батальйон. Однак у криївці від мобілізації переховувався його рідний брат Роман, ОУН допомагали батько Михайло Осипович і сестра Ірина, а тому Володимир уже в квітні 1945 р. стає стрільцем у куці самооборони Павуса й отримує псевда Сміливий і Лис.

Повстанець доставляв інформаційні пакети, 15 разів відправлявся збирати продукти харчування і так

описував цей процес: «Зазвичай під вечір харчовий брав з собою групу з 8—10 осіб, йшли в якесь село, зв'язувалися зі станичним ОУН і після цього по 3—4 чоловіки йшли по домівках, де запитували, який контингент на них наклав станичний».

У червні 1945 р. Сміливий взяв участь у нападі на винищувальний батальйон у с. Сушиці-Верхній. Після відмови червоних посіпак здатися упівці змушені були підпалити будівлю з яструбками. Але через посилені військові операції проти повстанців Павус у серпні 1945-го розпускає куц самооборони.

У жовтні 1945 р. підпілля відправляє Іванейка в с. Березів Старосамбірського району до секретаря сільради Михайлини Яцишин, яка забезпечує його новими документами (паспортом, шкільним атестатом, прописним, профспілковим квитком, квитком Осоавіахіму), а священник із с. Ляшків-Мурованих (сьогодні с. Муроване) видає йому метричну довідку на Володимира Івановича Думіча, 1928 р. н., уродженця с. Тарнавки Старосамбірського району. Отже, як бачимо, система легалізації бійців УПА в підпільній мережі ОУН була налагоджена добре.

Після легалізації повстанець стає учнем курсів помічників машиністів у Стрию, а від травня 1946-го до лютого 1947 р.

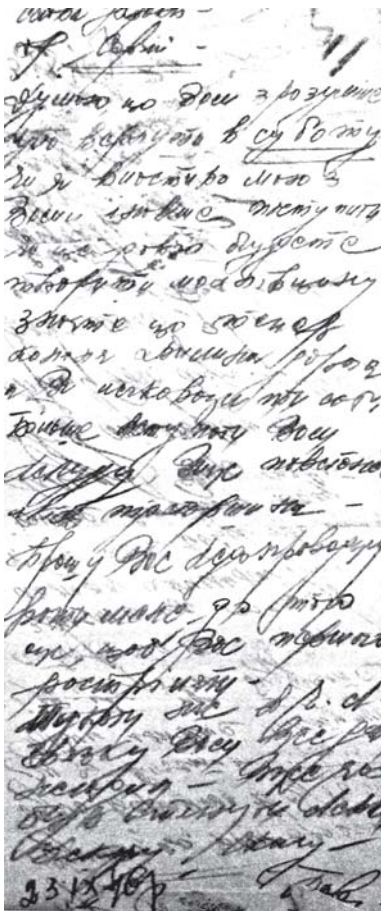
Довідка, що Володимир Думіч склав на «відмінно» норми на значок ГПО I ступеня

працює в депо Стрия, а потім переводиться на роботу на залізничну станцію в м. Коломию. Однак 30 серпня 1947 р. Іванейка викривають і за наслідками судового процесу ув'язнюють на 25 років виправно-трудових таборів з позбавленням права на 5 років. До того ж, під час вибивання з хлопця визнання над ним «збиткувалися, застосовували фізичну силу, завдавали важкі удари, тримали 5–6 діб без сну, утримували в одиночній камері». Рішенням комісії Президії Верховної Ради СРСР від 29 червня 1956 р. Іванейка з ув'язнення було звільнено, але про його страждання заради України ми дізнаємося лише сьогодні.

Діти – помічники УПА, або 10 років за дві штафети і патрони

Карально-репресивний апарат НКВС не мав жалю навіть до дітей, які допомагали ОУН–УПА. Діти виконували функції зв'язкових між селами, які розміщувалися неподалік одне від одного, збирали розвідувальну інформацію про ворога, шукали набої та зброю на полях боїв між червоноармійцями і німцями⁷¹.

⁷¹ Забілий Р. Діти підпілля: недитяча гра у війну [Електронний ресурс] / Р. Забілий. — Режим доступу: <http://www.istpravda.com.ua/articles/2011/01/25/17862/> (дата звернення 10.01.2017).

Повстанська штафета

Зокрема, Микола Юрійович Малиновський зі Слободи-Рунгурської Коломийського району в шістнадцятилітньому віці 1947 р. був засуджений до 10 років виправно-трудових таборів за те, що спробував передати станичному дві штафети, 940 патронів та 10 гранат⁷².

Інший повстанець Микола Васильович Ровенчук, 1905 р. н., уродженець с. Слободи-Рунгурської 1944 р. вступив в ОУН і отримав псевдо Високий. Але в ліс він відмовлявся йти, а тому карабін у нього відібрали, і в кінці 1944 р. Ровенчук пішов з повинною до органів влади, проте і після цього продовжував зустрічатися зі станичним.

Від станичного Рижа (Івана Татарчука) Ровенчук отримав вказівку передати патрони і гранати. Спочатку він відмовлявся визнати наявність у нього боєприпасів, але упівці бачили, як його дитина кидала патрони у вогонь, а тому в підсумку Ровенчук погодився на передачу.

Боєприпаси Ровенчук ховав на городі в горосі і передав їх Миколі Малиновському разом зі штафетою, яку хлопець заховав за бортом кашкета. Але повстанців викрили, і Миколу Ровенчука та Миколу Малиновського ув'язнили на 10 років виправно-трудових таборів. Малиновський як неповнолітній відбував покарання в дитячій колонії м. Дрогобича, а потім у Херсоні і Хабаровському краї. 5 серпня 1992 р. Миколу Малиновського було реабілітовано, але так ніхто і не відповів за його знищене дитинство і юність.

⁷² ГДА СБУ в Івано-Франківській області. Ф 5. Спр. 954.

Фіаско радянських партизанів на Богородчанщині

Завдяки кримінальній справі Дмитра Івановича Тимчука, 1922 р. н., уродженця с. Маняви, який був засуджений до 25 років виправно-трудоих таборів, ми дізнаємося про провал операцій радянських спецслужб у Богородчанському районі 1944 р.⁷³

Дмитро Тимчук влітку 1943 р. вступив до молодіжної організації українських націоналістів «Юнаки», де здобував націоналістичну освіту, навчався володіти зброєю і проходив стройову підготовку, а також брав участь у спортивних змаганнях. У листопаді 1944 р. Тимчук вступає в УПА в курінь Довбуша під псевдом Дорошенко. У січні 1945-го його переводять до військово-польової жандармерії, а в жовтні 1945 р. він опиняється в боївці СБ, де виконує функції кур'єра зв'язку між керівниками ОУН.

У листопаді 1945 р. Тимчука затримали, але він спромігся втекти і сказав, що знає, де бункер, і під час виходу в ліс на його пошуки втік. Однак 10 серпня 1947 р. повстанця разом з упівцем Василем Михайловичем Гоцанським (Черемошем) повторно арештували. Внаслідок кримінального розслідування Дмитра Тимчука ув'язнили. Але найбільший інтерес серед «правопорушень» Дорошенка у слідчих викликала його можлива причетність до вбивства в с. Маняві групи радянських військових розвідників, яких закинули в німецький тил зі спецзавданням.

1969 р. ця справа актуалізувалася після того, як

Радянська агітаційна афіша. Матеріали сайту http://www.communism-bolchevisme.net/images_ussr_cccp_pictures.htm.

⁷³ ГДА СБУ в Івано-Франківській області. Ф 5. Спр. 867.

одна селянка через неподілену межу написала донос у КДБ на іншу, яка всі ці роки носила косинку вбитої радянської радистки. Як згадували очевидці, 10 червня 1944 р. до однієї з хат зайшло 15 радянських партизанів, серед яких було дві жінки. Вони попросили дати їм поїсти і поспати, але селяни повідомили УПА, а повстанці під виглядом ковпаківців розділили диверсантів, потім всіх їх ліквідували.

Спочатку слідчі думали, що вбиті були частиною партизанського загону «Іскра», який діяв на Київщині, а навесні 1944 р. в складі 98 осіб під керівництвом лейтенанта Г. С. Кулагіна був перекинутий на Івано-Франківщину. 2 червня 1944 р. загін вступив у бій з німецькими регулярними військовими частинами, а потім розділювався на групу Кулагіна, яка повернулася на контрольовану червоними територію, і на групу комісара Телешка (40 осіб), яку знищили упівці.

Однак пізніше з'ясувалося, що 10 червня 1944 р. до рук повстанців потрапили залишки трьох груп радянських розвідників, яких у ніч на 26 березня 1944 р. було десантовані в районі с. Саджави за наказом Штабу партизанського руху при військовій раді 2-го Українського фронту. Командир групи лейтенант Каннуников розбився під час приземлення. Три особи відбилися від групи одразу, а решту очолив комісар Сапожинський. Імовірно, саме їх і ліквідувала УПА на хуторі, який мав символічну назву – хутір Бандери. Хоча один з радянських десантників Михайло Кучерявенко залишився живим, бо погодився вступити до лав повстанців.

Отже, спроби радянських партизанів закріпитися на Прикарпатті завершилися повним провалом. Українці добре пам'ятали смерть і біду, що принесла з собою радянська влада в Галичину 1939 р., а тому і не мали жодного жалю до прибукалих диверсантів.

Василь Мельник.

Життя в боротьбі за незалежну Україну

Василь Іванович Мельник, 1924 р. н., уродженець с. Заланова Рогатинського району, все своє життя присвятив боротьбі за волю України. Повстанець народився в родині вояка УГА, навчався в Рогатині в «Рідній школі», здобув середню спеціальну освіту. Ще 1941 р. він стає членом Юнацтва

ОУН, а з 1943 р. п. Василь під впливом Михайла Ілліча Квасниці (Сича) стає членом ОУН під псевдом Крук.

У липні 1944 р. Василь Мельник вступає до сотні УПА Максима під псевдом Зелений. Військовий вишкіл упівець пройшов у підстаршинській школі при курені Остапа, у складі якої під час переходу фронту брав участь у бою з німецькими військами. У вересні 1944-го його сотня веде кількогадинний бій біля Бережан, в якому загинув Максим⁷⁴. Тоді Мельника направлено в курінь Бистрого, сотню «Орли», якою командував сотенний Коц.

У цей час відділи УПА ВО «Лисоня», в яку входила і Рогатинщина, активно виступили проти Червоної армії, військ НКВС, партійного апарату та проводили масштабні військово-політичні акції, серед яких були наступи на райцентри радянської адміністрації і військово-пропагандистські рейди за межі воєнної округи⁷⁵.

Так, на початку листопада 1944 р. курінь (сотні «Орли» і «Сірі вовки») отримав наказ здійснити пропагандистський рейд на Буковину. Як згадував Василь Мельник: «8 листопада 1944 р. дві сотні під об'єднаним командуванням “Бистрого” вирушили в заданому напрямку. Ночами просувалися вперед, а вдень заходили в села чи ліс, виставляли застави і стійки для охорони та відпочивали. Населення до нас, українських повстанців ставилося прихильно»⁷⁶. У районі села Вікна на Буковині повстанці провели успішний бій з радянськими військами.

Взимку 1945 р. сотня «Орли» перебувала на Тернопільщині в Копичинському і Гусятинському районах. У другій половині лютого 1945-го чота, в якій перебував В. Мельник, здійснила напад на сільраду в с. Яблунова Гусятинського району і відбила від більшовиків заарештованих селян. Навесні 1945 р. сотня передислокувалася в Підгаєцький район, а згодом на Рогатинщину. В цей час сотня витримала великі бої з

⁷⁴ ГДА СБУ в Івано-Франківській області. Ф 5. Спр. 820.

⁷⁵ Воляннюк С. Б. Створення та діяльність воєнної округи УПА «Лисоня»: автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / С. Б. Воляннюк ; Науково-дослідн. ін.-т українозн. М-ва освіти і науки України. — Київ, 2016. — С. 12.

⁷⁶ Мельник В. Рогатинці в боротьбі за волю. — Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2005. — С. 821.

більшовиками, в яких загинув Коц і після яких залишилося 30—40 бійців особового складу. Через це повстанці тимчасово розійшлися по четверо — п'ятеро осіб.

Василь Мельник у липні 1945 р. переховується у с. Черчому в Івана Чубатого, а потім в с. Заланові. У грудні 1945-го Мельник повертається в УПА, але через хворобу його за два дні відпускають додому, де він переховується в схронах у stodолі і на горищі батьківського дому.

19 червня 1947 р. схрон на горищі будинку між поточними перекриттями виявили молодший сержант Золотов і рядовий Виноградов. Під час затримання упівця родина намагалася чинити спротив нападникам, але безуспішно. У серпні 1947-го Василя Мельника за ст. ст. 54-1а та 54-11 КК УРСР засудили до 25 р. ув'язнення, 5 років обмеження у правах із конфіскацією майна. Батька засудили на 10 років і 5 років позбавлення прав з конфіскацією, сестру вивезли на спецпоселення у м. Омськ, а мати втекла і переховувалася. Неволю Василь відбував у таборах Сибіру: 1947—1949 рр. у Свердловській області на вирубці лісу, 1949—1952 рр. в Карагандинській області на вугільних шахтах і будівництві, 1952—1953 рр. в м. Норильську на будівництві, 1953—1956 рр. в Магаданській області в шахтах і на будівництві.

*Василь Мельник з вояком
УПА, політв'язнем
Ярославом Ковалишиним*

Навесні 1953 р. брав участь у норильському повстанні.

10 липня 1956 р. Мельника звільнили рішенням комісії Президії Верховної Ради СРСР і направили на проживання в рідний Заланів. Звідти його швидко вислали в м. Свердловськ Луганської області, де він одружився з Ольгою Сливкою, і в них народилася дочка. 1959 р. Мельникові вдалося повернутися на Рогатинщину. Він заочно закінчив загальноосвітню школу, Львівський будівельний технікум і до

виходу на пенсію 1984 р. працював у Рогатинській міжколгоспній будівельній організації⁷⁷.

Під час національно-державного відродження колишній упівець став активним членом Всеукраїнського братства вояків УПА, а з 1993 р. очолив Рогатинську районну станицю Братства. На цій посаді Василь Мельник багато доклався до увічнення пам'яті вояцтва УПА. Так, його стараннями було відновлено два повстанські табори на Осовій (біля с. Воронова) і Золотій полянах (між селами Мельною і Липівкою), встановлено символічні пам'ятники на місці битв УПА.

2005 р. завдяки зусиллям В. Мельника було опубліковано фундаментальну книгу про національно-визвольні змагання «Рогатинці в боротьбі за волю України». 1 квітня 2009 р. упівець помер, але пам'ять про його подвижницьке життя і боротьбу як зі зброєю в руках, так і шляхом громадської роботи вже в незалежній Україні збережуть вдячні українці.

Дичковський: Україна стала самостійною. Для мене другої реабілітації не потрібно

14 серпня 1930 р. в селищі Перегінському Рожнятівського району (тепер Івано-Франківська область) в родині священика о. Миколи Дичковського та вчительки Анни Дичковської-Попович народився Орест-Методій Дичковський.

Батько п. Ореста був священиком у с. Вільхівці. Хлопець від 1936-го до 1942 р. вчився в школі, від 1942-го до 1943 р. — в гімназії у Львові, а в 1943—1944 рр. — у духовній семінарії Львова.

Хлопцеві батьки разом з двома дочками 1944 р. емігрують на Захід, оскільки Орестів брат Зеновій служив в СС «Галичина» і сім'ю чекали переслідування в СРСР. Дичковський залишається під опікою бабусі і в 13 років під впливом станичного юнацької мережі ОУН Михайла Федоровича Стефурака — Шугая вступає до юнацької мережі організації. Орест вивчав патріотичну літературу, тричі був екзаменований і отримав псевдо Богун⁷⁸.

⁷⁷ Мельник В. Рогатинці в боротьбі за волю. — Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2005. — С. 822.

⁷⁸ ГДА СБУ в Івано-Франківській області. Ф 5. Спр. 865.

У кінці 1944 р. Дичковський стає вояком УПА, служить спочатку стрільцем 3-го рою 3-ї чоти сотні Хмеля, а згодом у сотні Заморського в курені «Промінь» і отримує псевдо Кривоніс. Відтак були справжній бій з підрозділами радянської армії в лісах біля сіл Надієва та Ракова, вихід з оточення, коротка відпустка в рідному селі, зрада, затримання, допит у СМЕРШі, втеча з-під варти і переховування в духовній семінарії у Львові до січня 1945 р.⁷⁹

З 16 лютого 1945 р. Дичковський за вказівкою Шугая влаштовується на роботу на нафтопромисел у с. Ріпне, у вересні 1945-го навіть вступає в комсомол. 15 травня 1946 р. Орест звільнився з нафтопромислу і працював у сільському господарстві своєї бабусі Марії Андріївни Попович.

Матеріали кримінальної справи свідчать, що від серпня 1946-го до січня 1947 р. Дичковський був інформатором кущового провідника боївки СБ Павла Йосиповича Хортова – Ворона під псевдом Летивітер, а з січня 1947 р. після смерті Ворона – інформатором боївки СБ Хмурого під псевдом Явір. Підпільник забезпечував партизанів інформацією, боєприпасами і продуктами харчування, а також розклеював антирадянські листівки. У матеріалах слідства зазначається, що він писав детальні звіти на тих, що тісно співпрацювали з МВС–МДБ, і їх потім ліквідували.

Як згадував пізніше Дичковський: «До обов'язків інформаторів належало відстежувати новоприбулих у селі, виявляти активістів, які йшли на співпрацю з каральними органами, доповідати про надзвичайні події. Окрім повідомлень від інформаторів, референт кущового СБ люстрував також звіти зі станиці. Якщо хтось сигналізував про виявленого зрадника чи ворожого агента, він давав вказівку іншим розібратися у справі. Коли інформацію підтверджували всі, виносився присуд. Якщо ж ні, інформатор втрачав довіру і йому наказували пояснити, з якою метою він звів наклеп на людину».

Перед зустріччю з Вороном Дичковський ходив до могили біля церкви у Вільхівці, і якщо на ній була зелена гілка, то на

⁷⁹ Скаврон Б. Партизанські секрети Ореста Дичковського / Б.Скаврон [Електронний ресурс]. – Режим перегляду: <http://www.galychna.if.ua/publication/society/partizanski-sekreti-oresta-dichkovskogo/> (дата звернення 11.01.2017).

другий день туди підходив Ворон. Свої аналітичні матеріали Орест щотижня ховав у потаємному місці біля Хреста і раз на місяць писав звіти.

У листопаді 1946 р. червоні ліквідували бункер районного провідника СБ і виявили документи і розвідника Дичковського (звіт розвідки від 21.10 до 31.10.1946 р.). Ореста запідозрили, для перевірки його заставили під приводом вступу у винищувальний батальйон написати заяву, а вдома в нього вилучили рукописи про соціально-економічне і культурне життя в Західній Україні в першій половині XIX ст. та про діяльність «Руської трійці», а також вірш з закресленнями:

Чого я сьогодні сумую?
Ніде мені місця знайти,
Думками я лину до тебе,
О, мила моя, ти, де ти?
Ох, всюди я ходжу мов п'яний,
В душі лише твій образ стоїть.
Дай же уста милі,
Нехай я забуду весь світ,
Вернись ти, мила, до мене,
Вернися ти, мила, на мить,
Щоб усунулося з мене те горе,
Що серце скалою давить.

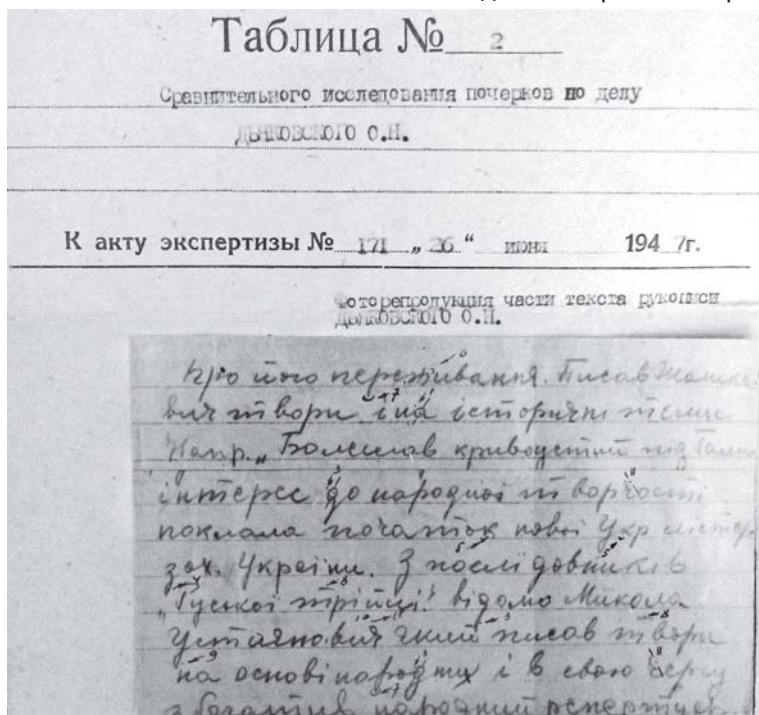
Після проведення графологічної експертизи 7 серпня 1947 р. Дичковського арештували органи радянської держбезпеки. Про те, як з нього та його побратимів вибивали зізнання, розказав пізніше зв'язковий повстанця Василь Феняк: «...поклали мене на підлогу, закрили рот. Двоє з міліціонерів наказали мені підняти ноги вгору, а потім дерев'яними дубцями довго били по ступнях... четверо робітників МВС припирали мене в кут, а потім били головою об стіну. А ще декілька чоловік схопили за голову, нахилили її до підлоги, а один із них поряд зі мною ставав на табурет і ногами бив по спині, по нирках, доки я не падав».

Після всіх допитів Ореста Дичковського 21 жовтня 1947 р. засудили за ст. 54 1а до 25 років виправно-трудових таборів без позбавлення прав як неповнолітнього. Він перебував у таборах Печорлаг та Мінлаг, був активним членом табірної підпілля ОУН-Північ. В умовах переслідування євреїв, яке спланувала комуністична влада на початку 50-х років XX ст. в

СРСР, він з соратниками-бандерівцями захищав їх від кримінальників, яких захочувала табірна адміністрація, які цькували і вбивали їх⁸⁰. Повстанець ніколи не подавав ніяких скарг на засудження і не просив реабілітації. 1956 р. його звільнили з ув'язнення. Упівець повертається в Україну, однак під тиском КДБ з 1957 р. проживає в місті Інті Комі АРСР, працює фельдшером.

1971 р. п. Орест повернувся в Україну. Працював на різних посадах – від водія до начальника авторемонтних майстерень Івано-Франківського інституту нафти і газу. З 1987 р. перебував на пенсії.

З кінця 80-х років упівець бере активну участь у боротьбі за незалежність. У 1990 він стає одним з організаторів

Таблиця порівняльного аналізу почерків

Ореста-Методія Дичковського з його кримінальної справи

⁸⁰ Помер великий українець Орест-Методій Дичковський [Електронний ресурс]. – Режим перегляду: <http://pravda.if.ua/news-7871.html>. (дата звернення 11.01.2017).

Всеукраїнського братства ОУН—УПА, очолює науковий відділ організації. Виступає організатором багатьох наукових конференцій, присвячених тематиці УПА. Завдяки Орестові Дичковському в 1992—2002 рр. організовано цілий ряд міжнародних, всеукраїнських наукових конференцій про національно-визвольну боротьбу у 20—50-х р. в Україні, які проходили в Києві, Львові й Івано-Франківську⁸¹.

Орест-Методій Дичковський після здобуття української незалежності

У березні 1992 р. під час перегляду кримінальної справи Дичковський підтвердив покази 1947 р. і пояснив, що ніякої реабілітації не потребує. Під час допиту 23 березня 1992 р. він заявив слідчому: «Я був ворогом радянської влади в Україні. Вів збройну боротьбу за утворення самостійної України. Скоював вказані дії в силу своїх переконань свідомо, так як був вихований в такому дусі батьками... покази свої повністю підтверджую»⁸². Ба більше, упівець запевнив слідчого, що його боротьба в 40—50-х рр. ХХ ст. «була справедлива, що підтверджується в даний час, коли Україна стала самостійною державою».

Упівець був членом, а з 2006 р. головою Івано-Франківської обласної організації Всеукраїнського товариства політв'язнів і репресованих. 1995 р. Орест-Методій Дичковський організував благодійний культурно-освітній фонд ім. Й. Сліпого. Як голова фонду разом з Івано-Франківською обласною радою він стає співзасновником Прикарпатського військово-спортивного ліцею і працює його директором до 2000 р., а

⁸¹ Помер великий українець Орест-Методій Дичковський [Електронний ресурс]. — Режим перегляду: <http://pravda.if.ua/news-7871.html>. (дата звернення 11.01.2017).

⁸² ГДА СБУ в Івано-Франківській області. Ф 5. Спр. 865. Арк. 170.

потім до самої смерті очолює Наглядкову раду ліцею. На запитання журналіста газети «Україна молода» Івана Крайнього про ймовірні переваги при вступі до ліцею О. Дичковський відповів: «Єдина обов'язкова умова: юнак має бути готовий служити суверенній Україні, і зробити цей вибір перед вступом до ліцею він мусить свідомо»⁸³.

Мабуть, п. Орест, який пройшов горнило боротьби в ОУН—УПА і потрясіння переслідувань у концтаборах, глибше за інших розумів, що збройна боротьба за незалежність України ще не завершена, і далекоглядно почав дбати за підготовку патріотичної зміни для Збройних сил України.

Як справжній українець Орест Дичковський був також зразковим, залюбленим чоловіком, батьком, дідом, а боротьба за Україну не заважала йому дбати про родину та її добробут⁸⁴. Однак Україна лише під кінець життя почала дякувати діячеві за його невтомну працю для держави. 1999 р. його нагородили медаллю «Захиснику Вітчизни», а 2005-го орденом «За заслуги» III ступеня. Помер Орест-Методій Дичковський 18 червня 2009 р. Однак живе пам'ять про його участь у національно-визвольній боротьбі 40—50-х рр. XX ст., гуртування націоналістичного руху в незалежній Україні, а випускники його дітища — Прикарпатського військово-спортивного ліцею-інтернату сьогодні захищають Вітчизну на фронтах російсько-української війни.

Юридичне протистояння упівців з в'язниці радянському «правосуддю»

Радянська карально-репресивна система зазвичай не надто переймалася дотриманням законності, а особливо під час боротьби з рухом Опору ОУН—УПА. Однак упівці намагалися навіть в мурах в'язниць боротися з «совітським устроєм», але вже засобами права.

Архівна справа 990 Галузевого державного архіву СБУ в Івано-Франківській області якраз зберігає матеріали боївки

⁸³ Крайній І. Лицарі сучасної проби / І. Крайній [Електронний ресурс]. — Режим перегляду: <http://www.umoloda.kiev.ua/number/2059/174/73350/>. (дата звернення 01.05.2017).

⁸⁴ Помер великий українець Орест-Методій Дичковський [Електронний ресурс]. — Режим перегляду: <http://pravda.if.ua/news-7871.html>. (дата звернення 11.01.2017).

СБ УПА з с. Ріпного Рожнятівського району, члени якої тривалий час чинили спротив своєму засудженню⁸⁵.

Керівником боївки СБ був Павло Михайлович Гожій, 1911 р. н., уродженець с. Ріпного. Чоловік працював на нафтопромислі, у кінці 1940 р. він стає симпатиком ОУН, а на початку 1941 р. вступає в ОУН під псевдом Горіх і стає керівником сільського проводу. Вже в липні 1941 р. Павло Гожій виступає в селі на мітингу за самостійну Україну як керівник сільського

Павло Гожій

проводу ОУН. У своїй промові оунівець оптимістично зауважує: «Тепер у нас буде самостійна Україна, і ми будемо жити ні від кого не залежні. Хай живе самостійна Україна!»

У березні 1943 р. Павла Гожія призначили керівником надрайонного проводу ОУН по селах Лецівці, Ріпному і Перегінському. У вересні 1943 р. підпільника хотіли арештувати гестапівці, і за вказівкою керівництва він виїхав у Львів, де влаштувався на роботу адміністратором театру «Веселий Львів».

У березні 1944 р. п. Павло повертається додому, а в травні його викликає керівник Микола Хабаль (Хрусталь) і призначає помічником господарчого під псевдом Горіх. На цій посаді П. Гожій заготовив 120 кг сухарів і 3000 метрів полотна, а з жовтня 1944 р. він очолює Службу безпеки надрайонного проводу ОУН. Павла Гожія також завербував НКВС, але він ніяк йому не допоміг.

Боївка під керівництвом П. Гожія, за даними радянських каральних органів, здійснила п'ять нападів на крамницю ОРСу (Отдела рабочего снабжения), знищила телефонну лінію, спільно з бійцями сотень «Журавлі» і «Загроза» арештувала 11 червоноармійців і ліквідувала з них шістьох (потрапили в

⁸⁵ ГДА СБУ в Івано-Франківській області. Ф 5. Спр. 990. (Т. 1–2).

полон під час заготівлі лісу в районі с. Спаса і с. Лугів) а ще трьох осіб партактиву, підірвала ділянку «Сергів» нафтопромислу й завдала збитку на 109 тис. рублів.

Під час нападу на нафтопромисел спільно з бійцями сотні «Журавлі»⁸⁶ 11 лютого 1945 р. було знищено приміщення кочегарки, відкачки, центр нафтокачки, бурову вишку, конюшню, спалено в конторі документацію.

До рук енкаведистів потрапив щоденник вбитого старшого вістуна Запорожця з сотні Грізного, який майстерно описав акції проти червоних (якби не боротьба, напевно, був би чудовим письменником). Зокрема, про напад на нафтопромисел він зафіксував таке: «На фабриці не було охорони, і праця пішла досить легко. Замінувавши фабричні машини та збірники з нафтою, чекали сигналу. Коли прошуміла в повітрі ракета і зеленим світлом освітила все довкруги, нагло повітрям потрясли страшні вибухи мін, і хмари пилу, заліза і вогню бухнули високо вгору. Полум'я згораючої нафти бухнуло високо вгору, і ясна луна зачервонила все небо. Стало видно, як вдень. Пливуча нафта горіла, спливаючи ровами з розбитого збірника, і виглядала, як огненні річки, що скоро повидовжувалися та ділилися на менші й більші потічки».

Більшовики упівцям опору не чинили, а коли повстанці відійшли, то їхнім очам «представився гарний, а zarazом і грізний, а так милий для повстанчого ока вир. Ціла фабрика купалася в морі вогню, а чорні клуби диму заслонили небо».

Натомість в ОРСі було забрано продуктів на суму 99 580 рублів, грабунки здійснювалися за сприяння начальника ОРСу Михайла Івановича Косова, який повідомляв боївку, коли і з якими продуктами надсилають автомашини, а раз особисто брав участь у пограбуванні.

Зокрема, під час нападу 1 січня 1945 р. на автомобіль біля села Дуби було забрано 12 ц цукру, 25 кг цукерків, 25 кг медяників, 200 кг солі, 50 л бензину і 5 кг масла. Вкінці упівці, як писав Запорожець, «виставили більшовикам квитанцію за побрані товари, авто завезли на дорогу і залишили... За гроші нехай вибачають, бо грошей у нас немає».

⁸⁶ Лесів С., Ганцюк П. Курінь УПА «Промінь»: історія формування та бойовий шлях / С. Лесів, П. Ганцюк. — Калуш — Івано-Франківськ, 2016. — С. 29.

У кримінальній справі також проходив Юрій Федорович Гожій, 1911 р. н., уродженець с. Ріпного, який 1943 р. вступив в ОУН, отримав псевдо Гончар, збирав зброю, був зв'язковим, з відібраної в угорців зброї сформував склад, брав участь у грабунках німецьких складів у Рожнятові (вивезли чотири фіри припасів), за совітів — орсівських

Виною перувалися один до одного, руйнуючи все. Зірнула земля, а вікна таї реально заїзвміли.
Почула згорялого; нафта бугнула високо в горю і ясна мина загорволила все небо. Стало видно, як в день.
Камбуга нафта горіла, спливаючи ровали з разитого збірника і вигукнула як огненні річки, що скоро повидляжались, що дішлили на місці і більш потіжки.
Квартируючі недалеко більшовики не дали ані одного стрілу і сиділи тихо, немов би їх там і не було.
Стівнивши як слід завдання, сотня відійшла на гору вище фабрики і оглядала наслідки своєї праці.
Отам представився гарний, а заразом і грізний, а так милий члв повсеркотог ика Фир. Щіла фабрика купалась в морі вогню, а горні качби диму заслонили небо.
Камбуговались тил вимаром сотня відійшла до селу Луцківки.
Білий члв, Верно: Ст. Сидорович
Секретаря НКЗБ
Мейстерин
Справа: Подписаний документом народиза в днч НКЗБ Сталінградом обовязу Мейстерин

Виписка зі щоденника вбитого вояка сотні Грізного старшого Вістуна Запорожця про знищення Ріпненського нафтопромислу. Матеріали кримінальної справи

крамниць, а в квітні 1944 р. — в підпалах трьох польських будинків у с. Ріпному і Дубі (тут же їх і гасив як член добровільної пожежної дружини). Крім того, кримінальну відповідальність інкримінували Павлові Івановичу Библіву (збір трофеїв, грабунки ОРСу), Михайлові Івановичу Косіву (як інформаторові ОУН), Михайлові Михайловичу Тинику, Василеві Михайловичу Озаришину, Павлові Івановичу Лютаку, Дмитрові Леоновичу Ковалевичу, Юрієві Федоровичу Голінею.

28 травня 1945 р. Павло Гожій помер від висипного тифу в камері попереднього ув'язнення. Після цього всі підсудні від показів відмовилися і заявили, що дали свідчення через застосування до них недозволених методів розслідування, а далі справу відправили на дорозслідування в область. Що заставило підсудних розпочати юридичне протистояння з радянською каральною системою: чи смерть основного свідка відкрила їм можливості для захисту, чи дійсно вони обмовили себе під тортурами з боку лейтенанта Анучина, до кінця невідомо.

У процесі дорозслідування всі підсудні отримали позитивні довідки з місць роботи, і свідки висловилися на їхню користь. Далі справу для остаточної розправи відправили на розгляд Особливої наради⁸⁷, але і звітти справу було відправлено для розгляду в загальносудовому порядку. В цей час від туберкульозу легень помирає другий фігурант справи П. Библів.

П'ятого лютого 1946 р. 40 чекістів, за даними агента Морозенка, захопили бункер з керівним складом районного проводу ОУН у лісі за 6 км від с. Ріпного. Упівці відступили, але серед документів виявили список осіб, арештованих у с. Ріпному, де значили лише Ю. Гожій та П. Лютак.

Знайдений документ не підтвердив факт існування спецбоївки СБ у с. Ріпному, і через недостатність доказів припиняють кримінальне переслідування за М. Тиником, Д. Ковалевичем, В. Озаришиним, М. Косівим. Ба більше,

⁸⁷ Позасудовий орган, створений 1924 р. в системі ОГПУ—НКВС для адміністративної висилки і позасудового розгляду кримінальних справ без виклику обвинуваченого та свідків. Концептуально Особлива нарада була позбавлена таких головних принципів судочинства, як незалежність суду, змагальність і рівність сторін перед судом та законом.

матеріали на старшого оперуповноваженого Анучина щодо побиття звинувачених відправляють в особливу інспекцію УНКГБ.

Підсудними залишилися Павло Лютак та Юрій Гожій. П. Лютака звинувачували, що той був членом ОУН, мав псевдо Запорожець, до серпня 1944 р. був станичним проводу «Юнаків», а потім як член боївки брав участь в акціях, збирав зброю, працював інформатором.

На Ю. Гожія і П. Лютака знайшли докази аж через інформаторів Ігнатова, Пара і Марусю. Зокрема, у так званому «Меморандумі агентурних даних» Маруся («була близько знайома з одним капітаном Червоної армії») свідчила на Лютака, що той її попереджав, щоб не водилася з офіцерами, і казала, що бачила, як оунівці знищили телефонний зв'язок.

18 липня 1946 р. Юрій Гожій визнав свою вину, і в підсумку його засудили за ст. 54-1 а та 54-II КК УРСР на 10 років позбавлення волі з обмеженням у правах на 5 років та конфіскацією майна. Натомість П. Лютак вини не визнавав, і його кримінальну справу направили у військову прокуратуру для дослідження, а до того ж військовому трибуналові було зроблене зауваження, що свідків не викликали на суд.

На судовому процесі, що розпочався 12 вересня 1946 р., Лютак продовжував не визнавати своєї вини. Однак, незважаючи на відсутність свідка і доказів, П. Лютака таки засудили на 10 років виправно-трудових таборів. На цьому судова тяганина не закінчилася. П. Лютак подав касаційну скаргу, за результатами суду було вказано на грубі порушення під час розгляду справи, і її вкотре вернули на дорозслідування.

Далі Павло Лютак спростовував покази свідків і стверджував, що свідки його обмовляють через особисту неприязнь. Найцікавіша історія була з уже відомою Марусею, яку викликали в суд під справжнім прізвищем. Зокрема, звинувачення в тому, що Лютак забороняв «дружити» з радянськими офіцерами, він мотивував, що сам мав з Марусею інтим у себе на квартирі. З цим остання погодилася, лише жалілася, що Лютак погрожував їй пістолетом. Звинувачення свідка Гаврилишина, що той знищив кочегарку нафто-промислу, Лютак відкидав і казав, що в нього була лише бійка через особисті мотиви в кочегарці зі свідком і т. д.

Незважаючи на такий активний захист, Лютака таки засудили на 10 років в'язниці, і лише 13 листопада 1991 р. його дочці було направлено лист, що за відсутністю доказів П. Лютак підлягає реабілітації.

Долі прикарпатських «дивізійників» через призму боротьби за Самостійну Україну

У Галузевому державному архіві Управління СБУ в Івано-Франківській області сконцентровано значний масив кримінальних справ на людей, яких притягували до відповідальності у зв'язку зі службою в дивізії СС «Галичина». Аналіз їхніх доль дозволяє визначити мотиваційні складники людей, що йшли у військову формацію, яка мала б стати засновком Української армії.

Як згадував один з військових очільників дивізії полковник Євген Побігущий-Рен: «Українські провідні діячі вважали, що нам, українцям, потрібно мати вишколену військову силу, яка б змогла опанувати ситуацію у випадку цілковитого послаблення брунатного й червоного ворогів, охоронила народ та народне майно від знищення і грабунку, як теж і від евентуального революційного хаосу»⁸⁸.

Коли в червні 1943 р. Український Центральний Комітет оголосив набір добровольців, на заклик відгукнулося понад 82 тис. осіб, і 13 тис. з них згодом стали солдатами добровільної дивізії СС «Галичина». Набір добровольців проводили в травні – червні 1943 р. серед українців, що проживали на території нинішніх Львівської, Тернопільської та Івано-Франківської областей⁸⁹.

Уже 12 липня 1943 р. перші ешелони добровольців виїхали на військовий вишкіл до Дембіце (Польща) у табір Гайделягер, а в лютому 1944 р. дивізійників перевели до табору Нойгаммер. Більшість з новобранців відбули офіційну процедуру: отримали повістки, пройшли медкомісію, відправилися на збірний пункт у Львів, далі – у м. Брно (Чехія), де отримали

⁸⁸ Побігущий-Рен Є. Мозаїка моїх споминів / Є. Побігущий-Рен. – Івано-Франківськ: Лілея НВ, 2002. – С. 95, 115.

⁸⁹ Монолатій І. «Галицька» дивізія означає «Українська» / І. Монолатій // Українська дивізія «Галичина». – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2015. – С. 5–12.

солдатську форму. Потім був процес тримісячного навчання в м. Дембіце, медичні курси в м. Граці (Австрія) і т. д. Частина з рекрутів потрапила в дивізію за результатами розпоряджень німецької влади, а інші пішли воювати свідомо за Самостійну Україну.

Труднощі полягали в тому, що вишкільниками були майже німецькі старшини чи підстаршини, і між українцями і німцями не відчувалося рівності та військового побратимства⁹⁰.

28 червня 1944 р. дивізію перевели до складу 13-го корпусу 4-ї танкової армії, яка тримала оборону 160-кілометрового відтинка фронту біля м. Бродів. Але внаслідок оточення дивізія втратила близько 7000 вояків. Багато вояків прорвалося і пішло в УПА, інших тимчасово приділили до різних німецьких частин⁹¹. Пізніше дивізія боролася з більшовицькими партизанами в Словаччині, з тітовськими повстанцями в Югославії, а також брала участь у фронтових боях між Гляйхенбергом — Фельдбахом. 25 квітня 1945 р. частини дивізії привели до присяги на вірність Україні, а з 7 травня вони почали здаватися в полон англійським і американським військам.

Однак частина дивізійників потрапила до рук радянських спецслужб, і їх репресували. А вже з їхніх кримінальних справ ми відстежуємо долі людей, які пішли на війну з думками про «Вільну Україну». Так, Стефан Гнатович Боденко, 1921 р. н., уродженець с. Грабівця Богородчанського району, після служби в СС «Галичина» встиг ще побути в Червоній армії. Після табору в м. Дембіце був у школі Любека, а потім до середини березня 1944 р.⁹² навчався в розвідшколі м. Гамбурга. У школі вчилася 180 осіб, викладацький колектив становили німці, окрім колишнього жителя Станиславова Мурського. Курсанти ознайомлювалися з розвідувальною справою, вибуховими речовинами, проходили військово-тактичну, стрілецьку і політичну підготовку.

Після навчання в школі Боденка відправили в м. Нойгаммер, а потім — на фронт. Унаслідок розгрому дивізії п. Стефан

⁹⁰ Побігущий-Рен Є. Мозаїка моїх споминів / Є. Побігущий-Рен. — Івано-Франківськ: Лілея НВ, 2002. — С. 101.

⁹¹ Побігущий-Рен Є. Мозаїка моїх споминів / Є. Побігущий-Рен. — Івано-Франківськ: Лілея НВ, 2002. — С. 145.

⁹² ГДА СБУ в Івано-Франківській області. Ф 5. Спр. 729.

Юрій Слижук

перебрався в цивільне й опинився на роботі у столярній майстерні ажум. Відні, а потім як остарбайтера його призвали у 202-гу стрілецьку дивізію Червоної армії, але в підсумку ув'язнили строком на 25 років.

Уродженець с. Тюдова Кутського району Юрій Степанович Слижук, 1925 р. н., 6 жовтня 1943 р. опинився в дивізії. Після поразки під Бродами він до осені 1946 р. перебуває в радянському спецтаборі, а з поверненням

додому через хворобу стає учасником боївки Урхана⁹³. Юрій доставляв для УПА харчі, інформував повстанців про переміщення частин Червоної армії, за що й отримав 20-річний термін ув'язнення від радянської карально-репресивної системи.

Натомість Стефан Теодорович Перейма, 1914 р. н., уродженець м. Станиславова, незважаючи на службу в дивізії, примудрився після війни до свого арешту ще завідувати початковою школою в с. Насташиному Галицького району⁹⁴.

Ще цікавіше після служби в СС «Галичина» влаштувався Михайло Павлович Ярема, 1913 р. н., уродженець та житель с. Голині⁹⁵. Він 1947 р. працював кочегаром у Калуському райкомі КП(б)У. 1943 р. він у числі 150 вихідців з Калущини потрапив у навчальний табір у м. Дембіце, а потім — у розвідувально-диверсійну школу м. Гамбурга. Там його вчили підривної справи, мінування об'єктів, розвідувальної діяльності в тилу ворога, стрілецької справи і проводили політзаняття. Після Бродів п. Ярема до осені 1945 р. був на нелегальному становищі вдома, а потім зареєструвався як репатріант і влаштувався кочегарити до партійців. Однак 17

⁹³ ГДА СБУ в Івано-Франківській області. Ф 5. Спр. 955.

⁹⁴ ГДА СБУ в Івано-Франківській області. Ф 5. Спр. 686.

⁹⁵ ГДА СБУ в Івано-Франківській області. Ф 5. Спр. 568.

травня 1947 р. радянські органи правосуддя таки засудили його до 10 років виправно-трудових таборів.

Втім були випадки, коли люди з усіх сил намагалися втекти від військової служби. З цього погляду дуже показовою видається історія Іллі Олексійовича Тутецького, 1910 р. н., уродженця с. Будилова Снятинського району⁹⁶.

Спочатку він пройшов медкомісію для призову в СС «Галичину», був мобілізований на початку жовтня 1943 р., але в м. Коломиї втік додому. Вдруге його готували для відправлення в навчальний табір у Францію, але в м. Львові він знову втікає. І аж з третьої спроби в грудні 1943 р. його таки мобілізували і доправили в м. Дембіце.

У дивізії Тутецького зачислили в господарську частину, і перед битвою під Бродами він перейшов лінію фронту і повернувся в Будилів.

Після повернення з війни «наш солдат Швейк» влаштувався працювати на базу «Плодоовоч» у м. Снятині і вкотре ухилився від мобілізації — уже в радянську армію. Завдяки броні від директора «Плодовоовоча». Однак у підсумку, незважаючи на свій пацифізм, п. Тутецький заgrimів на 10 років у виправно-трудові табори через службу в дивізії СС «Галичина».

Подібною була доля Василя Івановича Чорнищука, 1921 р. н., уродженця с. Білоберізки Косівського району, що за свою «різнопланову» військову діяльність був засуджений до 20 років каторжних робіт⁹⁷. Його і ще дев'ятьох осіб після медкомісії відібрали з числа 80 добровольців для служби в СС «Галичині». Під час боїв під Бродами 12 липня 1944 р. він покидає фронт, повертається додому і вступає в УПА під псевдом Помста. Бере участь у розгромі радянської прикордонної застави біля г. Сокальської, внаслідок якого шістьох прикордонників було вбито. Але 5 травня 1945 р. повстанець з якихось причин приходить з повинною до радянської влади. Його записують в яструбки, він там теж довго не затримується і влаштовується працювати в Кутський ліспромгосп. Далі 15 травня 1946 р. Чорнищук знову опиняється в лавах УПА, на зиму його відпускають лікуватися

⁹⁶ ГДА СБУ в Івано-Франківській області. Ф 5. Спр. 877.

⁹⁷ ГДА СБУ в Івано-Франківській області. Ф 5. Спр. 48.

Михайло Мулик

від венеричної хвороби в с. Ясенів, де 8 січня 1947 р. ловлять з гранатою радянські спецслужби.

Натомість прикладом служіння українській нації є доля дивізійника, почесного громадянина м. Івано-Франківська Михайла Івановича Мулика, 1920 р. н., уродженця с. Горожанки Монастирського району Тернопільської області. 1937 р. він став членом ОУН, у дивізії служив при штабі радистом, брав участь у боях під Бродами. Після закінчення війни п. Михайло відбув 10 років виправно-трудових сталінських таборів і 5 років позбавлення прав.

У своїх спогадах дивізійник згадує про те, в яких складних умовах доводилося українцям відстоювати право на власну державність. Ось як він описує роботу на будівництві залізниці: «...кожного дня на відсип насипу для прокладки рейок прибували платформи з землею, вивантаження проводилось вручну, лопатами. Була норма, скільки має один чоловік вивантажити, не справився з нормою — менший кусень хліба. Такі роботи доводилося виконувати по два рази на добу. Прибув поїзд, треба вивантажувати, незалежно від того, чи ти обсох від денного дощу»⁹⁸.

У кінці 50-х рр. п. Михайло Мулик повернувся в Україну й оселився в Івано-Франківську, здобув освіту і працював бухгалтером-економістом. Як Україна отримала незалежність, яскраво включився в процес розбудови державності. Михайло Мулик навіть був членом ліквідаційної комісії міськкому і обкому КПРС, а сьогодні є головою станиці Галицького братства 1-ї Української дивізії «Галичина» Української національної армії, активно видає власні науково-популярні праці.

Як бачимо, українці, які пішли воювати в дивізію СС «Галичина», отримали різноманітні військові спеціальності, і

⁹⁸ Мулик М. І. За Україну боролись, за Україну вмирали / М. І. Мулик. — Івано-Франківськ: Місто НВ, 2016. — С. 120.

по-різному склалися їхні долі після війни. Одні з них після полону союзників отримали змогу жити у вільному світі, а решта – відбули тюремні ув'язнення і залишилися «ворогами народу» в СРСР. Їхні надії про незалежну Україну реалізувалися лише 1991 р.

Як би вирішили аграрне питання в ОУН?

В Україні з часу відновлення української незалежності 1991 р. нерозв'язаним і дискусійним залишається аграрне питання (продавати землю чи ні т. д.). І незважаючи на значну відстань у часі, нам сьогодні у справі розв'язання проблем сільського господарства можуть прислужитися теоретичні засади і досвід розв'язання проблем на селі ОУН.

Відзначмо, що в програмових засадах утвореної 1929 р. ОУН наголошувалося на роздачі селянам під державним контролем поміщицьких земель без викупу, підтримці середнього сільського господарства, яке було б побудоване на праві приватної земельної власності, обмеженому державною регуляцією вільну продажу й купівлі землі. Націоналісти обіцяли «всебічно сприяти інтенсифікації селянських господарств та пристосуванню їх до ринків, підтримувати розвиток сільськогосподарської кооперації, уділювати сільському господарству дешевого продукційного кредиту і... дбати про агрокультурну й агроосвітню справу та про забезпечення хліборобської продукції державним забезпеченням». Аграрне перенаселення мали регулювати шляхом переміщення «селянських рештків у національній продукції та відповідно проведеної колонізації». Крім того, наголошувалося, що на хліборобських підприємствах буде утворено ради працівників як представницькі органи для полегодження справ працівників у взаємовідносинах їх з професійними спілками, працедавцями та державою⁹⁹.

Після зустрічі з населенням підрадянської України діячі ОУН внесли зміни у програмові засади, які було кодифіковано на III великому надзвичайному зборі ОУН у серпні 1943 р. Однак суттєвих змін аграрна політика ОУН порівняно з 1929 р. не зазнала. Цілями боротьби українців в аграрній сфері

⁹⁹ Книш З. Становлення ОУН / З. Книш. – К.: В-во ім. О. Теліги. 1994. – С. 106–108.

визначалося «знищення большевицької й німецької експлуататорської кріпацької системи в організації сільського господарства». ОУН визнавала, що «земля є власністю народу», відмовлялася «накидувати селянам однієї форми користування землею» і допускала індивідуальне та колективне користування землею залежно від волі селян. Одночасно оунівці виступали за безплатну передачу селянам західних українських областей всіх поміщицьких, монастирських та церковних земель¹⁰⁰.

У листівці «За що бореться Українська Повстанська Армія», яку видала Головна команда УПА в липні 1943 року, вказувалося, що армія відстоює «новий справедливий лад і порядок в Україні без панів, поміщиків, капіталістів та большевицьких комісарів...» Під «справедливістю» розумілася господарська схема, яка ввібрала в себе найкращі елементи капіталістичної і соціалістичної форм ведення господарства. В іншому зверненні УПА «Хто ми і чого хочемо» читаємо: «Хочемо, щоб український селянин міг вповні користуватися плодами своєї землі і праці... Хочемо приватної середньої власности...»¹⁰¹.

Масштабне втілення соціальної політики на селі націоналісти розпочали на Волині. Одним із конкретних кроків у справі розв'язання земельного питання стало «Розпорядження в земельній справі Головної Команди Української Повстанської Армії, як найвищої і одинокосуверенної влади на звільнених землях України з дня 15. VII. 1943 р.», яке підписав Клим Савур. Зокрема, у підпункті «а»

¹⁰⁰ Постанови III-го Надзвичайного Великого Збору Організації Українських Націоналістів, що відбувся в днях 21–25 серпня 1943 р. (Неповний текст) // Літопис УПА. Том 24. Ідея і чин. Орган Проводу ОУН, 1942–1946 – Режим перегляду: http://shron.chtyvo.org.ua/Litopys_UPA/Tom_24_Ideia_i_chyn_Orhan_provodu_OUN_1942-1946_Peredruk_pidpilnoho_zhurnalu.pdf (дата звернення 20.01.2017).

¹⁰¹ Панченко В. Інтелектуали ОУН та воїни УПА: економічний націоналізм в теорії та практиці / В. Панченко. – Режим перегляду: <http://alexpol-institute.com.ua/novini/ekonomichni-doslidjennja/politekonomiya/intelektualy-oun-ta-voyiny-upa-ekonomichnyj-natsionalizm-v-teoriyi-ta-praktytsi/> (дата звернення 20.01.2017).

другого пункту «Розпоряджень» було зазначено: «Касується засадничо колгоспна система, запроваджена більшовиками, і впроваджується приватна селянська власність», а підпункт «б» проголошував: «Всі землі бувших власників землі (фільварків) і землі польських колоністів переходять на власність українських селян». Процес розподілу земельних наділів, згідно з «Розпорядженнями», мали проводити місцеві громадські управління, затверджені УПА, та земельні комісії, обрані громадськими зборами.

Щодо встановлення розмірів ділянок, то тут розглядалася передусім можливість родини обробляти землю. А ті, хто прагнув залишатись у колгоспах, мали будувати своє колективне господарювання вже на артільних принципах, тобто земля перебувала у власності громади. Ці рішення Головної Команди спрямовувалося також на заохочення українців до вступу в УПА як до військово-політичної структури, що надала їм землю, а також до створення сировинних ресурсів для всенародної боротьби проти окупантів¹⁰².

До зими 1943 р. на території однієї лише ВО «Заграва» земельна референтура УПА видала безземельним і малоземельним селянам 1106 актів наділу землі з фільварків і колишніх польських колоній, зокрема 483 акти наділу було видано в Костопільському надрайоні та 623 в Сарненському надрайоні. Навіть у розвідзведеннях червоних партизанів із занепокоєнням відзначалось, що «на всій Україні, звільненій УПА, ліквідовуються остаточно колгоспна система і передається частина власності селянам, всі землі колишніх польських колоністів переходять у власність українських селян»¹⁰³.

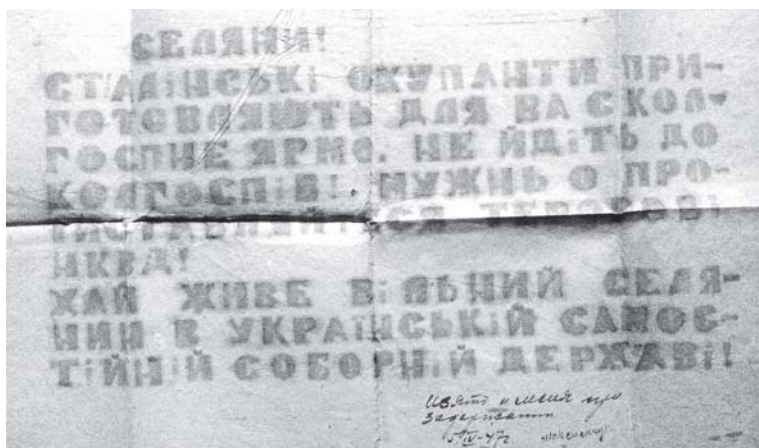
З другої половини 1944 р. ОУН—УПА втратили можливість запроваджувати власну аграрну політику і перейшли від

¹⁰² Папакін Г. Аграрна політика УПА на прикладі одного конкретного документа / Г. Папакін. — Режим перегляду: <http://incognita.day.kiev.ua/agrarna-politika-upa-na-priklad-i-odnogo-konkretnogo-dokumentu.html> (дата звернення 26.03.2017).

¹⁰³ Патриляк І. Протистояння українського визвольного руху нацистам та їх союзникам (1943—1944 рр.) / І. Патриляк // Українська друга світова: матеріали міжнародної наукової конференції до 70-ї річниці перемоги над нацизмом у Другій світовій війні (5 травня 2015 р., м. Київ). К.: К.І.С., 2015 — С. 162.

конструктивної роботи з побудови власної економічної системи до деструктивної роботи зі знищення ворожої. На цьому етапі на перше місце виступила антиколгоспна боротьба та ліквідація активістів радянського режиму. Одним із принципових питань, винесених на перший план, стало завдання не допустити поширення комуністичних ідей серед селянських мас та захистити українців від соціального закабалення в колгоспах.

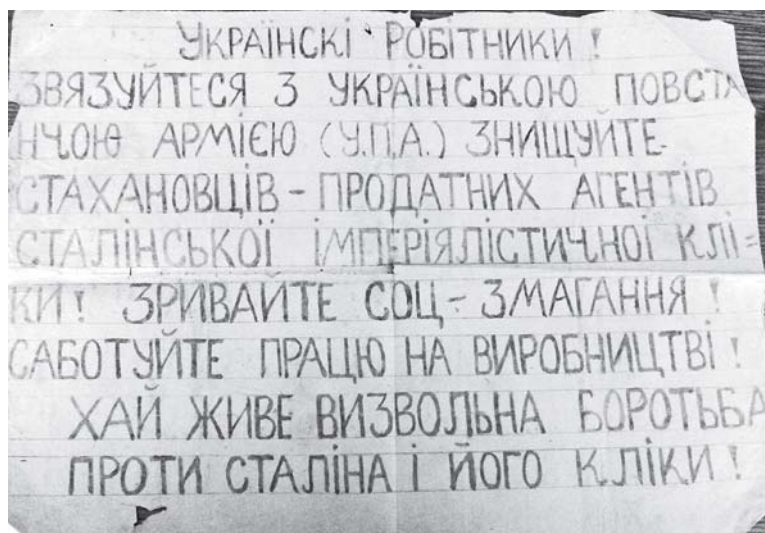
Висвітлення антисоціальної політики радянської влади на селі стало невід'ємним складником агітаційно-пропагандистської діяльності ОУН. Так, у повстанця Миколи Максимчука було вилучено листівки, які поширювали в с. Кулачківцях Снятинського району Станіславської області і які викривали хиби колгоспного устрою в Україні. Зокрема, у листівці «Селяни» значилося: «...сталінські окупанти приготують для вас колгоспне ярмо. Не йдіть до колгоспів. Мужньо протиставляйтесь теророві НКВД». В іншій листівці упівці наголошували на колоніальному становищі України в складі Радянської імперії. У ній значилося: «Четверта п'ятирічка закріплює колоніальне становище України. Сталінські вельможі хочуть так господарювати в Україні, як господарюють в Африці капіталістичні грабіжники. Геть колоніальний грабіж України! На боротьбу зі сталінською п'ятирічкою! Хай живе український народ — вільний господар

*Листівка з матеріалів ГДА СБУ
в Івано-Франківській області. Ф 5. Спр. 587*

своїх багатств». Ще в одному пропагандистському документі оунівці зауважували, що Україна є сировинною базою і ринком збуту для російської промисловості, і розкривали зміст колоніального статусу України: «Сталінські імперіалісти запланували ограбити з України для своїх імперіалістичних цілей 9,7 мільйонів тонн чавуну, 8,8 мільйонів тонн сталі, 36,1 мільйонів тонн вугілля, 325 тисяч тонн нафти і весь хліб»¹⁰⁴.

Натомість станичний села Сваричева Рожнятівського району Станіславської області Михайло Рибчак поширював серед мешканців навколишніх сіл ряд листівок, які були спрямовані не лише на селянство, а й на інші категорії населення і розкривали кабальну політику СРСР («Червоноармійці», «Українські робітники», «Українська інтелігенція»). Зокрема, в листівці до робітників сваричівської оунівці закликали їх: «Знищуйте стахановців – продажних агентів сталінської імперіалістичної кліки! Зривайте соцзмагання! Саботуйте працю на виробництві!»¹⁰⁵

*Листівка з матеріалів ГДА СБУ
в Івано-Франківській області. Ф 5. Спр. 658*

¹⁰⁴ ГДА СБУ в Івано-Франківській області. Ф 5. Спр. 587.

¹⁰⁵ Головний державний архів Служби безпеки України в Івано-Франківській області (ГДА СБУ в Івано-Франківській області). Ф 5. Спр. 658.

Крім агітаційної роботи проти колективізації на селі, націоналісти намагалися підірвати господарську базу колгоспів і використовувати їхні ресурси для забезпечення продовольчих потреб підрозділів УПА. Так, завдяки впливу упівців 8 центнерів зерна з відома завідувача відділення радгоспу «Коломия» у с. Кам'янці-Великій Коломийського району Станіславської області було передано селянами на потреби повстанців. Бригадир цього радгоспу Михайло Масюк роздав самовільно в рахунок оплати праці робітникам без дотримання норм і розрахунків 571 сніп зерна, а мешканці села потягнули додому понад 500 кг зерна і 1471 необмолочений сніп жита і ячменю. Крім того, в ніч з 17 на 18 серпня 1947 р. повстанці в радгоспі спалили хліб, заскиртований на площі 72 га, скирту сіна завважки 25 тонн, молотилку і віялку¹⁰⁶.

Акцент упівців у своїй діяльності на захист інтересів селянства оцінювало і радянсько-партійне керівництво. Причину «живучості» збройного підпілля ОУН—УПА керівництво обласних силових структур вбачало в «куркульському елементі», який, «крім участі в оунівських бандах і активної пособницької діяльності, забезпечує бандитів продуктами харчування, одягом, транспортом і т. п., шляхом залякування основної маси сільського населення, змушуючи їх надавати ОУН—УПА матеріальну допомогу». У зв'язку з цим Міністерство внутрішніх справ у березні 1946 р. провело акцію з виселення «куркулів» та «бандпособників» з метою «нанесення оперативного удару по куркульству і припинення їх ворожої діяльності, як головної опори оунівських банд на селі»¹⁰⁷. Кульмінаційного піку депортація сягнула восени 1947 р.: станом на 26 жовтня цього ж року було виселено (за винятком Закарпатської області) у віддалені райони СРСР 26 332 родини, або 77791 особу¹⁰⁸.

¹⁰⁶ ГДА СБУ в Івано-Франківській області. Ф 5. Спр. 1047. — Арк. 137—138, 171, 405, 460.

¹⁰⁷ Андрухів І. О., Француз А. Й. Правда історії. Станіславщина в умовах терору і репресій: 1939—1959 роки, історико-правовий аспект. Документи і матеріали / І. О. Андрухів, А. Й. Француз. — Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2008. — С. 229.

¹⁰⁸ Малярчук О. Протистояння селянства, ОУН, УПА насильницькій колективізації західноукраїнського села / О. Малярчук // Галичина. — 2013. — Ч. 24. — С. 206.

Ліквідація індивідуального селянського господарства викликала з боку ОУН та УПА акції насильства проти представників колгоспного, партійного й радянського активу. В одному з документів, які вилучив Гоцанський райвідділ МДБ Ровенської області в районного провідника ОУН Кайдаша, місцевих жителів застерігали: «Всі ті, хто уже записався в колгоспи, повинні негайно покинути їх, а ті, які живуть індивідуально, не дивлячись ні на які більшовицькі репресії, повинні стояти на своєму — ні колгоспам... У випадку невиконання цього наказу, повстанська армія застосує каральні заходи проти тих, хто вступив у колгосп, і покарає їх карою смерті і ліквідацією майна, як ворогів українського народу»¹⁰⁹.

Отже, політика ОУН у 40–50-х рр. ХХ ст. в аграрному питанні передбачала наділення селян поміщицькою та колгоспною землею, всебічну підтримку з боку держави в першу чергу середніх приватних господарств, захист селян від економічної експлуатації як держави, так і земельних олігархів, різні форми власності на землю і недопущення формування земельних латифундій, які б обмежували інтереси українців. Після окупації СРСР 1944 р. західноукраїнських земель ОУН—УПА сконцентрувала зусилля для спротиву запровадженню колгоспного устрою на селі та захисту українців від радянської державної репресивної системи.

Як оунівці оподатковували більшовицьких урядників

В умовах післявоєнного протистояння ОУН—УПА з радянською карально-репресивною системою важливе значення для націоналістів мав контроль над ресурсами задля повноцінного забезпечення загонів УПА. У цій праці повстанці зіштовхувалися з опором радянських органів влади, які по селах були репрезентовані сільськими головами та партійно-радянським активом.

Подекуди упівцям доводилося застосовувати заходи терору до радянців, а в інших випадках сільські голови примудрялися виконувати завдання і червоних, і своїх.

¹⁰⁹ Там само. — С. 208.

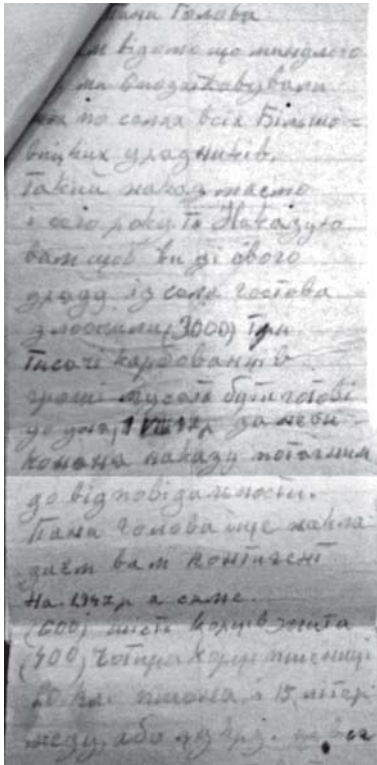
Боротьбу за контроль над місцевим самоврядуванням яскраво характеризує кримінальна справа з Галузевого державного архіву СБУ в Івано-Франківській області Івана Юрійовича Романюка, 1925 р. н., уродженця с. Закрівців Отинійського району Станіславської області¹¹⁰.

З 1942 р. Романюк стає остарбайтером, 1944 р. він ухиляється від служби в Червоній армії і під впливом станичного ОУН Байди в листопаді 1944-го вступає в УПА в сотню Олега, й отримує псевдо Невмирущий. Матеріали кримінальної справи містять опис його зовнішності: середнього зросту, худий, лице кругле, очі чорні, волосся чорне,

одягнутий у червоноармійську шинель, угорську куртку, штани, запущені в чоботи, з німецьким пістолетом і ППШ.

Сотня Олега базувалася в лісі біля с. Гостова тоді Отинійського району, налічувала 90 осіб, мала на озброєнні міномет, шість чи сім ручних кулуметів, автомати і гвинтівки радянського і німецького зразка. Восени 1945 р. радянські військовики оточили Гостівський ліс. У бою Олег був важко поранений і застрелився. Замість вбитого сотню очолив Богун, який передав Невмирущого в боївку Клима, бо там був брат упівця — Василь Романюк (Желізний).

Невмирущий 1945 р. двічі брав участь у нападах на винищувальний батальйон у селі Королівці. Перший раз упівці лише роззброїли яструбків, а другого разу

Естафета І. Романюка до гостівського сільського голови (з матеріалів кримінальної справи)

¹¹⁰ ГДА СБУ в Івано-Франківській області. — Ф 5. — Спр. 1111.

трьох бійців розстріляли, одного важко поранили. 8 листопада 1945 р. Романюк у складі сотні Богуна і боївки Орка здійснив напад на охорону села Озерян і вбив шість бійців. Упівці також руйнували збірні молочні пункти, забирали крам у крамницях сіл Закрівців, Торговиці, Прибилова.

У лютому 1946 р. під час сутички боївки Кліма з червоноармійцями Клім був убитий. Влітку 1946 р. Романюк з Циганом стали відповідальними за заготівлю продовольства, коштів та збирання інформації в чотирьох селах — Закрівцях, Торговиці, Старих Кривотулах і Красилівці. Саме тоді проявилася «дипломатія» контролю за селами Невмирущого.

Зокрема, Романюк для забезпечення УПА накладав оподаткування через сільських голів на всіх місцевих більшовицьких урядників. У кримінальній справі збереглася його естафета з вимогами до голови Гостівської сільради. У ній Невмирущий писав: «Пан голова. Як вам відомо, що минулого року ми оподаткували по селах всіх більшовицьких урядників. Такий наказ маємо і сего року. Наказую вам, щоб ви зі свого уряду із села Гостова зложили 3000 крб. Гроші мають бути до дати 1.07. 1947 р. За невиконання наказу потягнем до відповідальності. Пане голова, ще накладаєм вам контингент на 1947 р., а саме 6 корців жита, 4 корці пшениці, 20 кг пшона, 15 літр меду або цукру. Це все мусите приготувати до 15.08.1947 р.». І в кінці листа Романюк делікатно попереджав сільського голову: «Пане голову прошу не легковажити собі і вважайте, щоб з того не було яких наслідків здоров'ю».

Сільські голови поводитися по-різному. Деякі з них були в ролі «Фігаро тут, Фігаро там» і виконували контингенти на два боки. Так, у с. Закрівцях голова сільради Іван Бойчук 1945 р. ще був станичним ОУН села, потім прийшов з повинною і ще примудрився стати головою сільради. Зрозуміло, що з ним у Невмирущого була добра комунікація.

Натомість сільський голова Богородичина Володимир Кликайло після того, як оунівці йому запропонували зібрати 5 тисяч рублів, став переховуватися. У свою чергу сільського голову с. Старих Кривотул п. М.Ціпуха, який не зібрав гроші на потреби ОУН, було скарано на смерть.

У ніч з 23 на 24 липня 1947 р. в районі сіл Торговиці і Грабичів Іван Романюк потрапив у засаду рейдової групи радянських

військовиків і навіть не встиг застосувати зброю і відкрити вогонь по ворогу. Внаслідок судового вироку його було ув'язнено за ст. 54-1 «а», 54-8, 54-11 КК УРСР на 25 років виправно-трудогих таборів з обмеженням у правах на 5 років.

Як бачимо, повстанці в умовах важкого протистояння з радянською карально-репресивною системою проявляли чудеса винахідництва і змушували колаборантів самих утримувати Українську повстанську армію.

«Ні рибки гранатами поглинути, ні по селу походити»: з історії руху Опору УПА радянській владі в с. Старому Лисці

У кінці липня 1944 р. внаслідок наступу 575-го стрілецького полку радянської армії село Старий Лисець Тисменицького району було звільнено від німецько-фашистських загарбників. Але нові окупанти — совіти — відновили довоєнний репресивний режим.

Однак мешканці с. Старого Лисця чинили активний опір радянзації. Згідно з даними Г. Пташинської в лавах УПА боролось 68 селян, до різних термінів ув'язнення було засуджено 48 жителів населеного пункту¹¹¹. Ще 1944 р. в селі було сформовано куц самооборони в складі восьми осіб, який у листопаді 1944 р. розправився з п'ятьма сім'ями зрадників, зокрема було вбито і голову сільради Івана Балана, який дуже вороже ставився до УПА, навіть забороняв ховати загиблих стрільців на цвинтарі¹¹².

Частину руху опору ОУН—УПА в с. Старому Лисці розкривають матеріали кримінальної справи №1170 Галузевого державного архіву Управління СБУ в Івано-Франківській області¹¹³. Її фігурантами виступають уродженці

¹¹¹ Пташинська Г. Мальовниче село — Нарис історії села Старий Лисець / Г. Пташинська [Електронний ресурс]. — Режим перегляду: <http://www.info-library.com.ua/libs/kraeznavstvo/37-stariy-lisec/139-u-viri-buremnih-lit-u-borotbi-za-vilnu-ukrayinsku-derzhavu.html> (дата звернення 17.06.2017).

¹¹² Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в ХХ столітті. Документи і матеріали / Відповідальний редактор М. Кугутяк. — Т. 2. — Книга 1 (1939 — 1945). — Івано-Франківськ: КПФ «Лік», 2009. — С. 414.

¹¹³ ГДА СБУ в Івано-Франківській області. — Ф 5. — Спр. 1170.

села — Ярослав Іванович Турчин, 1924 р. н., Іван Панькович Гринечко, 1924 р. н., Микола Іванович Крутий, 1927 р. н., та уродженець с. Чернієва Микола Михайлович Сметюх, 1924 р. н.

Ярослава Турчина в серпні 1944 р. призвали в Червону армію, але через хворобу він повернувся додому, на облік у військкомат не став, а вступив в УПА у грудні 1944 р. під впливом підрайонного Скиби, де перебував в кущі самооборони й отримав псевдо Долина. 27 лютого 1945 р. під час чекістсько-військової операції Турчина затримали в лісі і залучили в боївку НКДБ (в яструбки).

Іван Гринечко був другим номером кулеметного розрахунку в Червоній армії, від мінометного обстрілу отримав поранення і в грудні 1944 р. під час однієї з прогулянок втік зі шпиталю додому та пішов в УПА. 10 квітня 1945 р. його затримали як дезертира біля розбитого польського костюлу з Миколою Дмитривим, Гаврилом Головинським і Миколою Крутим, а 17 квітня він вже опинився в боївці НКДБ.

Микола Сметюх теж ухилявся від служби в армії, у березні 1945 р. вступив у боївку СБ Козака під псевдом Чумак, але вже у квітні його затримали в бункері, і він опинився у спецбоївці. Зазначмо, що наші герої були лише невеличкою частинкою односельців, які сховалися від призову. Так,

*Члени Братства вояків УПА на святкуванні Дня Незалежності України в с. Старому Лисці. 2002 р.
(з матеріалів Г. Пташинської)*

відповідно до політінформації обласного керівництва за квітень – серпень 1944 р. до вищого керівництва УРСР про хід мобілізації до Червоної армії на території Станіславської області зазначалося, що лише 11 серпня до лісу з села пішло близько 30 осіб призовного віку¹¹⁴.

Восьмого травня 1945 р. за ініціативи Юрія Федорчака (Вечірнього) розташування яструбків залишили Микола Сметюх, Микола Крутий і Іван Гринечко. Тоді старший лейтенант Григор'єв з Іваном Турчином та Миколою Карпцем пішли шукати втікачів, але повстанці не тільки нікого не старалися знайти, а ще й залишили радянського офіцера самого та приєдналися до групи Вечірнього.

Однак Вечірній об'єднав повстанців у дві групи і спровадив їх на пошуки самого Григор'єва. Останній зустрів упівців на ганку одного з сільських будинків, думав, що вони всі повернулися назад у боївку КДБ, та й кричав, щоб вони його зачекали. Проте у відповідь старший лейтенант отримав автоматні черги у свій бік, але під прикриттям темряви зумів утекти.

З колишніх яструбків організувався куц самооборони, який очолив Вечірній, що до того мав досвід служби в підрозділі жандармерії в сотні Гамалії. Боївка Федорчака, до складу якої входило 13 осіб, здійснила три збройні напади на радянських службовців. Зокрема в травні 1945 р. партизани не дали поглушити рибу гранатами начальникові Лисецького райвідділу НКДБ т. Чипині, начальникові райвідділу НКВС т. Боровенку та оперуповноваженому НКДБ т. Тароненкові.

Бійці купалися в річці Бистриці і почули в полудень вибухи гранат. Вони відправили до місця подій хлопчика, що пас худобу, і той незабаром повідомив: «Совіти кидають гранати в річку». Повстанці підкралися поближче і відкрили вогонь по червонозоряних бракон'єрах, які кинули свої пристосування і втекли.

У середині червня 1945 р. партизани обстріляли бійців Червоної армії. Внаслідок бою на український бік перейшли

¹¹⁴ Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в ХХ столітті. Документи і матеріали / Відповідальний редактор М. Кугутяк. – Т. 2. – Книга 1 (1939–1945). – Івано-Франківськ: КПФ «Лік», 2009. – С. 359.

міліціант Петро Федорчак і яструбок Іван Маклович. У червні група Вечірнього захопила також вісім корів з їдальні райпартактиву і відправила їх для продовольчої підтримки повстанцям у с. Гринівку. На початку липня 1945 р. куш самооборони в засаді між Станіславом і Лисцем здійснив обстріл воза, внаслідок якого було вбито двоє і поранено двоє осіб з партактиву Богородчанщини.

Крім того, куш самооборони не давав вивезти сім'ю Федора Волосянка на Сибір. Боївка мала розгалужену мережу підтримки в селі, зберегла жіночу мережу ОУН. Допомогу партизанам надавав навіть голова сільради Ілько Турчин, який збирав продукти для бійців. Однак у другій половині липня 1945 р. в Старому Лисці розквартирували військовий гарнізон. Вечірній захворів і відправився на лікування в с. Пасічну, а решта повстанців стали переховуватися.

Миколу Крутого затримали під час прочісування лісу 25 липня 1945 р. 19 серпня так само опинився в лабетах спецслужб Микола Сметюх, а 22 серпня Ярослав Турчин. Уже в період української незалежності останній згадував, що потрапив до рук енкаведистів через зраду односельця, який обманом вивів його разом із побратимом просто в руки катам і тримав за руку, щоб Ярослав не втік. Зрадник показав совітам, де зброя, і дав свідчення проти упівця¹¹⁵. Івана Гринечка спіймали 1 жовтня 1945 р. в нього вдома.

Радянська карально-репресивна система ув'язнила Ярослава Турчина на 20 років виправно-трудоих таборів, а Івана Гринечка, Миколу Сметюха і Миколу Крутого було засуджено на 15 років позбавлення волі. В період незалежності України реабілітовано було тільки Миколу Сметюха, який вів лише пропагандистську діяльність. Натомість відповідно до звіту Станіславського обкому партії ЦК КП (б) України про результати і стан боротьби з формуваннями УПА і підпіллям ОУН сільську ОУН було ліквідовано в селі Старому Лисці лише до 1 листопада 1949 р.¹¹⁶

¹¹⁵ Пташинська Г. Назв. праця.

¹¹⁶ Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в ХХ столітті. Документи і матеріали / Відповідальний редактор М. Кугутяк. — Т. 2. — Книга 3 (1947—1957). — Івано-Франківськ: КПФ «Лік», 2011. — С. 402.

Пістолет ТТ (Тульський – Токарев), який був особистою зброєю офіцерів Червоної армії у часи Другої світової війни

Кілер з примусу

Вбивство як засіб боротьби з політичними опонентами широко використовувала радянська карально-репресивна система. Матеріали кримінальної справи №1175 Галузевого державного архіву Управління СБУ в Івано-Франківській області демонструють механізм, як радянські спецслужби залучали до фізичного знищення

керівництва ОУН–УПА арештованих повстанців¹¹⁷.

Мова піде про Михайла Федоровича Галицького, 1919 р. н., уродженця і мешканця с. Рогині Гвіздецького району. В травні 1944 р. чоловіка призвали в Червону армію, але по дорозі до призовного пункту він втік і опинився в боївці СБ Шрама під псевдо Дуб.

Боєць брав участь у п'яти антирадянських акціях, і слідчі вважали, що він був причетний до вбивств 42 осіб. Так, у лютому 1945 р. Михайло Галицький брав участь у бою з групою працівників НКВС і партактиву в с. Тишківцях, внаслідок якого було вбито секретаря Гвіздецького райкому партії Євгена Дмитровича Величка і поранено працівника НКВС. Навесні цього ж року повстанець був учасником бойового зіткнення з частинами Червоної армії, а в червні разом з іншими бійцями здійснив наліт на село Загайпіль, під час якого було вбито 17 поляків. Крім того, упівець мобілізував молодь в УПА, брав участь у розстрілах радянських активістів, постійно займався збором одягу і продуктів для УПА.

Сьомого липня 1945 р. Галицького затримали працівники Городенківського райвідділу НКВС у с. Вербівцях, а потім звільнили і зачислили в Городенківський винищувальний батальйон, де він отримав завдання вбити керівника Гвіздецького районного проводу ОУН Шрама (Михайла Клим'юка).

Однак упівець страхотливе завдання радянських спецслужб не виконав. У травні 1946 р. його відпустили з батальйону, і

¹¹⁷ ГДА СБУ в Івано-Франківській області. – Ф 5. – Спр. 1175.

Галицький повернувся жити в с. Рогиню, де його й арештували 26 червня 1947 р.

У довідці Городенківського райвідділу МВС про особу Галицького значилося, що він «не справився з задачею фізичного знищення Шрама». Панові Михайлу видали пістолет іноземної марки, проінструкували, як організовувати засідки, але останній під час зустрічей зі Шрамом не вбив його.

Галицький дезінформував спецслужби, що зі Шрамом не зустрічався, «довір'я не виправдав і був звільнений, бо не вселяв віри». Однак «визволителі» все одно замордували Шрама. У с. Острівці керівника Гвіздецького районного проводу ОУН разом з восьмома повстанцями оточили військовики, і він загинув у бою. В «Інформації про результати боротьби з залишками бандгруп і оунівського підпілля в Станіславській області з 15.XII по 25.XII 1945 р.», яку передавали керівництву ЦК КП(б)У, лаконічно значилося: «Проведеною операцією в с. Острівець розгромлена боївка “Шрам” – “Рубач”. При цьому убито – 5, затримано – 7 бандитів. У числі вбитих: керівник районної боївки “Шрам”, районний провідник “Рубач”, комендант СБ “Нечай”, кущовий “Сизий”, решта вбитих і затриманих були рядовими бандитами»¹¹⁸.

За свою діяльність в УПА та неспівпрацю з режимом (у цитованій довідці значилося – «нічого корисного для органів не зробив») Михайло Галицький отримав 25 років позбавлення волі з обмеженням у правах на 5 років і конфіскацією майна та відбував покарання в Магадані.

На двох стільцях: голова сільради – станичний ОУН

Під час боротьби ОУН–УПА з радянським тоталітарним режимом у 40–50-х рр. ХХ ст. окремі голови сільрад паралельно ще виконували функції станичних ОУН і дезорганізовували радянську владу на місцях¹¹⁹. Так, 28 січня

¹¹⁸ Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в ХХ столітті. Документи і матеріали / Відповідальний редактор М. Кугутяк. – Т. 2. – Книга 2 (1945 – 1946). – Івано-Франківськ: КПФ «Лік», 2010. – С. 219.

¹¹⁹ ГДА СБУ в Івано-Франківській області. – Ф 5. – Спр. 1177. – Т. 1–2.

1948 р. вироком Військового трибуналу на 10 років позбавлення волі з обмеженням у правах на 5 років і конфіскацією майна було покарано голову сільради села Пробабина Городенківського району Дмитра Миколайовича Качура (1911 р. н., уродженець с. Пробабина), який до того ж був станичним ОУН та інформував УПА про всі дії радянської влади.

Д. Качур брав участь у зборах ОУН з 1943 р. Під час головування в сільраді він мав псевдо Колос та повідомляв УПА про заходи радянської влади, облави, арешти і контакти НКВС, годував, переховував у себе керівника районного проводу ОУН Вітра (Михайла Кириловича Михайлину) і Кубу (Михайла Семеновича Олійника). Під час вступу 1945 р. на посаду голови сільради Качур естафетою навіть запитав дозволу в Куби на зайняття місця сільського голови.

Повідомлення про ситуацію в селі Качур передавав через керівницю жіночої мережі ОУН Д. Антонюк (Калину), які відносила Катерина Семенівна Атаманюк (Липа), 1919 р. н., уродженка с. Пробабина, в с. Стрільче Катерині Срайчук (Русалці). Штафети були адресовані Вітрові, а для Куби їх передавали в с. Городницю через Наталю Гарасимик. Крім того, Атаманюк збирала продовольство для упівців і зберігала націоналістичну літературу.

На жаль, остання естафета від Колоса з попередженням про небезпеку для Вітра та Куби не дійшли до адресатів, і, можливо, через це пізніше повстанські керівники загинули.

У співпрацю з УПА був втягнутий заступник голови сільради Микола Дмитрович Пасічняк, 1919 р. н., теж уродженець села. Він за те, що носив естафети, отримав 10 років ув'язнення. Натомість вчителька середньої школи Василина Миколаївна Ощипко (Горлиця), 1912 р. н., уродженка с. Серафинців, яка перебувала в ОУН з 1943 р., забезпечувала упівців ліками та папером, потрапила до таборів на 7 років. Покарання зазнали селяни і за менші провини. Зокрема, Михайлина Дмитрівна Костельник, 1922 р. н., уродженка с. Поточища, поїхала на 6 років у табори за те, що готувала упівцям їжу і прала білизну.

У жовтні 1945 р. Качура затримало МВС з підозрою про співпрацю з ОУН, але за три тижні його відпустили і попередили про відповідальність.

Однак до другого арешту 18 листопада 1946 р. радянські спецслужби підготувалися краще. Речовими доказами у справі

стали 86 сторінок листування голови сільради з підпіллям та зібрані інформаційні матеріали. У підсумку Дмитро Качур відбув за ґратами в Омській області 10 років, 8 місяців і 5 днів. З ув'язнення підпільник вийшов хворим на туберкульоз та з нездоровою рукою. Його сім'ю — дружину, двох дочок і матір виселили. Дружина під час перебування на засланні навіть спромоглася отримати медаль «За освоєння цілинних земель».

Після звільнення Качур 1971 р. засипав державні інстанції вимогами повернути йому його помешкання, яке перетворили на сільський клуб. Він навіть написав скаргу до XXIV з'їзду КПРС, в якій скаржився, що підписав протоколи допитів унаслідок тортур (його колишній слідчий, а на той час директор Івано-Франківської турбази Микола Іванович Мещеряков заперечував фізичний вплив). У скарзі Качур навіть спробував шантажувати: «За океаном що робиться, дуже добре видно, а що робиться під своїм носом, ніхто не бачить. Якщо мій дім не буде повернутий, то я буду ганьбити по закордонах... то я підпалю його і хай він згорить». Однак реабілітували Качура вже за часів української незалежності.

Титулка зобов'язання про доставку державі м'яса за 1947 р.

Майже покарали на смерть свої

Людські життя під час боротьби ОУН—УПА з радянським тоталітарним режимом у 40—50-х рр. ХХ ст. переверталися догори дригом, і їхні історії радше нагадували сюжет детектива з елементами фантастики, аніж реальність¹²⁰.

Подібно склалася доля Дмитра Миколайовича Гайдаша, 1912 р. н., уродженця с. Серафинців Городенківського

¹²⁰ ГДА СБУ в Івано-Франківській області. — Ф 5. — Спр. 1177. — Т. 1—2.

району. У травні 1944 р. його призивають в Червону армію. Спочатку Гайдаш служив у м. Києві, потім його підрозділ передислокували до м. Бердичева, а коли його з іншими солдатами стали перевозити в Бурятію, то наш герой дезертував.

У січні 1945 р. Гайдаш під псевдом Сміливий іде в ліс у сотню Махна, бере участь у боях проти Червоної армії, але через хворобу його відпускають додому. І в квітні 1945 р. Гайдаш за вказівкою Вітра стає станичним с. Серафинців. Під його підпорядкуванням перебували бойовики Хитрий та Богдан і семеро осіб з жіночої мережі ОУН.

Сміливий збирав продовольство для боївки УПА Запорозця, побив чотирьох селян і залякував інших радянських громадян, вимагав знищувати техніку в колгоспі та зривати хлібозаготівлі. Після розгрому підпілля в селі за три місяці Гайдаш переховується в Чернівецькій області, аж доки не опиняється в лавах боївки Федора Скорейка – Батька, яка діяла в Кіцманському районі. В листопаді 1945 р. боївка в селі Киселеві потрапила в засідку радянських військовиків, але Сміливному вдалося втекти в село Городницю Городенківського району, де його і затримав надрайонний провідник ОУН Садич.

Відбувся суд і за самовільний відхід бійця за межі області і втрату зброї в с. Киселеві Сміливого засудили до розстрілу, і сам Садич виконував вирок. Однак куля лише пробила лице і вибила 18 зубів, а сам Гайдаш зумів утекти в с. Стецеву.

Далі закривавлений упівець звернувся до місцевого військового гарнізону в Стецевій і повідомив, що він демобілізований боєць Червоної армії і що його поранили бандерівці та відібрали документи. Хитрунові повірили, зробили перев'язку, відправили в м. Снятин, а звідти в м. Чернівці, де він провів три місяці в лікарні під прізвисьмом Василя Миколайовича Ковальова.

У березні 1946 р. напередодні виписки зі шпиталю Гайдаша попередили, що без документів його відправлять в НКВС. Тоді він втікає в рідні Серафинці, де відбирає у секретаря сільради Василя Болюка документи і користується ними. Після того в с. Стецевій Сміливий зустрічається з керівником районного проводу ОУН Вітром (Михайлом Кириловичем Михайлиною) та переповідає йому свою історію. Вітер жаліє

ПРИСЯГА ВОЯКА Української Повстанчої Армії

Я, воїн Української Повстанчої Армії, взявши в руки зброю, урочисто клянусь своєю честю і совістю перед Великим Народом Українським, перед Святою Землею Українською, перед пролитою кров'ю усіх Найкращих Синів України та перед Найвищим Політичним Проводом Народу Українського:

Боротись за повне визволення всіх українських земель і українського народу, від загарбників та здобути Українську Самостійну Соборну Державу. В цій боротьбі не пожалю ні крові, ні життя і буду битись до останнього віддиху і остаточної перемоги над усіма ворогами України.

Буду мужнім, відважним і хоробрим у бою та нещадним до ворогів землі української.

Буду чесним, дисциплінованим і революційно-пильним воїном.

Буду виконувати всі накази керівників.

Суворо зберігатиму військову і державну таємницю.

Буду гідним побратимом у бою та в бойовому житті всім своїм товаришам по зброї.

Коли я порушу, або відступлю від цієї присяги то хай мене покарає суворий закон Української Національної Революції і спаде на мене зневага Українського Народу.

Присяга вояка УПА

Гайдаша і навіть дає 5000 рублів для оплати послуг зубного лікаря.

Тоді Гайдаш з дружиною їде в м. Чернівці, де два місяці вставляє собі зуби, і приїжджає в село тільки запастися продуктами. В травні 1946 р. в с. Стецевій він зустрічається з боївкою Львівського і надрайонним провідником ОУН Едвардом, що заступив після смерті Садича, та знову входить до складу боївки. За два тижні Гайдаш чомусь знову їде в Чернівці, де і потрапляє в лабети радянських оперів.

Під час слідства оунівцеві інкримінували, крім вищепереліченого, ще й те, що він вбив у рідному селі інваліда війни та комсомольця Штефана, брав участь у розстрілах сімох осіб разом з секретарем сільради Танасієм, втопив у річці голову сільради Ярослава Козоріза. Крім того, в січні — лютому 1945 р. Сміливий і Садич з боївкою у складі 27 осіб зібрали мітинг в с. Ясенові-Пільному Городенківського району, а потім розстріляли 11 осіб разом з головою сільради. Натомість в с. Пробабина сотня Махна за участі Сміливого зліквідувала вісьмох яструбків.

Однак у підсумку Д. Гайдаша засудили до позбавлення волі строком на 10 років з позбавленням прав на 5 років. Отже, Сміливий відчув на собі і тягар відповідальності за правопорушення в ОУН і його покарала радянська карально-репресивна машина.

Останній бій окружного проводу ОУН Закарпаття біля Осмолоди

Відповідно до структурного поділу 1944 р. на Закарпатті мав існувати Закарпатський край ОУН. Оскільки в роки окупації угорці в області заарештували практично весь керівний склад ОУН, то Закарпатський край не мав адміністративного поділу, а складався з мережі невеликих підпільних груп. Навесні 1945 р. у зв'язку з реорганізацією підпілля Закарпатський край ОУН переведено в Закарпатський окружний, і діяв він на території Берегівського, Іршавського, Виноградівського і Хустського районів та організаційно підпорядковувався Карпатському краю ОУН. У травні 1947 р. радянські каральні органи практично ліквідували

Закарпатську округу ОУН (Срібна)¹²¹, проте вже в липні вона відновлюється зокрема і зусиллями окружного провідника Булеvara (Олексій Безкоровайний, 1919 р. н., уродженець с. Потока Козівського району Тернопільської області, який 1945-го був керівником зв'язку проводу ОУН під псевдами Бистрозор, Маркіян та Олесь. Восени того ж року Бистрозора відсторонили від посади через самовільне читання секретної пошти, скерували в Карпатський край, де невдовзі призначили провідником ОУН Вигодського району під псевдом Войнар, а відтак перевели на Закарпаття, і він став відомий як Булевар) і районного референта пропаганди Закарпаття Богдана-Кумпановича.

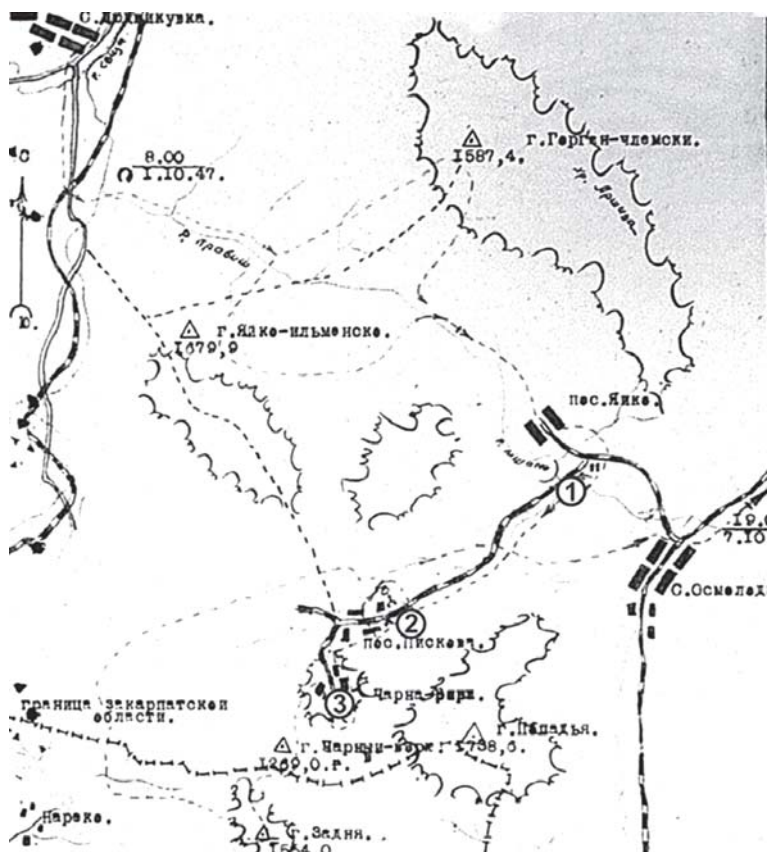
На початку жовтня 1947 р. на території Перегінського і Вигодського районів було проведено чекістсько-військову операцію силами внутрішніх військ МДБ під керівництвом відрядженого з управління контррозвідки МДБ Білоруського військового округу майора Дудка і заступника командира 215-го стрілецького полку внутрішніх військ МДБ майора Макарова, за участі спецгрупи МДБ під керівництвом старшого оперуповноваженого Управління МДБ старшого лейтенанта Гулянова¹²². Внаслідок операції 1–3 жовтня 1947 р. в гірсько-лісистій місцевості Перегінського району було знайдено підпільників, які пропозицію здатися відхилили й розпочали збройний спротив, і майже всіх їх вбили. З'ясувалося, це були Булевар, Богдан і господарчий Закарпатського окружного проводу ОУН з охороною.

Першого липня 2017 р. члени Братства УПА Рожнятівського району встановили хрест на місці загибелі повстанців Булеvara, Богдана — Кумпановича та повстанців, які загинули 1947 р. на території теперішнього Мшанського лісництва¹²³.

¹²¹ Кметюк І. Карпатський край у боротьбі за Незалежну Україну у 1940–1950-і роки /І. Кметюк. — Режим перегляду: <http://volya.if.ua/2017/06/karpatskyj-kraj-u-borotbi-za-nezalezhnu-ukrajinu-u-1940-1950-i-roku/> (дата звернення 01.08.2017).

¹²² Витвицька О. Повстанці з Потоку, полеглі в Карпатському краї / О. Витвицька. — Режим перегляду: <http://www.upa-pereginsk.if.ua/?p=409> (дата звернення 01.08.2017).

¹²³ Встановлення хреста на місці загибелі «Булеvara» на Мшані. — Режим перегляду: <http://www.upa-pereginsk.if.ua/?p=2060> (дата звернення 31.07.2017).

- місцеві визначені.
- Місце виявлення конючих слідів.
- ⊖ Місце виявлення 2-х слідів.
- × Місце стикнення с бандитами у востр.
- Місце подорожних слідів

- × Сталкнення с бандитами на печері.
- ⊖ Сталкнення с 3-ми бандитами и слід с картефедом.
- Місце встановлення злоч.

- ① – місце загибелі "Булевара", "Богдана" та ін.
- ② – місце загибелі "Черемоша"
- ③ – місце загибелі "Шугая" та ін.

*Схема бойових дій
з ліквідації окружного проводу ОУН Закарпаття.
Матеріал із сайта <http://www.upa-pereginsk.if.ua/>*

Здавалося, свідків-повстанців, які брали участь в бою, не залишилося. Однак матеріали кримінальної справи Миколи Васильовича Роева, які зберігаються в Галузевому державному архіві СБУ в Івано-Франківській області, розкривають нам деталі бою біля злиття річок Молодої і Мшаної неподалік Осмолоди й обставини трагічної смерті повстанців¹²⁴.

Микола Васильович Роїв народився 1922 р. в с. Надіїві Долинського району, працював у власному господарстві. В серпні 1944 р. він повернувся додому з примусових робіт у Німеччині, а в березні 1945 р. через Миколине рідне село проходила сотня Юрка (Грізного) — Юліана Стурка, і він вступив в УПА під псевдом Рубан та перебував у сотні аж до її розформування у квітні 1947 р.

Влітку 1945 р. він двічі брав участь у боях. Сотня налічувала в той час понад 100 осіб і провела бої в Рожнятівському районі. У першому бою сотня втратила дві особи, у другому — одну (скільки було вбито червоноармійців, упівці не знали).

Зиму 1946—1947 рр. сотня Юрка у складі 28 бійців провела в бункерах у лісі Петріс за 60 км від с. Перегінського. У квітні 1947 р. сотню розформували, а стрільців розподілили в особисту охорону провідникам ОУН. Юрко залишив собі п'ять стрільців й очолив охорону керівника референтури пропаганди Карпатського крайового проводу ОУН — Степана Слободяна — Єфрема, Кліма¹²⁵. Натомість Рубана було переведено охоронцем пропагандиста сотні Богдана, який став референтом з пропаганди на Закарпатті.

На Закарпатті в Богдана зв'язків з ОУН не було, а тому він з охороною здійснив три рейди краєм, під час яких проводили пропагандистські мітинги і роздавали листівки. Перед відходом на Закарпаття Богдан передавав естафети станичному с. Ясеня Перегінського району Вітрові, і той забезпечував загін продуктами. З харчами повстанцям також допомагали місцеві жителі Закарпаття.

¹²⁴ ГДА СБУ в Івано-Франківській області. — Ф 5. — Спр. 1183.

¹²⁵ Ільницький В. Провідник Карпатського крайового проводу ОУН — Степан Слободян — «Єфрем», «Клим» / В. Ільницький. — Збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. — 2012. — Вип. 1. — С. 383—390.

Маршрут повстанців пролягав долиною р. Лімниці через с. Гриньків і на Закарпаття. Зокрема, перший рейд пропагандистів відбувся у квітні 1947 р. і проходив через села Руську-Мокру, Німецьку-Мокру, Колочаву, другий — у травні, а третій — у серпні 1947 р. В с. Колочаві Богданові вдалося заручитися підтримкою місцевого священика, який взявся розповсюджувати листівки.

Після рейдів Богдан у районі гори Заплати біля с. Гринькова зустрічався і звітував про роботу Климові. Останній їхній контакт відбувся на початку вересня 1947 р. Організаційно з Климом були зв'язані журналіст Всеволод, машиністка, комендант охорони і охоронці: Яструб, Тарас, Чорнота, Кремінь, Хмара і Грізний. Богдан також зустрічався з Булеваром у с. Сеничеві за участі станичного села Манька.

Третього жовтня 1947 р. під час зіткнення з підрозділами Червоної армії їхню групу було розбито, а Роїв отримав поранення і потрапив у полон.

З показів Роєва слідчим ми можемо відтворити події 3 жовтня 1947 р. Група мала з собою двох коней, бричку, чотири мішки картоплі і два мішки борошна. 1 жовтня Богдан взяв

Встановлення 1 липня 2017 р. хреста на місці загибелі українських повстанців Булевара, Богдана — Кумпановича та ще чотирьох повстанців. Фото з сайта <http://www.upa-pereginsk.if.ua/>

Рубана з Мироном, який був охоронцем Булевара, і вони пішли в район річки Мшаної на 12 км західніше від хутора Гринькова, щоб зробити склад продуктів на зиму. О 7-й годині ранку повстанці прийшли на місце, зупинилися в лісі Малої-Мшаної, розпалили вогонь і почали варити гриби для сніданку. За дві години вони зазнали нападу радянських спецзагонів. Унаслідок бою Богдана і Мирона було вбито, а Рубана поранено, і він потрапив у полон. У той же день Черемош і Дунай, які були в охороні Богдана, привезли на це ж місце продукти і теж були вбиті. Обставини смерті Булевара Роїв не описує, бо не був її свідком.

В Акті від 2 жовтня 1947 р., який підписали заступник командира 215 стрілецького полку внутрішніх військ МДБ майор Макаров, командир взводу молодший лейтенант Мігушин та ряд солдатів, значилося: «У лісі Мала Мшана, східніше села Ясень Перегінського району помічена група бандитів – 5 осіб, яка вчинила збройний опір – вбито 4 бандити (“Богдан”, “Булевар”, “Мирон”, “Черемош”), 1 – поранений. Вилучено: 4 автомати, пістолетів – 3, гвинтівок – 1, гранат – 1, картоплі – 4 мішки, 2 мішки муки і документи “Богдана” і “Булевара”; 2 коней».

Роїв під час слідства подає також словесні портрети упівців та інформацію про них:

Булевар – середнього зросту, кругле лице, лице рожевого кольору, ніс малий. Кирпатий, волосся руде, зачісує назад, очі сірі, у верхній щелепі рота – металеві коронки на двох зубах, років 28. озброєний автоматом ППШ і пістолетом «Вальтер».

Богдан – середнього зросту, шатен, худорлявий, лице продовгувате. Ніс нормальний з помітною пухлиною на лівому боці, очі карі, волосся темно-русе, зачісує назад, років 22. озброєний автоматом ППШ і угорським пістолетом.

Мирон – уродженець Вигодського району.

Черемош – уродженець с. Розтоків Вигодського району, був в охороні Богдана.

Ромко – перебував в особистій охороні Булевара, років 24.

Живим з боївки, ймовірно, залишився лише Довбуш – уродженець с. Колочави, пастух овець. Він якраз пішов по продукти в с. Колочаву. А самого Миколу Роєва було засуджено до 25 років позбавлення волі, 1956 р. термін

покарання було зменшено до 10 років ув'язнення. Під час хрущовської відлиги Рубан вже працював на полегшеному режимі і, напевно, згадував буремні часи, коли його боївка була предметом зацікавлення верхівки радянської карально-репресивної машини.

Наддніпрянці та росіяни в сотні Батурина на Рогатинщині

Серед бійців Української повстанської армії були вихідці з Наддніпрянської України, в яких під впливом різних обставин розвіявся чад радянської пропаганди, і вони уособлювали в складі повстанців соборність України.

Особливо відзначився в боях на Рогатинщині виходець з Полтавщини курінний УПА Дмитро Карпенко – Яструб, військовий талант, чий патріотизм і героїзм знайшов відображення навіть в художній літературі¹²⁶. Східняки

*Перший справа, ймовірно, сотник Бистрий (Петро Хамчук),
другий – сотник Яструб (Дмитро Карпенко),
третій – полковник Бондаренко (Володимир Якубовський).
Фото з Літопису УПА. Нова серія. – Том 20*

¹²⁶ Коритко Р. Яструб – курінний УПА / Р. Коритко. – Львів: Тріада плюс, 2016. – 336 с.

перебували також у складі сотні Батурина¹²⁷, що оперувала у Васючинському лісі Рогатинського району до знищення чи полонення бійців та сотенного в криївках 19 квітня 1946 р.¹²⁸

Зокрема в бункері був Антон Аксентійович Тригобчук, 1927 р. н., уродженець с. Павлівки Калинівського району Вінницької області. У листопаді 1944 р. він вступив в УПА, де і перебував до арешту в квітні 1946 р.

У червні 1943 р. Антон Тригобчук шукав роботу і в м. Житомирі завербувався до м. Станиславова. Йому видали військове спорядження, він працював на міському аеродромі на спорудженні укриттів для літаків. У березні 1944 р. його перевели в м. Стрий, де він виконував ідентичну роботу на аеродромі. Потім у травні 1944 р. остарбайтер потрапляє на лісопильний завод у селище Брошнів. З нього він втік у червні 1944 р. і сховався в одного селянина в с. Сваричеві, в якого пропрацював до листопада 1944-го.

Далі упівці розказали Тригобчукові «про значення і умови життя в самостійній Україні», після чого наддніпрянець дав згоду вступити в УПА. Його зачислили в чоту Мороза, в рій Орла у склад сотні Середнього, що діяла в Долинському районі, і дали псевдо Бігун. Восени 1945 р. його перевели до сотні Батурина, куди його разом з Дубом відпровадили два повстанці.

У ніч на 10 лютого 1946 р. напередодні виборів до Верховної Ради УРСР він брав участь у нападі боївки Батурина на військовий гарнізон с. Васючина, в якому взяло участь 15 осіб, з них восьмеро були мешканцями с. Васючина. Приблизно о 10-й годині вечора після спалаху сигнальної ракети повстанці пішли в наступ, цієї миті з боку бійців гарнізону було відкрито вогонь у відповідь. Через те, що чисельність гарнізону була більша за кількість повстанців, останні змушені були відійти в ліс.

Було зруйновано виборчу дільницю, і мешканці не брали участі у виборах (навіть згідно з офіційними звітами з 844

¹²⁷ Згідно з даними 20 тому Літопису УПА Батурина – (? – 19.04.1946, с. Васючин Рогатинського району Івано-Франківської обл.). Командир рою (1944–1945), чоти в сотні «Полтавці» (04.1945), сотні «Полтавці» (1945–1946); булавний (1.01.1945).

¹²⁸ ГДА СБУ в Івано-Франківській області. – Ф 5. – Спр. 1180.

виборців на вибори з'явився лише 101), але в протоколах значилося, що 99% громадян проголосували «за» радянських кандидатів¹²⁹.

До складу боївки Батурина входив також Ярослав Ілліч Толох, 1922 р.н., уродженець с. Вільхової Букачівського району. Чоловік ухилився від призову в Червону армію, а в жовтні 1944 р. вступив в УПА в сотню Яструба під псевдом Сивий, де виконував функції ад'ютанта Яструба. В березні 1945 р. через хворобу Толоха відпустили додому, але у квітні 1945 р. через Ярослава Сокирка (Сокола) він опинився в сотні Коса (Володимира Зобківа) в чоті Зарічного під псевдом Лютий, брав участь у Колоколинському бою з Червоною армією та був поранений в руку.

Саме поблизу села Колоколина енкаведисти, які везли в Букачівці жителів села Підмихайлівців для відправки до Сибіру, зіштовхнулися з упівцями. 8 квітня 1945 р. внаслідок півторагодинного бою було вбито 15 радянських спецпризначенців, врятовано людей і відбито два станкові кулемети «Максим» та міномет¹³⁰.

Перепоховання останків сотенного Батурина та його побратимів у с. Васючині в період незалежності України. Фото з праці: Мельник В. Рогатинці в боротьбі за волю

¹²⁹ Мельник В. Рогатинці в боротьбі за волю. — Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2005. — С. 149.

¹³⁰ Мельник В. Рогатинці в боротьбі за волю. — Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2005. — С. 104.

У липні 1945 р. чота Зарічного потрапляє в оточення у Васючинському лісі. В бою загинуло восьмеро повстанців і Зарічний, а Толох переховується вдома в бункері та займається забезпеченням упівців продуктами харчування, аж доки в січні 1946 р. знову не йде в ліс.

Крім того, до складу боївки входив Ярослав Петрович Шеремета, 1926 р. н., уродженець с. Вільхової Букачівського району. Після переховувань від призову в Червону армію у квітні 1945 р. він вступив у чоту Зарічного під псевдом Соловей, брав участь у боях проти Червоної армії, а в березні 1946 р. перейшов до Батурина. Разом з Батурином був також Олексій Іванович Юрковський, 1926 р. н., уродженець Левандівки поблизу Львова, який вступив в УПА в червні 1945 р. під псевдом Олег. Зазначмо, що Олег за вказівкою Батурина з метою пропаганди всім казав, що він східняк з Харкова, хоча лише його матір була з Наддніпрянщини.

Натомість Дуб – Іван Пилипович Березуєв, 1921 р. н., був уродженцем станиці Рождественської Ізобільєвського району Орджонікідзевського (Ставропольського) краю. Упівець був росіянином за національністю, і лише його одного з усіх фігурантів кримінальної справи на початку 90-х рр. ХХ ст. було реабілітовано. Влітку 1942 р. він служив у 529-му артилерійському полку 4-ї армії в 4-му дивізіоні Червоної армії. На станції Щегрин поблизу Курська їхній підрозділ зазнав артобстрілу й авіаційного нальоту. Гармати були виведені з ладу, а під час спроби відступу червоноармійці наштотхнулися на німецькі танки, і Березуєв потрапляє в полон та опиняється в робочому батальйоні.

Спочатку полонений рив окопи під м. Курськом, потім розвантажував вагони в м. Конотопі, працював на аеродромах міст Житомира і Станіслава. В січні 1944 р. Березуєв утік з лісопильного заводу в селищі Брошневі й жив у господаря в с. Слободі-Долинській у Долинському районі. Звідти його і забрали в сотню Середнього.

Березуєв у сотні Середнього перебував протягом шести місяців, спочатку вчився військової справи, політично усвідомлювався включно з вивченням курсу «Історії України», а пізніше займався збором продовольства для загону.

Зазначмо, що під час пропагандистських мітингів по селах Середній вдало використовував наявність у підрозділі Дуба і

завжди зауважував: «...представники радянської влади говорять, що ми б'ємо червоноармійців і інших російських людей, але це неправда. Навпаки, до нас приходять російські люди, ми зараховуємо їх в склад сотні і вони ведуть разом з нами боротьбу проти радянської влади».

Зв'язковим боївки був Стефан Левицький, продукти забезпечували Марія Міхалькова – Рівна та харчовий Стефан Духній. Значну допомогу рухові Опору надавав також вчитель Дмитро Федорович Гнип, у якого в криївці харчувалися упівці, а загалом 12 осіб із с. Васючина постійно надавали допомогу повстанцям.

Загалом 19 квітня 1946 р. у Васючинському лісі в криївках виявили 12 осіб, з яких шестеро загинуло під час військового спротиву. Як свідчив Олег, криївку з Батурином було викрито і прозвучала пропозиція здатися, а за декілька хвилин без відповіді в бік криївки вистрілили. Звідти вилетіла граната, яку кинув Батурин, але вона впала назад, де і розірвалася без негативних для людей наслідків. За хвилину сотенний викинув другу гранату, але та знову скотилася в криївку, де вибухнула і вбила провідника. Після того ад'ютант Батурина застрелився, а Юрковський і Березуєв здалися ворогам. Через їхні свідчення в кримінальній справі ми дізналися, як наддніпрянці та росіянин зі Ставропольського краю з галичанами пліч-о-пліч воювали з радянською тоталітарною машиною.

Розділ 2

КОЛАБОРАЦІОНІСТИ ТА ЖЕРТВИ ВІЙНИ

Зміна влади, соціально-економічного устрою, війни ламають долі людей. Галичанам ХХ сторіччя принесло багато змін: Австро-Угорщина після Першої світової війни змінилася Другою Річчю Посполитою, ЗУНР зазнала поразки, прийшли «перші совіти», німецько-нацистські загарбники в часи Другої світової, знову «совіти», і тільки в 90-х роках ХХ ст. Україна здобула незалежність. Жодне покоління не уникло війни; і долі простих людей найчастіше були трагічні. Найважче було цивільному населенню краю, яке в час воєнних лихоліть страждало як від утисків репрезентантів тоталітарних режимів, так і від їхніх місцевих поплічників.

Сиділи через злодіїв-сусідів і вміння писати?

Згідно з кримінальною справою №53 двох мешканців с. Балинців Снятинського району вироком військового трибуналу від 7 липня 1946 р. було засуджено до вислання на каторжні роботи на різний термін, з обмеженням у правах та конфіскацією майна¹.

Один із засуджених — селянин Іван Колтик, 1912 р. н., проживав у с. Балинцях, безпартійний, одружений, батько двох дітей, мав семикласну освіту (як на теперішню мірку — повну середню). Був звинувачений у тому, що дезертирував з Червоної армії; у період окупації вступив на службу в німецьку поліцію с. Балинців поліцаєм, де працював від серпня до жовтня 1941 р.; проводив арешти й обшуки громадян, брав участь у допитах і побитті затриманих; від жовтня 1941-го до березня 1944 р. в кооперації займався заготівлею продуктів харчування для німецької армії.

¹ ГДА СБУ в Івано-Франківській області. Ф 5. Спр. 53.

Згідно з протоколом допиту Івана Колтика в червні 1941 р. призвали в Червону армію. Деякий час він перебував [у військовій частині?] в Коломиї, а в останніх числах липня отримав наказ разом з іншими солдатами переправитися через р. Дністер. Проте, як пояснив громадянин Іван Колтик, прибувши до Дністра, він зрозумів, що переправа погана, військовослужбовців багато, тому й повернувся додому.

У поліції селянин пропрацював два тижні в серпні — вересні 1941 р., а потім працював завідувачем сільського кооперативу. Працювати в поліцію пішов добровільно, що сам і підтвердив. Мотиви такого вчинку не пояснював. Те, що він бив затриманих односельців — радянських активістів, заперечував, але коли арештованих били інші поліцаї, був присутній.

За час роботи в кооперації протягом жовтня 1941-го — березня 1944 р. Іван Колтик заготовляв для німецької армії яйця, домашню птицю, прядиво, кінський волос. Після визволення від фашистів, у травні 1944 р., його знову призвали в Червону армію, а після повернення додому затримали працівники НКВС.

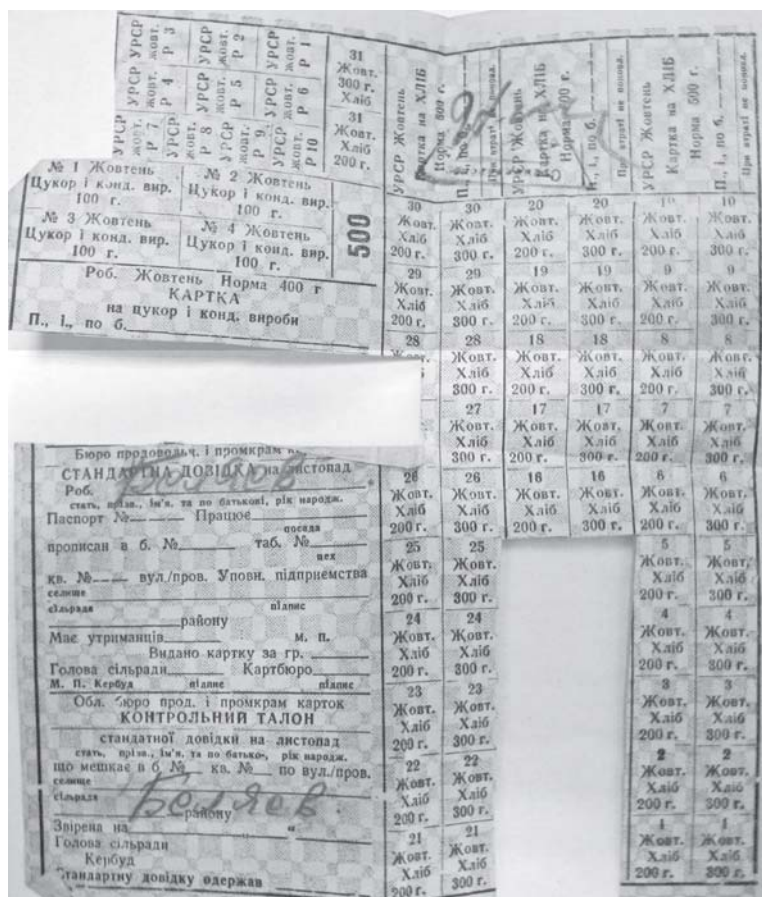
Вироком військового трибуналу від 7 червня 1946 року Івана Колтика було засуджено до вислання на каторжні роботи на 20 років з обмеженням права на 5 років з конфіскацією особистого майна. Вирок у справі переглядали та змінювали. Ухвалою Військового трибуналу Прикарпатського військового округу від 23 березня 1955 року дії Івана Колтика були перекваліфіковані і призначена міра покарання 9 років позбавлення волі у виправному трудовому таборі з обмеженням прав на 3 роки. Засудженого було звільнено 14 квітня 1955 року.

З'ясувалося, що участь Івана Колтика в побиттях не доведена, і свідчив проти нього односелець, якого перед тим засудили на три місяці за крадіжку в нього курей. До того ж і Колтик був поліцаєм лише два—три тижні. Однак Військова прокуратура Західного регіону України, ознайомившись з архівною кримінальною справою №53, 16 жовтня 1995 року зробила висновок, що громадянин засуджений обґрунтовано і реабілітації не підлягає.

Інший мешканець с. Балинців Юрій Пашник, 1914 р. н., безпартійний, одружений, батько однієї дитини, освіта — сім класів, займався торгівлею. Його також затримали працівники

правоохоронних органів Гвіздецького району 14 березня 1946 р. і звинуватили в тому, що, проживаючи на тимчасово окупованій німецькими загарбниками території, він добровільно вступив на службу в поліцію на посаду секретаря та брав участь у допитах арештованих.

Проте матеріали протоколу допиту Юрія Пашника не підтверджують таких фактів. Протягом окупації він займався торгівлею – мав крамницю у Гвіздіці. Селянин згадує єдиний випадок, коли його викликали в поліцію і змусили писати трохи не під диктовку протокол допиту двох затриманих як радянських активістів. Затримані показів не давали і протокол не підписали. Оце й весь «злочин»!

Продуктова карточка

Але це не завадило Військовому трибуналу засудити Юрія Пашника до 15 років каторжних робіт з обмеженням прав на 5 років. Ухвалою трибуналу Прикарпатського військового округу від 23 березня 1955 року вирок було змінено на 5 років позбавлення волі у виправному трудовому таборі з конфіскацією особистого майна. Юрія Пашника було звільнено 28 квітня 1955 року.

Військова прокуратура Західного регіону України 16 жовтня 1995 року зробила висновок, що з матеріалів справи не видно, що Ю. О. Пашник був на службі в поліції і брав участь у побиттях радянських громадян. Отже, в матеріалах справи не було сукупності доказів, які б підтверджували вину Юрія Пашника в інкримінованих йому злочинах, і його згідно зі ст. 1 Закону України від 17 квітня 1991 року «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні» було реабілітовано. Проте Юрій Пашник не дожив до визнання його невинуватості. Довідку про реабілітацію було відправлено його дружині.

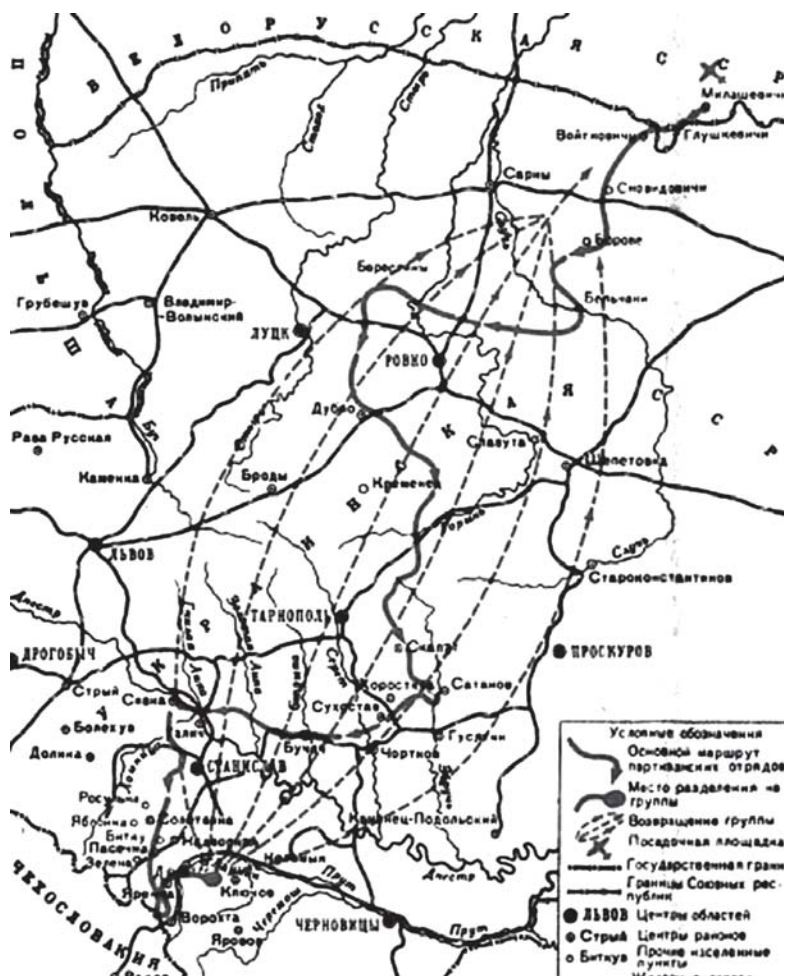
Про лісничих, радянських партизанів і німців у лісах Надвірнянщини

Серед українців побутує анекдот про бій між радянськими партизанами і німцями, який тривав доти, доки в ліс не прийшов лісничий і не вигнав з лісу і тих, і тих. На подібну ситуацію вдалося натрапити, гортаючи матеріали кримінальної справи Миколи Івановича Панівника, 1905 р. н., уродженця с. Білих Ослав Надвірнянського району².

1941 р., коли прийшли німці, лісник Микола Панівник отримав посаду лісничого Біло-Ославського лісництва та ще, як було сказано в архівних документах, «особисто знищує 3—4 портрети радянських керівників, які перед тим висіли над вхідною брамою лісництва». Логіка зрозуміла — інакше над брамою нацисти повісили б самого Панівника.

1943 р. лісничий у зв'язку з появою радянських партизанів змушений співпрацювати з гестапо. Адже в цей час у Карпатах відбувалися бої гітлерівців зі з'єднанням Сидора Ковпака, яке рейдом пройшло з Наддніпрянщини в Галичину, щоб знищити

² ГДА СБУ в Івано-Франківській області. Ф 5. Спр. 97.

Мапа Карпатського рейду партизанського з'єднання С. Ковпака

нафтодобувну галузь регіону і провести пропагандистську роботу з населенням.

Підрозділи Сидора Ковпака розбивають німецький гарнізон у с. Білих Ославах, але потім зіштовхуються з численнішими німецькими військовими з'єднаннями і відходять у напрямку с. Чорного Поток. В матеріалах кримінальної справи фігурує цифра – 18 вбитих радянських партизанів (і навіть якийсь генерал-майор, заступник

Ковпака?³) та 79 осіб — жертв цивільного населення. Сам Сидір Ковпак у своєму «Звіті про бойову діяльність з'єднання партизанських загонів Сумської області за період з 12 червня по 1 жовтня 1943 р. (рейд в Карпати)» зазначає, що «ранком 5 серпня противник перекинув по дорозі Чорні Ослави — Білі Ослави полк і авіацію, і це зломило втомлені частини, і нам прийшлося відступити на висоти південніше села Ланчин».

За партизанами, які відходили, йшли навздогін німецькі війська, а провідником у них був Микола Панівник. Але під час допитів він зазначав: «Ковпаківців не знайшли, так як я спеціально повів фашистів по неправильній дорозі».

Загалом у матеріалах кримінальної справи фігурують антагоністичні оцінки ставлення лісничого до партизанів. Він сам стверджує, що годував партизанів «хлібом і молоком», а свідки наголошують на його негативному ставленні до червоних включно з тим, що він сам стріляв по партизанах.

Так чи інакше, але вже влітку 1944 р. Микола Панівник знову опинився в ролі Івана Сусаніна. Цього разу він вивів угорські військові підрозділи з Білих Ослав до Микуличина, де угорці сіли на поїзд до Чопа і врятувалися від переслідування радянських військ. Разом з угорцями втік і п. Микола (під час допитів стверджував, що під примусом) і встиг ще попрацювати в лісництві «Люгав» в Австрії.

18 травня 1945 р. п. Панівника під час повернення додому затримали на залізничній станції «Циліндорф» в Австрії, але після першого допиту він зміг втекти. А замельдувала його правоохоронцем синова дівчина за те, що п. Микола був проти їхніх стосунків. Однак згодом лісничого все-таки заарештували і засудили за статтею 54-І «а» КК УРСР (зрада Батьківщини).

Отак доля лісничого Миколи Панівника переплелася з найпотужнішим під час Другої світової війни партизанським рейдом і засвідчила, що заручниками військових дій завжди стає цивільне населення.

³ Відповідно до радянської офіційної версії, комісар партизанського з'єднання Семен Васильович Руднєв був важко поранений і за нез'ясованих обставин (за однією з версій, застрелений за вказівкою НКВС) загинув разом зі своїм старшим сином Радієм у бою з німецьким авангардом поблизу села Білих Ослав.

Перекотиполе

Друга світова війна потоптала і переламала долі мільйонів людей. У військових лихоліттях кожен намагався вижити, як міг. У цьому контексті показовою є доля людини з унікальною на той час спеціальністю техніка звукового кіно — Бориса Івановича Завадського, який народився 1915 р. в с. Федосіївці Іркутської області⁴. Так далеко на схід родина Завадських потрапила внаслідок покарання Борисового батька за участь у революції 1905 р.

Після Жовтневого перевороту 1917 р. Завадські повертаються на попереднє місце проживання у м. Київ. Тут п. Борис спочатку працював бухгалтером у держбанку, 1935 р. закінчив Київський кінотехнікум, а 1938-го — військоове училище зв'язку в Києві й отримав звання військового техника другого рангу. З того часу п. Завадський служитиме в різних арміях і розвідках і всюди (навіть у Воркутинському виправно-трудовому таборі) характеризуватиметься як сумлінний, чесний працівник.

Після «золотого вересня» 1939 р. п. Борис разом з частинами Червоної армії опиняється в Західній Україні, де в Тернополі одружується. З початком радянсько-німецької війни 1941 р. наш кіномеханік потрапляє в полон до нацистів під Збаражем Тернопільської області. Під час відступу радянських військ він намагався врятувати автомашину з дивізійним радіоприймачем, але його затримав кінний роз'їзд німців. Пізніше на допиті НКВС Завадський зазначить, що був озброєний лише наганом і не бачив здорового глузду чинити опір.

З фільтраційного концтабору кіномеханікові вдалося вибратися, бо він зголосився галичанином (дружина з Тернополя), а вихідців з Західної України на прохання Українського комітету випускали. Однак у Тернополі його як представника цінної професії змусили крутити пропагандистські нацистські фільми.

Але вже 1942 р. п. Завадського викликають в гестапо і змушують його доносити про діяльність руху Опору ОУН. За декілька днів кіномеханік приходиться до гестапівців і просить: «Давайте я буду показувати лише ваші фільми». Однак

⁴ ГДА СБУ в Івано-Франківській області. Ф 5. Спр. 234.

Станція Поліція Сидів
 18. *Subagb* 1945 р.
 1945 р.

Командировочне - посвідчення

Видане *Зінченку Василі Івану*
(прізвище, ім'я та по батькові)

Нач. райвідділа.
(посада)

Одділення армії "Нової України"
(Назва організації, до якої направлено)

командированому в *г. Львів.*
(місце призначення)

Термін командировки *3* днів по *срні* 1946 р.

Підставою *Ділоказ по армії "Нової України"*

№ *793.*

Підпис керівника установи *Сіфлім*

1946

1940712 Друж. «Презархивна Врх. № 256 г. 1990

Parafia: **Urząd parafialny ob. kat. w SKOMOROCZACH STARYCH**

Wyciąg metrykalny *urodzenia*

Przedzimiński Roman

syn *Michała i Zofii Michalskiej*

urodzony w *Wilnie* dnia *19. 8. 1921 r.*

Wydany w *Staniatowice* dnia *9. 5. 1946.*

1132

podpis *Bożena Łajac*
 Adm. par.

Документи нових життів кіномеханіка
 Б. Завадського — В. Зінченка та Р. Пшемимирського

прохання на спецслужбу не вплинули, і щоб позбутися нагляду гестапівців, п. Борис 1943 р. записується у дивізію СС «Галичина». Потім п. Завадський відбуває десятимісячне навчання в офіцерській школі і стає командиром взводу зв'язку дивізії.

Після розгрому дивізійників 1944 р. під Бродами п. Завадський переодягається в цивільний одяг і знаходить вояків УПА. На допитах НКВС він проговорився, що розумів: полон у Червоній армії для нього нічим добрим не закінчився б.

І знову робота за фахом — радист Калуського кущового проводу ОУН під псевдом Перекотиполе. Під час допитів Завадський зазначає, що був вражений масштабами повстанського руху. Зокрема, він з подивом розказував, що в с. Селищі Галицького району щодня працювала їдальня УПА, де харчувалося водночас до 250 вояків.

Проте вже 11 листопада 1944 р. осідок УПА, де переховувався п. Борис, зазнав чекістсько-військового нападу. Завадський спочатку намагається втекти, але все-таки здається в полон.

Втім на цьому не закінчилася історія п. Бориса. У грудні 1944 р. він стає агентом НКВС під псевдом Богдан, отримує документи на прізвище Василя Івановича Зінченка і влаштовується працювати в м. Станіславі. Однак протягом року спецагент «ухиляється від роботи» і розуміє, що треба якось втекти від опіки НКВС. Тоді п. Завадський вирішує отримати евакуаційну картку, паспорт і військовий квиток на польське прізвище. Це дозволило б йому в умовах післявоєнних обмінів населенням втекти до Польщі.

Спочатку п. Завадський-Зінченко знаходить настроювача музичних інструментів, який обіцяє за 5000 рублів виробити потрібні документи. Ні, дорого. Пізніше з допомогою знайомого лейтенанта міліції м. Станіслава Зінченко перетворюється на п. Романа Пшезимирського. І ця послуга коштувала йому лише літр самогону.

Однак на цьому аванюри п. Завадського закінчуються, його повторно арештовують і вироком Військового трибуналу від 8 серпня 1946 р. засуджують до 20 років ув'язнення з обмеженням у правах на 5 років і конфіскацією майна.

1955 р. термін покарання скорочують до 10 років. Водночас наш кіномеханік заводить нову сім'ю, має семеро дітей і пише вірші:

*Сын твой вернется к тебе
Утречком ранним, гостем нежданным.
Варежки снимет, крепко обнимет,
Сядет за стол с тобой,
Будет смотреть, не опуская глаз.*

Однак 1989 р. щодо п. Завадського порушують нову кримінальну справу за нововиявленими обставинами для реабілітації. На той час старенький п. Борис проживає з дружиною в Запоріжжі і зовсім не бажає нового спілкування з правоохоронцями. У заяві до військового прокурора 14 серпня 1989 р. п. Завадський розкриває квінтесенцію свого життя: «Був молодий, хотілося жити, і за це добре був наказаний. Життя зламане, залишилися одні хвороби і старість». Ще більш розбитим характеризують його сусіди: «З вигляду хворобливий, тихий, безініціативний, покірний, він не проявляє інтересу до подій ні в країні, ні в нашому під'їзді».

Останню згадку про п. Завадського ми знаходимо 1996 р., коли він просить про реабілітацію, але на основі висновку Прокуратури Західного регіону України від 22 грудня 1995 р. його визнали обґрунтовано засудженим, і він не підлягав реабілітації. А якби не війна, скільки б фільмів прокрутив для людей кіномеханік Богдан Завадський?!

Стоматолог у нацистських штурмовиках

З приходом гітлерівців 1941 р. на теренах Прикарпаття з'явилася специфічна категорія людей — фольксдойчі. Нацисти зараховували до цієї категорії осіб, які мали німецьке етнічне походження. Цим самим вони сподівалися на окупованих територіях отримати опертя і людський елемент для дальшої колонізації земель.

Звичайно, фольксдойчами часто ставали ті, хто хотів скористатися з тодішньої політичної ситуації. Серед кримінальних справ, що зберігаються в Галузевому архіві Управління СБУ в Івано-Франківській області, є справа фольксдойча Леопольда Людвіговича Рунге, 1897 р. н., уродженця м. Львова⁵.

У 1942 р. Л. Рунге, за національністю поляк, за фахом лікар-стоматолог, приймає німецьке підданство, а 1943 р. в Надвірній стає керівником санітарної групи СА (штурмових загонів)⁶. У

⁵ ГДА СБУ в Івано-Франківській області. Ф 5. Спр. 324.

⁶ Штурмові загони Націонал-соціалістичної робітничої партії Німеччини спочатку виконували шпигунсько-пропагандистські функції, а пізніше — поліцейсько-каральні завдання. 1943 р. їхня чисельність становила від 1—1,5 до 2 млн осіб, верховним керівником військ СА був рейхсканцлер Герман Герінг .

цьому містечку до складу СА входило аж 80 осіб, і Рунге серед них був на доброму рахунку: жив у дружбі з лянд-комісаром і начальником кримінальної міліції, випивав і роз'їжджав на автомашині, користувався всіма благами як фольксдойч, тобто отримував з окремої закритої крамниці продукти харчування. Крім того, лікар-стоматолог брав активну участь у військовій підготовці, облавах на євреїв, присвоював собі їхні речі.

Але перше, що зробив новопризначений штурмовик, — це знищив конкурентів у сфері стоматології, які були євреями за національністю. Все їхнє стоматологічне обладнання було звезено в клініку Рунге, а сам він поселився в будинку найбагатшого єврея-стоматолога.

«Радощі життя» Рунге закінчилися після поразки Німеччини у війні. 1944 р. він втікає на територію Польщі в м. Томашів, звідти його етапували на Урал, далі його мали знову відправити в Польщу. 27 січня 1947 р. фольксдойча зняли з поїзда в Бресті і заарештували, бо він перебував у всесоюзному розшуку.

П'ятого квітня 1947 р. військовий трибунал засудив Л. Рунге до ув'язнення строком на 10 років з обмеженням у правах на 5 років. Важко поставити під сумнів вирок суду, але хотілося б, щоб і донецьких сепаратистів нинішні правоохоронні органи так само успішно виловлювали і карали, незалежно від місця їх перебування і здатності переховуватися.

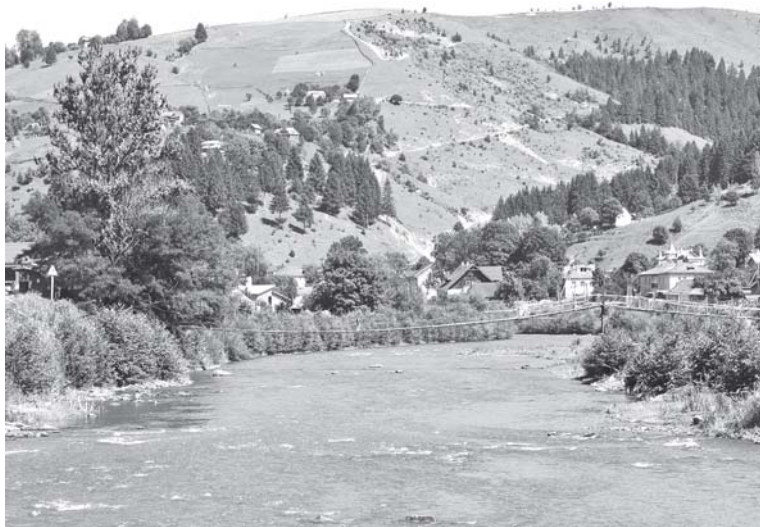
Єврейський цвинтар у м. Надвірній

...І мертвих підхопила і понесла річка Черемош

З приходом нацистів на територію Прикарпаття 1941 р. розпочалися гоніння на єврейське населення краю, і вже до кінця березня 1942 р., за даними Л. Соловки, в області було знищено близько 40 тис. євреїв⁷. Подібна ситуація склалася і в с. Ферескулі (тепер с. Черемошна) Жаб'ївського району, де за вказівкою нацистів було знищено 20 євреїв⁸.

Команда знищувати євреїв у Ферескулі надійшла влітку 1941 р. Участь у вбивствах брали семеро поліцаїв, які потім і пограбували майно вбитих односельців (взяли оплату за роботу): хто отримав корову, а хто вдовольнився 15–20 кг кукурудзи. Українські поліцаї вбили 11 євреїв-односельців (родини Лебель, Мармораш, Фейгер, Шренцель), а врятувався, імовірно, лише Янкель Шренцель (пізніше його бачили живим), який умів добре плавати.

Нещасних євреїв під час повені вночі 3 липня 1941 р. вивели до Черемошу, силою змусили заходити в річку та

На фото р. Білий Черемош

⁷ Соловка Л. Порівняльний аналіз німецької та угорської зон окупації Галичини (на прикладі подій літа 1941-го). — Режим перегляду: http://daifo.if.gov.ua/pdf/exp_41_3_14.pdf (дата звернення 10.05.2016).

⁸ ГДА СБУ в Івано-Франківській області. Ф 5. Спр. 511.

розстрілювали. Одні топилися, другі падали від куль, а їхні «трупі тут же підхоплювала ріка і відносила...» Свідки розстрілів згадують, що якийсь єврейський хлопчик кричав перед смертю: «Я маленький, нічого не винний, не бийте, не бийте, не бийте». Жалібно просилась також якась жінка. Два поліцаї відмовилися стріляти і втекли, а інші вчинили злочин. Натомість вже на допитах у МДБ під час слідства поліцаї стверджували, що заледве не врятували життя своїх жертв, бо лише «перевели євреїв через Черемош на Румунію, а стріляли лише кілька разів...»

За результатами слідчих дій, винних у вбивствах євреїв засудили строком на 15 і 20 років каторжних робіт з обмеженням прав на 5 років та конфіскацією майна. 22 травня 1949 р. касаційні скарги поліцаїв було відхилено, і їх визнали обґрунтовано засудженими.

Ми описали цей важкий епізод української історії, бо вважаємо, що зрілість нації визначається здатністю говорити про складні сторінки національної історії і тих її представників, які були злочинцями.

Бо хліба вам ніхто не дасть...

Нацистська Німеччина в протистоянні з СРСР та західними державами активно експлуатувала людські й матеріальні ресурси окупованих держав. Так, в умовах масової мобілізації німців у військо нацисти гостро відчували нестачу трудових ресурсів, які поповнювалися зокрема і завдяки примусовому вивезенню українців на роботу в Німеччину. Всього за 1941–1944 рр. до Німеччини з Галичини було відправлено (добровільно чи примусово) 1 млн 250 тис. осіб⁹.

На жаль, у вивезенні галичан на примусові роботи німцям допомагали українці-колабораціоністи: старости, поліцаї... Так, з кримінальної справи старости під час німецької окупації села Лісної Слобідки Коломийського району Дмитра Кушнірука ми дізнаємося, що для організації вивезення оstarбайтерів створювали спеціальну комісію, на дверях

⁹ Стефанюк Г. Заходи німецької окупаційної адміністрації у сфері зайнятості східногалицького соціуму в 1941–1944 рр. / Г. Стефанюк // Вісник Прикарпатського університету. Історія. — 2013. — Вип. 23–24. — С. 110.

*Агітаційна листівка
для вивезення українців
на примусові роботи
в Німеччину*

сільради вивішували списки відібраних осіб, а людям відправляли повістки і їх попереджали про суворі міри покарання для ухильників. Однак люди всіляко уникали вивезення, а прислужники нацистського режиму перетворювалися на людоловів¹⁰.

Так, Яків Заграновський укривався після медичної комісії від вивезення аж до арешту двох братів, Олексія Бабинюка було забрано на медкомісію зразу з сільського клубу, Одарка Кукурудз потрапила в лабеті поліцаїв прямо зі шкільної лави, а до Домни Лукань прийшли ввечері додому, арештували її чоловіка і повантажили до

Німеччини. Михайла Кукуляка з с. Черемхова забрали в остарбайтери зразу з поля під час виконання сільсько-господарських робіт. А були випадки, як у с. Татарові Яремчанського району, коли від вивезення в Німеччину можна було відкупитися в поліцає за хабар у вигляді літра горілки¹¹.

У процесі відправки остарбайтерів влада часто розв'язувала особисті питання. Так, керівник кримінальної поліції м. Калуша Іван Драгінда відправив на примусові роботи в Німеччину чоловіка жінки, яка йому сподобалася¹². Натомість Петро Ткачук потрапив до Німеччини через незалежний характер, бо запитав у Кушнірука: «Що, мене в Німеччину відправиш?», а за тиждень отримав повістку. У свою чергу Євдокії Козловській не допомогли сльози та прохання і те, що в Німеччині вже були брат і сестра.

Ба більше, Дмитро Кушнірук на агітаційному мітингу закликав: «Хто не має що їсти, той обов'язково повинен їхати

¹⁰ ГДА СБУ в Івано-Франківській області. Ф 5. Спр. 552.

¹¹ ГДА СБУ в Івано-Франківській області. Ф 5. Спр. 617.

¹² ГДА СБУ в Івано-Франківській області. Ф 5. Спр. 609. — Т. 2.

в Німеччину, бо хліба вам ніхто не дасть». Ще цинічніше закликав селян до виїзду в Німеччину староста с. Слобідки Косівського району І. Петришук: «Ви все одно бідняки, тут вам нема що робити, а в Німеччині ви отримаєте роботу, німці добре будуть вас годувати і одягати»¹³. У свою чергу староста с. Черемхова Коломийського району Федір Рабенюк визначив для себе цільову аудиторію для відправки в Німеччину і стверджував, що туди треба відправляти колгоспників і бідняків, бо «тепер німецька влада, колгоспів немає, радянської влади немає, і кормити їх нема кому». На зауваження Петра Слижука, що він не має взуття для виїзду в Німеччину, Рабенюк відповідав: «Мені до тебе немає ніякої справи, взутий ти, одітий чи босий... вам там місце, а комуністів тут не треба»¹⁴.

А староста с. Забережжя Богородчанського району Стефан Гречанюк у разі відмови особи їхати в Німеччину забирав її батьків і направляв замість неї, а також конфіскував господарство¹⁵.

По-різному складалася доля оstarбайтерів у Німеччині. Так, Михайло Козловський з Лісної Слобідки перебував на роботах в орендатора садів біля м. Лейпцига, його тричі арештовували на два – три дні і раз на три з половиною місяця внаслідок спроби піти від господаря через нелюдські умови проживання.

Свою роботу на фабриці чобіт у Німеччині описує уродженець м. Снятина Михайло Гонташевський. Зокрема, на заводі ранковий підйом відбувався о 5.30, до 13-ї тривала робота, від 13-ї до 14-ї була перерва на обід, о 16-й закінчувався робочий день і оstarбайтери йшли в їдальню. О 20-й оголошувався відбій. У листі до сестри Гонташевський скаржився, що лише раз на два тижні на півдня оголошується вільний час, і «то не знаю, що маю зробити, чи випрати, чи зашити, чи спати»¹⁶.

Повертаючись до сьогодення, доводиться констатувати, що сучасна Українська держава теж не залишає багатьом українцям іншого вибору, як їхати на заробітки за кордон, «бо хліба вам ніхто не дасть».

¹³ ГДА СБУ в Івано-Франківській області. Ф 5. Спр. 543.

¹⁴ ГДА СБУ в Івано-Франківській області. Ф 5. Спр. 630.

¹⁵ ГДА СБУ в Івано-Франківській області. Ф 5. Спр. 575.

¹⁶ ГДА СБУ в Івано-Франківській області. Ф 5. Спр. 678.

Неважка робота: організувати вбивства беззахисних людей?

Вир війни жорстокий, випробування важкі. Хтось воював, хтось виживав, хтось пристосувався. Так, 13 липня 1945 р. в Берліні відділ СМЕРШ¹⁷ за зраду Батьківщини заарештував Ярослава Федоровича Харуна, уродженця села Вікторова Галицького району, який під час затримання видавав себе за поляка Яніслава Хаме¹⁸. Ярослав народився 1920 р. в селянській родині, здобув шестирічну освіту. Після закінчення школи селянин працював у господарстві свого батька до квітня 1939 р., а впродовж квітня — грудня 1939 р. — вантажником у м. Станиславові у штаті контори ресторанів. Через важку роботу він звільнився і повернувся до батьків, а під час німецької окупації добровільно пішов працювати в поліцію, де пробув від серпня до жовтня 1941 р.

У поліції п. Я. Харун охороняв військове майно на залізничній станції міста. Перед звільненням зі служби він шість днів був у команді зі знищення євреїв. Цю структуру використовували для викопування ям і закопування розстріляних євреїв.

Поліцай їздив у Станиславівську тюрму й автомашинами привозив євреїв до місця знищення. Особисто доставив 20 осіб, серед яких були дев'яти — десятирічні діти і сімдесяти — вісімдесятирічні люди. Розстріли відбувались у с. Павелчому (з 1946 р. с. Павлівка). Жертви спочатку викопували ями площею 15 кв. м і 3 м завглибшки. Привезених євреїв підводили до ями, і гестапівці впритул їх розстрілювали. Під час слідства Ярослав стверджував, що за його присутності в лісі розстріляли близько 1200 осіб і понад 700 на єврейському цвинтарі в місті. Він сам нікого не розстрілював, це робили 12 осіб з гестапо.

У поліції Харун отримував 250 рейхсмарок платні, пайок, йому видали мундир, гвинтівку, боєприпаси, а також він був звільнений від сільськогосподарських податків на користь

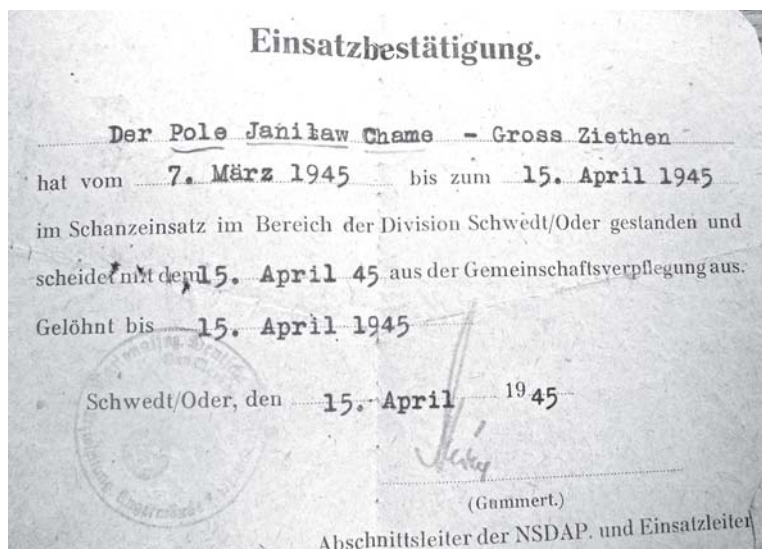
¹⁷ СМЕРШ (аббревіатура початкових букв гасла рос. *Смерть шпионам!*) — відділ контррозвідки Народного комісаріату оборони СРСР. СМЕРШ сформований для оборони тилу Червоної армії, боротьби з дезертирством, шпигунами, диверсантами і т. п.

¹⁸ ГДА СБУ в Івано-Франківській області. Ф 5. Спр. 336.

рейху. Свій вибір про співпрацю з окупантами поліцая пояснював бажанням покращити матеріальне становище, отримати їжу, зарплату і тим, що робота була неважкою.

Після звільнення з поліції Харун повернувся до батьків. У березні 1942 р. через важке матеріальне становище добровільно поїхав на роботу до Німеччини. Після триденного перебування в розподільчому таборі м. Бранденбурга Бюро праці направило його на роботу в с. Грос-Цитен Брандебурзької провінції до німця Краузе, де він виконував сільськогосподарські роботи до березня 1945 р. 5 березня бургомістр села відкликав його і направив у м. Шведт (на р. Одер) для виконання оборонних робіт з облаштування військових споруд.

У квітні 1945 р. Харуні видали довідку і знову відпустили до німецького господаря Краузе. Однак 18 квітня нацистська влада видала указ про призов усіх українців у німецьку армію і направила колишнього поліцая до Берліна, де 23 квітня він отримав військову форму, зброю і був зачислений у військову частину. Новобранці зайняли оборону на одній з вулиць міста. Під час бомбардування хлопець втік разом з усіма і три доби переховувався в підвалі будинку з цивільним населенням до приходу Червоної армії. Після того Харун позбувся форми і зброї та намагався добратися додому.

Німецькі документи Ярослава Харуна

Вироком Військового трибуналу військ МВС Станіславської області 17 травня 1947 р. Харуна було засуджено за ст. 54-І «а» КК УРСР на 10 років позбавлення свободи з обмеженням у правах на 5 років без конфіскації майна через відсутність його в засудженого. Прокуратура Івано-Франківської області 7 серпня 1992 р. визнала Ярослава Харуна обґрунтовано засудженим. Важко не погодитися з рішенням прокурорів, бо немає виправдання людям, що заради поліпшення матеріального становища і в пошуках неважкої роботи брали участь у вбивствах людей.

Про радянських парашутистів у Карпатах 1942 р.

Уродженець с. Яблуниці Ілля Петрович Сігіцький отримав 15 років каторжних робіт з обмеженням у правах на 5 років та конфіскацією через радянських парашутистів¹⁹.

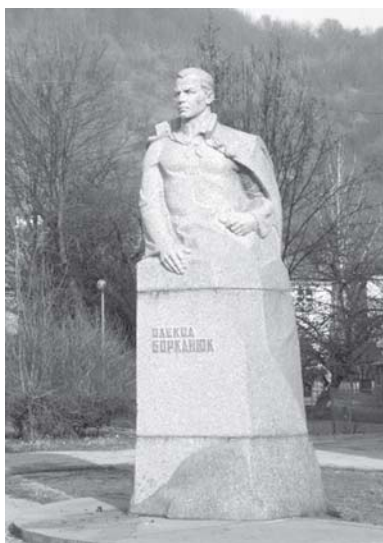
Чоловік працював лісником Ворохтянського лісництва і був засуджений за те, що в січні 1942 р. разом з німцями брав участь в облавах на радянських парашутистів, що були десантовані поблизу с. Вороненки. 5 січня 1942 р. Сігіцький як працівник лісового господарства змушений був допомагати німцям шукати парашутистів. Першого десантника вони застали в скирті сіна. Останній відкрив вогонь і був вбитий під час перестрілки. Потім лісник разом з німцями ще й сфотографувався біля мертвого.

Дев'ятого січня 1942 р. другий парашутист забрів до Сігіцького, попросив води і хотів, щоб його перевели на Закарпаття, але десантника роззброїли, побили і здали в гестапо. Лісник під час слідства заперечував свою роль в арешті другого парашутиста і стверджував, що намагався йому допомогти, але перешкодила поява поліцаїв.

Імовірно, Сігіцький разом з німцями шукав розвідувальну групу очільника закарпатських комуністів Олекси Борканюка, якого керівництво ВКП (б) і Компартії Чехословаччини направило для організації партизанського руху в Закарпатті. До складу розвідгрупи, крім Олекси Борканюка, ввійшли:

¹⁹ ГДА СБУ в Івано-Франківській області. Ф 5. Спр. 598.

русин Михайло Мажорович – інструктор Закарпатського крайкому Компартії Чехословаччини, єврей Самуїл Габерман, який проявив себе добре на партійній роботі в м. Мукачеві, угорець Дьюла Кеваго, який втік з хортистської в'язниці, і угорець Йозеф Декань – колишній боєць Інтернаціональної бригади в Іспанії. Радистом розвідгрупи став москвич Віталій Розовський. Останні настанови маленькому розвідувальному загону давав сам Клемент Готвальд – керівник Чехословацької комуністичної партії. Перед вильотом у Закарпаття

Пам'ятник Олексі Борканюкові в Рахові

загин пройшов прискорений курс спеціальної підготовки – у програму навчання входили і десантування з парашутом, і стрільба з основних видів зброї, і мінно-вибухова справа²⁰.

На початку січня 1942 р. розвідувальна група під командуванням Олексі Борканюка висадилася в горах. Однак десант виявився погано підготовленим, угорські й німецькі солдати помітили парашутистів і поспішили на затримання. Відомо, що в перестрелках загинуло троє парашутистів. Йозефа Деканя і Віталія Розовського схопили, згодом обох розстріляли. Лише Олексі Борканюкові вдалося вирватися з оточення.

Фактично до цієї історії Сігіцький виявився причетний випадково, і невідомо, чи мав він ворожі наміри щодо комуністичного десанту. Але отримав 15 років каторги, і на прикладі його долі стає зрозуміло, яка жорстока була радянська карально-репресивна система.

²⁰ Легендарний партизан Закарпаття: «Я умираю и буду жить». – Режим перегляду: <http://ua-reporter.com/novosti/169621> (дата звернення 26.07.2016).

Написав донос на донощика

Обидві тоталітарні держави — більшовицький СРСР і нацистська Німеччина задля утримання влади на окупованих територіях активно застосовували репресивні заходи і формували масштабну агентурну мережу. В умовах окупації брунатним і червоним агресором Західної України люди змушені були писати один на одного доноси, але рано чи пізно їхня недобра діяльність ставала відомою і відповідно оцінювалася. Подібна доля чекала робітника калійного комбінату в м. Калуші Данила Михайловича Мандрика. Гестапівці в 1942 р. звинуватили працівника комбінату в тому, що він агент НКВС, і розстріляли.

Про цей факт стає відомо з кримінальної справи Андрія Імануїловича Томашевського, 1901 р.н., уродженця м. Городища Ходорівського району Дрогобицької області²¹. 22 квітня 1947 р. його було засуджено за статтю 54-1а КК УРСР до 10 років позбавлення волі з обмеженням у правах на 3 роки та конфіскацією майна.

Андрія Томашевського було звинувачено в тому, що саме через його покази Мандрика розстріляли нацисти. Натомість Томашевський переконував радянські органи правосуддя, що

Довідка на агента Харківського

²¹ ГДА СБУ в Івано-Франківській області. Ф 5. Спр. 536.

на Мандрика доносили німцям через особисті кривди пани Штраус, Харківська і Кордзель, а він лише підтвердив їхні покази. Так. п. Харківська була ображена на агента НКВС (довідка в кримінальній справі підтверджує, що п. Мандрика завербувала спецслужба 3 вересня 1940 р. під псевдом Харківський), оскільки під час арешту свого чоловіка передавала через Мандрика передачі у в'язницю, а останній їх присвоював. У свою чергу Кордзеля арештували совіти через донос Мандрика. Натомість А. Томашевський був ображений на агента НКВС, бо той на початку 1941 р. розказував спецслужбам, що «я пишу якийсь лист в Німеччину Гітлеру, але ніякого листа в той час я не писав, бо не знав адреси проживання Гітлера і німецької мови».

23 серпня 1947 р., за кілька місяців після суду, Андрій Томашевський помер у радянських концтаборах, а постановою Івано-Франківського обласного суду від 10 лютого 1995 р. його дії перекваліфікували на ст. 54-3 КК УРСР і зменшили строк ув'язнення до чотирьох років позбавлення волі. Отже, за іронією долі агента Харківського розстріляли через доноси власних жертв, а його кривдники понесли покарання вже від радянської карально-репресивної системи.

Як комсомольці прибирали в церкві в с. Рибному в період безвладдя 1941 р.

У період безвладдя влітку 1941 р., коли радянська влада вже втекла, а німецька окупаційна адміністрація ще не сформувалася, українці на місцях формували власні органи самоуправління. Як діяли такі структури в с. Рибному Косівського району, дізнаємося з кримінальної справи тодішнього керівника Української поліції Івана Кануновича Погребенюка, 1895 р.н., уродженця с. Рибного²².

1941 р. в період безвладдя на пропозицію старости села Прокопія Марчука він погодився вступити в поліцію, де пропрацював три тижні.

У підпорядкуванні Погребенюка було 12 поліцаїв, і він отримав завдання забезпечувати охорону від злодіїв приміщення церкви, кооперації, прикордонної застави, здійснювати патрулювання села.

²² ГДА СБУ в Івано-Франківській області. Ф 5. Спр. 667.

Керівник поліції розпорядився зробити обшук у квартирі, де проживав працівник НКВС, щоб зброя не потрапила в недобрі руки. За вказівкою старости у всіх комсомольців відібрали комсомольські квитки, а потім їх направили на трудові роботи щодо ремонту доріг, відновлення мостів, а також змусили їх прибирати в церкві.

Одна з таких комсомолок Катерина Мельничук пізніше скаржилася, що під час її конвоювання в сільраді поліцейай Михайло Герасим'юк бив її прикладом і запитував: «За що ти відправила мого брата на Сибір». Далі жінка хвалилася, що в неї був *підпільний зв'язок* з прикордонним загonom (особисто з начальником застави старшим лейтенантом Ващуком), на озброєнні жінка мала наган і сім патронів.

Комсомолка писала доноси на «зрадників радянської Батьківщини, контрабандистів та інших злочинців радянської влади», за що отримувала багаторазові премії по 1500—750 рублів. Зі свідчень цієї жінки стає зрозуміло, що трудотерапія для комсомольців с. Рибного була ще надто м'яким покаранням.

У селі відкрили символічну могилу «Борцям за волю України». Під час її освячення священик сказав, що починаємо

*Церква Святого Дмитра в с. Рибному.
Фото із сайта www.decerkva.org.ua.*

будувати Самостійну Україну. Але спочатку в село зайшли угорські війська, а вже потім німецькі підрозділи, що розігнали українську поліцію. Декого з правоохоронців нацисти навіть відправили на примусові роботи в Німеччину.

Після війни вироком суду від 26 серпня 1947 р. згідно зі ст. 54-1а КК УРСР Іван Погребенюк отримав 10 років таборів з обмеженням у правах на 3 роки і конфіскацією майна. Натомість прокуратура Івано-Франківської області у своєму висновку від 14 липня 1994 р. зафіксувала, що Погребенюк не підлягає реабілітації. Отак люди, що намагалися організувати порядок у селі в умовах військового хаосу заради побудови незалежної України не отримали права в українських правоохоронних органів на реабілітацію. Не допомогло навіть те, що українське самоврядування розігнала окупаційна німецька влада.

Останні «німецькі диверсанти» з Прикарпаття

Під кінець Другої світової війни нацистська Німеччина гостро відчувала брак людських ресурсів. Задля утримання хоч якогось балансу з військами союзників німці активно залучали в мілітарні структури населення окупованих територій.

У жорна німецької військової машини потрапили й уродженці Івано-Франківщини Михайло Олексійович Вексей, 1926 р. н., уродженець с. Винограда Коломийського району, та Василь Юрійович Іващук, 1924 р. н., уродженець с. Назавизова Надвірнянського району²³. 1942 р. цих людей вивезли на примусові роботи до Німеччини, а в лютому 1945-го їх під тиском завербувала німецька розвідка для проведення диверсійно-терористичної діяльності в тилу радянських військ.

У березні 1945 р. Вексей та Іващук пройшли навчання в диверсійно-терористичній школі м. Зонненбурга, яка містилася в колишньому маєтку міністра закордонних справ Йоахіма фон Ріббентропа. В школі навчалось 200 осіб, протягом двох місяців вони вивчали підривну справу і маскування. Начальником школи був капітан Дрізер, до складу викладацького колективу входили разом з російськомовними вчителями також три німці.

²³ ГДА СБУ в Івано-Франківській області. Ф 5. Спр. 852.

Форма солдатів Вермахту

Перед учнями школи ставили завдання підривати мости і залізничні колії, а також здійснювати напади на групи червоноармійців. За час навчання в школі курсанти сім – вісім разів стріляли з гвинтівки по три патрони, двічі підкладали і підривали міни.

Після завершення навчання учнів поділили на групи по чотири особи, до яких було долучено по німецькому офіцеру, і відправили в містя розташування радянських військ зі зброєю та вибуховими речовинами. Василь Іващук став керівником однієї з груп, в яку ввійшов і Михайло Вексей.

Керівник групи мав на озброєнні німецький пістолет-автомат, пістолет «Вальтер» і фаустпатрон, інші диверсанти отримали гвинтівки і фаустпатрони. На диверсійну групу було також виділено два ящики мін і толу, а також продуктове забезпечення. Диверсанти отримали документи, що захищали їх від втручання німецьких військовиків, оселилися в селі Мецдорфі, а неподалік у викопаному бункері складували вибухівку.

Дрізер запевняв розвідників, що незабаром розпочнеться контрнаступ німців і вони знову потраплять в розташування німецьких військових частин, а натомість диверсанти стали свідками жорстоких бомбардувань німецьких позицій радянською авіацією і ганебної втечі підрозділів вермахту. Звичайно, що ні Іващук, ні Вексей не палали бажанням боронити до останньої краплі крові Третій рейх, а тому група розбіглася, а згодом під виглядом остарбайтерів горе-диверсанти опинилися на радянському боці.

Пізніше Василя Іващука та Михайла Вексея арештували радянські спецслужби, і вироком військового трибуналу від 3 жовтня 1947 р. їх було засуджено до 25 років виправно-трудових робіт. Фактично вказані особи отримали такий великий термін ув'язнення лише за те, що примусово вчилися в німецькій розвідувально-диверсійній школі.

Староста для всіх влад

Під час лихоліть Другої світової війни були такі універсальні сільські керівники, які за всіх влад забезпечували контроль над своїми населеними пунктами, а тому задовольняли всіх. Вони лише змінювали кашкет і досконало виконували вказівки владних органів. До таких належав Василь Палійович Вовчук, 1899 р. н., уродженець с. Трійці Заболотівського району²⁴. Від серпня 1942-го до березня 1944 р. він був старостою в рідному селі. З допомогою десятників Вовчук вилучив у населення 350 центнерів хліба, 500 центнерів картоплі, 60 голів худоби, відправив у Німеччину остарбайтерами 40 осіб.

Як згадував мешканець села В. Т. Шкварок, він поїхав сам у липні 1942 р. в Німеччину, щоб не забирали хворого сина, але за три місяці забрали і сина, а в травні 1943-го реквізували з господарства корову і речі. Натомість п. Євдокія Чорній посвідчила, що в листопаді 1942 р. Вовчук відправив у Німеччину брата, а в лютому 1943-го Євдокію. Вона переховувалася, але її затримала поліція і відправила на каторгу.

Крім того, біля сільської церкви Вовчук неодноразово виступав з промовами перед населенням і зобов'язував безумовно виконувати вказівки і заходи німецької влади.

Але з приходом у село Червоної армії 20 квітня 1944 р. йому наказали далі бути головою сільради і затвердили його кандидатуру в райвиконкомі. Вовчук з натхненням кинувся виконувати вказівки нової влади: успішно провів у травні 1944 р. мобілізацію в Червону армію, а 14 червня і сам пішов служити. Однак за три тижні під час перевірки старосту спитали, що він робив під час окупації, а потім арештували й відправили в м. Подольськ Московської області на роботу на акумуляторний завод, де він пробув до 1 січня 1946 р. Після цього Вовчукові пообіцяли, що його більше не будуть притягувати до відповідальності.

Від 8 січня 1946-го до 20 липня 1947 р. колишній староста працював у своєму господарстві. Але після того, як 20 липня 1946 р. повстанці вбили голову сільради тов. Нагненка, в селі відбувається схід селян, на якому секретар райкому комсомолу тов. Голубцов і другий секретар райкому партії

²⁴ ГДА СБУ в Івано-Франківській області. Ф 5. Спр. 849.

тов. Рожнов запропонували кандидатуру Вовчука знову на посаду голови сільради. Як згадував пізніше сам «вічний староста», його обрали через те, що Голубцов партизанів у лісах неподалік села, а Вовчук з 1943 р. йому допомагав.

Втретє Вовчук пробув на посаді очільника села до 6 травня 1947 р. В офіційній характеристиці значилося, що «за період своєї роботи на посаді Вовчук себе не виправдав, всі державні і політичні заходи виконував повільно із великим нажимом і внаслідок впливу на нього керівних органів». Вовчука було звинувачено в тому, що він повідомив УПА про наявність зброї в яструбків і брав участь в їхньому роззброєнні. Після того чоловік сільради приготував упівцям у себе вдома «хорошу вечерю», за що вони йому подякували.

Сам же Вовчук вважав, що органи безпеки звернули на нього увагу після того, як працівники держбезпеки тов. Туцаєв і Чортков не змогли заставити його підписати документи на виселення із с. Трійці 80 сімей односельців. Але в підсумку слідства Василя Вовчука засудили до 10 років виправно-трудових таборів з конфіскацією майна.

Отак сільського голову, що підходив селянам за всіх влад і навіть за радянської, засудили за співпрацю з УПА. Чи був він пристосуванцем, а чи найкраще захищав інтереси мешканців свого села, залишиться, імовірно, загадкою.

НКВД — СССР
Управление милиции УНКВД
по Московской обл.
отделение милиции
Подольского района
21/11 1945 г.
№ 38010
Подольск

Удостоверение
Предъявитель сего гр. *Вовчук*
Василий *Павлович*
Время и место рождения 1899 г. Ставищенский уезд
Ваймакивский м. д. Киевской губернии
Национальность *украинец*
Сол. положение *рабочий*
Отношение к военной службе
Откуда эвакуирован *из спец-лагей 174*

Удостоверение действительно по *11 мая 1946*
только в пределах *Подольского ма*
Начальник о/милиции *Сидоренко*
Нач. паспортного стола *Овчинин*

Фотография УНКВД МО

*Посвідчення Василя Вовчука
під час праці на Подольському акумуляторному заводі*

Встиг побути в Червоному Хресті, зондеркоманді і послужити дяком...

Під час війни люди мімікрували і не завжди проявляли найкращі риси своєї сутності. Подібно себе показали уродженці с. Великої Кам'янки Коломийського району Йосип Юрійович Масюк, 1923 р. н., та Григорій Васильович Чоланюк, 1923 р. н.²⁵

Почнімо з того, що Чоланюк у 1940–1941 рр. був головою Червоного Хреста у своєму селі. Однак це не перешкодило йому 1943 р. з Масюком потрапити в поліцію СС, пройти підготовку в навчальному концентраційному таборі Травніки (Польща) і попрацювати там вахманом СС (охоронцем у концентраційному таборі).

Восьмого лютого 1943 р. їх було визнано придатними до військової служби, а 25 лютого вони приїхали в Травніки. Табір розташовувався на території колишнього цукрового заводу, який був оточений високою цегляною стіною, колючим дротом і який охороняли 400–500 вахманів. На території заводу стояли бараки, всередину об'єкта було проведено залізничну гілку, якою привозили євреїв.

Ще один вахман з Травників Петро Іванович Кушнір, 1928 р. н., уродженець с. Підвербців Обертинського району, залишив нам опис жалюгідних норм харчування євреїв у таборі: «Годували їх дуже погано. Ранком давали картопляний суп і 100 грам хліба, на обід 100 грам хліба і на вечерю знову суп і 100 грам хліба. Працювали вони на розробці торфу 8 годин в день»²⁶.

Всього в таборі числилося 2500 арештантів, яких періодично знищували, а їхні трупи вивозили до лісу, де

Handwritten: *Masjuk Jozef*
Größe: 178 cm
Gesichtstyp: Freitonal
Haarfarbe: rotblond
Trennk: _____
Augenfarbe: braun
Besondere Merkmale: keine

Familiennam: Masjuk
Vor- und Vaternam: Josef, Juri
geboren am: 25.2.1923
geboren in: Kamenka, Distrikt Radomsk
Nationalität: Ukrainer
Abkommandiert am _____ zu _____
Abkommandiert am _____ zu _____
Abkommandiert am _____ zu _____
Abkommandiert am _____ zu _____

Особова карточка Йосипа
Масюка в концтаборі

²⁵ ГДА СБУ в Івано-Франківській області. Ф 5. Спр. 891.

²⁶ ГДА СБУ в Івано-Франківській області. Ф 5. Спр. 580.

обливали займистою сумішшю і спалювали. 3000 арештантів з табору було відправлено у Варшавське гетто, 2000 розстріляли на місці, а 10 тис. опинилося в таборах смерті.

Чоланюк і Масюк у Травніках повторно пройшли медкомісію, отримали обмундирування, документи, підписалися під добровільною згодою служити, під нерозголошенням, арійським походженням, що в родині не було євреїв і вони не були комуністами та комсомольцями. Далі вихідці з Великої Кам'янки прийняли присягу й отримали індивідуальні номери.

Під час навчання вахмани пройшли курси стрийової підготовки, вивчення матеріальної частини зброї, спеціальну поліційну й фізичну підготовку.

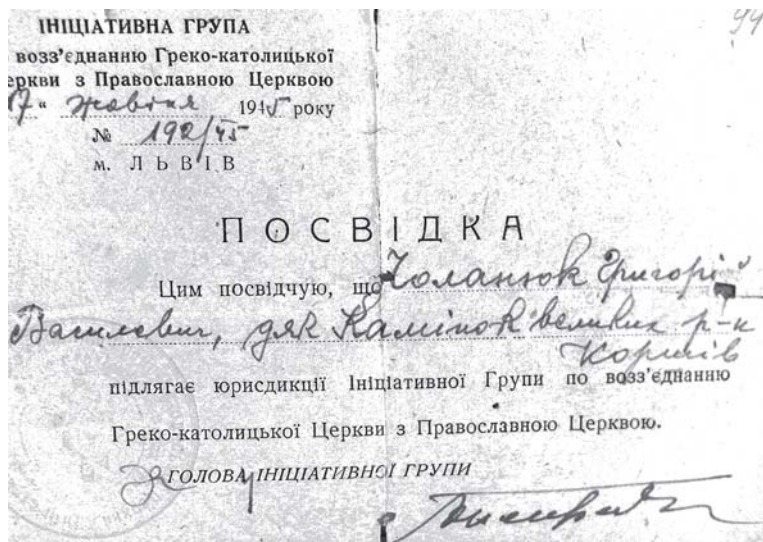
Вахманів залучали тільки до охорони табору, знищували ж євреїв самі німці. Групи поліцаїв ще використовували для боротьби з польськими партизанами, етапування в'язнів. Масюк завдяки «відмінній службі» відбув ще п'ять місяців у зондеркоманді²⁷ під час ліквідації Варшавського гетто і навіть був нагороджений за допомогу у вбивстві людей семиденною відпусткою.

З травня 1944 р. Масюка відправили охороняти радянських військовополонених у таборі Гузен (Австрія), а Чоланюк забезпечував безпеку господарських об'єктів. Натомість Іван Михайлович Гринішак, 1922 р. н., уродженець Надвірної, став свідком знищення утримуваних у Травніках людей у жовтні 1944 р.: «...групи німців з військ СС разом з охоронцями оточили табір з усіх сторін і без розбору стали вести вогонь з автоматів по людях. В таборі піднявся суцільний крик народу, плакали діти, матері і старі. Німці почали розстріл рано-вранці, і він тривав до 14.00. Після того другою партією євреїв всіх розстріляних було віднесено в яму і роздягнуто, а далі розстріляли і тих євреїв, які прибирали трупи. Знищення євреїв у Травніках відбувалося на очах у місцевого населення»²⁸.

У свою чергу 13 квітня 1945 р. Масюка роззброїли і відправили в англо-американський фільтраційний табір, а 17 травня видали СРСР. Після цього Масюк прикинувся остарбайтером і примудрився потрапити на військову службу в Червону армію. Натомість Чоланюк повернувся додому, влаштувався на роботу

²⁷ Спеціальні команди нацистської Німеччини, які брали участь у знищенні людей та приховуванні слідів убивств мільйонів людей.

²⁸ ГДА СБУ в Івано-Франківській області. Ф 5. Спр. 581.

Посвідка про участь в «Ініціативній Групі по Возз'єднанню Греко-католицької Церкви з православною Церквою»

дяком у рідному селі і навіть встиг взяти участь у знищенні рідної церкви під час роботи в «Ініціативній Групі по возз'єднанню Греко-католицької Церкви з православною Церквою».

Однак Масюк і Чоланюк в підсумку отримали 10 років виправно-трудоих таборів. І ні Червоний Хрест, ані дякування не змогли затінити собою всіх злочинів, свідками і співучасниками яких стали уродженці с. Великої Кам'янки.

Двічі дезертир з Червоної армії із Княжолуки

Військові мобілізації, основною метою яких зазвичай є поповнення діючої армії живою силою, у Сталінській імперії використовували як своєрідну форму помсти українському населенню, що залишилося на окупованій вермахтом території, а також як метод боротьби режиму з повстанським рухом у Західній Україні²⁹.

²⁹ Гриневич В. Військові мобілізації в Україні 1943–1944 років. «Ви повинні змити власну кров'ю провину перед Батьківщиною і її великим вождем товаришем Сталіним» / В. Гриневич. — Режим перегляду: http://gazeta.dt.ua/SOCIETY/viyskovi_mobilizatsiyi_v_ukrayini_19431944_rokiv_vi_povinni_zmiti_vlasnoyu_krovyu_provinu_pered_batk.html (дата звернення 10.01.2017).

25 січня 1944 р. Й.Сталін підписав спеціальний наказ ДКО «Про мобілізацію радянських громадян у визволених від німецьких окупантів районах Західної України і Західної Білорусії». Проте, як невдовзі з'ясувалося, ситуація в регіоні була значно складніша. Керівництво ОУН і УПА, яке спочатку сподівалося використати підготовчі можливості Червоної армії для військового навчання й озброєння своїх прибічників, невдовзі після вступу радянських військ на територію західних областей перейшло до тактики тотального зриву мобілізацій, зокрема й шляхом проведення власних. Це не тільки значно ускладнило військово-політичну ситуацію в регіоні, а й загальмувало мобілізацію до Червоної армії.

Так, начальник політвідділу 1-го Українського фронту С. Шатилов інформував Головне політичне управління, що мобілізація в Галичині проходить вкрай незадовільно, а в ряді районів Львівської області її взагалі зірвано. З 52 693 осіб, які підлягали призову, в серпні 1944 р. було призвано тільки 3380 осіб. На 1 вересня 1944 р. план мобілізації, встановлений для армій 1-го Українського фронту, було виконано лише на 56%. Такий стан справ, на думку політпрацівника, пояснювався насамперед діяльністю бандерівців і поганою організацією призову. «Мобілізовані розбігаються дорогою», — писав Шатилов у своєму черговому повідомленні³⁰.

Так, уродженець с. Княжолюки Долинського району Яків Олексійович Фединяк, 1920 р. н., спромігся двічі — у серпні 1944-го та у квітні 1945 р. дезертирувати з Червоної армії³¹. У серпні 1944 р. Фединяка в числі 150, який мобілізував Вигодський воєнкомат, конвоювали на збірний пункт у Станиславів. По дорозі на конвоїрів на чолі з лейтенантом Місурою напав підрозділ УПА, і вони розбіглися.

Натомість мобілізованих зібрали упівці, призначили над ними старшого Якіма Лучинця і сказали, що вони тепер бійці УПА. Після того всі відійшли в ліс, де до них під'їхала військово-

³⁰ Гриневич В. Військові мобілізації в Україні 1943–1944 років. «Ви повинні змити власною кров'ю провину перед Батьківщиною і її великим вождем товаришем Сталінім» / В. Гриневич. — Режим перегляду: http://gazeta.dt.ua/SOCIETY/viyskovi_mobilizatsiyi_v_ukrayini_19431944_rokiv_vi_povinni_zmiti_vlasnoyu_krovyu_provinu_pered_batk.html (дата звернення 10.01.2017).

³¹ ГДА СБУ в Івано-Франківській області. Ф 5. Спр. 915.

польова кухня, мобілізованих нагодували і відправили в напрямку с. Тростянця Долинського району. Однак за два тижні перебування в таборі УПА Фединак втік додому, де переховувався до лютого 1945 р., а потім влаштувався на роботу у Вигодський ліспромкомбінат.

Втім у квітні 1945 р. його знову мобілізують у Червону армію, але направляють на роботу в цивільну організацію, яка розбирала руїни м. Львова. Там горе-військовик працював

заплюгавлюють ім'ям зрадника українського народу Мазепу, Петлюру, чи Бандеру, яких едицюю метою були чи е воля і щастя українського народу.

У ВАС НЕ МОЖЕ БУТИ ВАГАНЬ ЩО ДО ТОГО ДЕ ВАШЕ МІСЦЕ В ТІЙ БОРотьБІ, ЯКА ЗАРАЗ ВЕДЕТЬСЯ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ.

ВАШЕ МІСЦЕ ПО ВОЩІ ТИХ, ЯКІ БОРЬТЬСЯ ПРОТИ МОСКОВСЬКО — БОЛЬШЕВИЦЬКОГО ЯРМА НА УКРАЇНІ ЗА УКРАЇНСЬКУ САМОСТІЙНУ СОБОРНУ ДЕРЖАВУ, як єдину гарантію справді вільного, справді зможного, справді щасливого життя українського народу на своїй землі.

Ваше місце там, куди пішли Ваші командири бійці Червоної Армії, лейтенант Яструб — сотник командир куреня (баталіону) УПА, нагороджений УГЕРядсю **Золотим Хрестом** Бойової Заслуги, лейтенант Береза сотник інструктор командирської школи УПА, сержант Ворон і сотні інших командирів та бійців Червоної Армії, які в лавах УПА свої військові знання і бойовий досвід віддають святій справі визволення українського народу.

Хто свідомо ринувся б інакше той паллий зрадник українського народу, підлий зародаєць кремлівських імперіалістів, злочинний Каїн, кісток якого не прийме українська земля.

БРАТИ ЧЕРВОНОАРМІЙЦІ — УКРАЇНЦІ !

Разом мстім московським імперіалістам за кривди, зподіяними українському народові. Разом мстім за нашу стоптану національну гідність, за нашу ограблену землю, за колгоспну нужду і розстріляних братів, за голод і Соловки, за терор бандитів з НКВД і за свавілля партійних собак, за розстріляння борців за волю України і за знущання над нашими національними почуттями **ВКЛЮЧАЙТЕСЯ В СВЯТУ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНУ БОРТЬБУ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ ЗА УКРАЇНСЬКУ САМОСТІЙНУ СОБОРНУ ДЕРЖАВУ !**

Не йдіть на облави проти українських повстанців. Не стріляйте в українських революціонерів самостійників. Повідомляйте населення про плани облави. Читайте підпільну літературу українського визвольного руху. Знакомтеся з його програмою.

Листівка УПА зі зверненням до червоноармійців.

Архів Центру досліджень визвольного руху

до вересня 1945 р., а коли травмувався, то сів на поїзд і самовільно поїхав додому. За версією Фединяка, його дружина випадково з одягом випрала документи, і він змушений був переховуватися в бункері в себе вдома разом з упівцями Семківим та Гоянюком, а також переховувати їхню зброю. Натомість слідчі вважали, що дезертир свідомо піддався агітації ОУН.

Так чи інакше, але 4 січня 1946 р. Фединяка арештували. Він ще спробував захистити себе бронєю Вигодського ліспромкомбінату і навіть ліг на лікування з діагнозом ревматизм суглобів у Вигодську лікарню. Проте безжальна радянська карально-репресивна система його в підсумку таки ув'язнила на 10 років виправно-трудових таборів. Важко назвати Фединяка дезертиром. Адже СРСР зовсім не був його Батьківщиною.

Дивізійники та прихильники УПА в державному Гуцульському ансамблі пісні і танцю

Життя Романа Івановича Сенишина нагадує історію із захопливого художнього роману³². Почнімо з того, що в метричній книзі було записано, що Сенишин народився 1914 р., а насправді 13 серпня 1912 р. в м. Львові.

1931 р. Роман закінчив Львівську торгову школу, але чомусь влаштувався на роботу помічником стоматолога Володимира Бабія, де він вивчився на зубного техника. У 1935 р. Сенишин круто змінює напрям життєдіяльності й опиняється в пересувному Українському театрі, який очолював Іван Іванович Когутяк. Спочатку він рахувався в театрі учнем, а згодом почав отримувати окремі ролі. Від 1936-го до 1937 р. артист служить за призовом у польському війську, а згодом знову повертається на роботу в театр.

Під час німецько-польської війни 1939 р. Сенишина було мобілізовано в польську армію в шостий полк важкої артилерії, але в бої частина не встигла вступити. Роман переодягається і втікає з польського війська додому.

³² ГДА СБУ в Івано-Франківській області. Ф 5. Спр. 1119.

Після того Когутяк запросив Сенишина працювати як артиста в новоорганізованому Станіславському українському драматичному обласному театрі. За півроку Когутяка призначили директором Коломийського українського драматичного театру, і Сенишин переїхав з ним у Коломию. З приходом німців 1941 р. Когутяк не розгубився й організував Коломийський окружний театр імені І. Котляревського (після повернення радянської влади 1944 р. він став знову директором Коломийського українського драматичного театру), де і залишився працювати Сенишин.

В умовах окупації українські театри Галичини шукали нових шляхів розвитку, тому що галичани вважали сценічне мистецтво могутнім засобом, яке підтримувало в краї національно-культурне життя. Натомість нова адміністративна влада, розглядаючи театр винятково як джерело розваг для німецьких вояків, була зацікавлена в забезпеченні цих установ відповідними кадрами³³.

Відначмо, щодо керівного складу Коломийського окружного театру імені І. Котляревського входили представники багатьох регіонів України — директор Іван Когутяк з-під Станиславова, головний режисер Петро Миронів з Херсонщини, головний диригент Євген Цісик з Коломиї, диригент і головний хормейстер Юрій Плевако з Харкова, головний художник Данило Нарбут з Києва, балетмейстер Ярослав Чуперчук з Коломиї, концертмейстер — київська піаністка Антоніна Манько. В акторській трупі театру в роки війни працювали

Роман Сенишин

³³ Прокоп'як В. Політика німецької окупаційної влади щодо українських професійних театрів у Галичині (1941–1944 рр.) / В. Прокоп'як // Галичина. — 2013. — Ч. 24. — С. 327.

корифей української оперної сцени, співак-баритон, актор Григорій Манько, колишній актор театру М. Садовського Олекса Левицький, соліст Харківської опери Віктор Ходський, київський тенор Григорій Шведченко, випускниці Київської консерваторії Ірина Приходько й Тамара Толстая та багато інших³⁴.

1943 р. нашого героя згідно з наказом дирекції установи мобілізують до дивізії СС «Галичина», оскільки німецька влада поставила вимогу залучити до дивізії до 10% чоловіків з установ і підприємств. У дивізії Сенишин спочатку стає рядовим 5-ї легкої артилерійської батареї 14-го полку, а з лютого 1943 р. проходить шестимісячне навчання в м. Дахау (Німеччина) в парашутно-десантній школі.

У липні 1944 р. артист-диверсант брав участь у боях з частинами Червоної армії під м. Бродами, вийшов з оточення і разом з дивізією приборкував партизанський рух у Словаччині. 20 квітня 1945 р. Сенишин разом з іншими дивізійниками потрапляє під Регенсбургом в американський полон.

Дивізійників інтернували в табір Шербург (Франція), де Сенишин опиняється в числі тих, що виявили бажання повернутися в СРСР. Цікаво, що в американському полоні дивізійники ніякої роботи не виконували. Американці забезпечували їх триразовим харчуванням, а у вільний час полонені займалися фізкультурою, грали у футбол і т. д.

Під час давання свідчень Сенишин признався або з нього вибили покази, що перед відправкою в радянський фільтраційний табір до полонених зайшов американський офіцер, який став розказувати, що після повернення на Батьківщину полонені «мають йти в ліси і допомагати бандитам вести боротьбу проти радянської влади. Крім того, американський офіцер нас попередив, що через деякий час американці з нами зустрінуться».

Ці твердження дозволили радянським спецслужбам вважати, що Сенишина в таборі завербували американці й направили на територію СРСР для вступу в УПА і боротьби

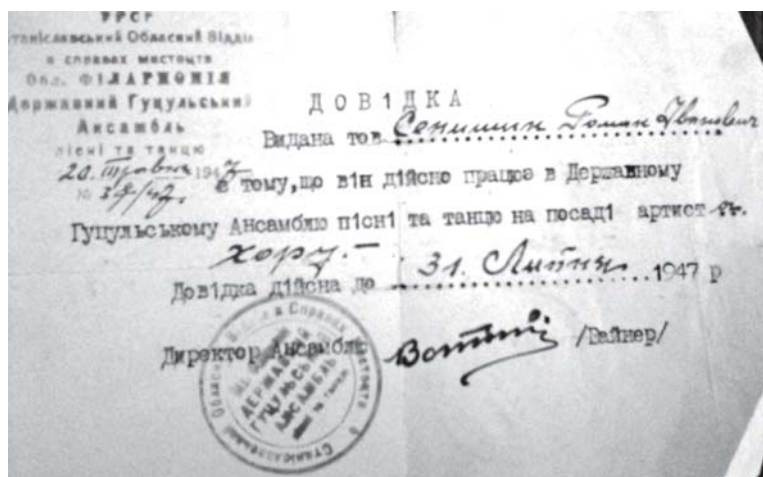
³⁴ Прокоп'як В. Політика німецької окупаційної влади щодо українських професійних театрів у Галичині (1941–1944 рр.) / В. Прокоп'як // Галичина. – 2013. – Ч. 24. – С. 327.

проти радянської влади. Сам же ув'язнений запевняв, що завдання американців не виконував, зв'язок з ОУН–УПА не підтримував.

Так це чи ні, але Сенишин у радянських фільтраційних таборах не признається про службу в дивізії, і якимось дивом його відпускають до дружини у Львів, а потім він влаштовується працювати нічним сторожем у Станіславський млин, де пропрацював до грудня 1945 р. 15 січня 1946 р. за посередництва артиста Станіславського державного Гуцульського ансамблю пісні і танцю при державній філармонії Дмитра Тисяка він потрапляє на роботу в ансамбль.

У складі ансамблю перебували понад 70 артистів, серед яких особливою майстерністю виділялися співаки Тамара Рослік, Дмитро Тисяк, Остап Роп'яник, балетмейстер Ярослав Чуперчук та інші виконавці (І. Долинський, Н. Стрільбецька). За результатами концертних поїздок партійні органи склали схвальні відгуки про роботу ансамблю з місць виступів³⁵.

Але дуже швидко Сенишин потрапляє в поле зору радянських карально-репресивних органів. Крім служби в дивізії СС «Галичина», артиста ще звинувачують в заледве не

Довідка з ансамблю, що Роман Сенишин його працівник

³⁵ Романюк Л. Б., Черепанин М. В. Музичне і театральне життя Станіславова (друга половина XIX – перша половина XX ст.): монографія / Романюк Л. Б., Черепанин М. В. – Івано-Франківськ: Супрун В. П., 2016. – С. 271.

*Одна з перших повоєнних афіш ансамблю.
З матеріалів Вікіпедії*

формуванні антирадянського угруповання в ансамблі. До нього чекісти відносили подругу Сенишина — Віру Прибильську, уродженку м. Києва, 1927 р. н., яка в час війни працювала перекладачкою в одній з німецьких військових частин («їздила з німцями по ресторанах і на автомашині, німці дали їй трикімнатну квартиру»). З відступом нацистів Прибильська влаштувалася працювати завідувачкою їдальні у Львові, а 1946 р. оформилася на роботу хористкою в ансамбль.

Крім того, під підозру потрапив 19-річний уродженець

селища Кут артист театру Роман Плав'юк, який грозився під час розмов з Сенишиным, що вчинить замах на начальника Кутського райвідділу МДБ за те, що його батька енкаведисти відправили строком на 10 років на заслання в Красноярськ.

У підсумку за наслідками судового процесу Романа Сенишина засудили за статтею 54-1 «а» КК УРСР на 10 років виправно-трудогих таборів. Дочка артиста, коли йому оголосили вирок, мала лише вісім місяців, а після відбуття терміну ув'язнення бачила батька лише три місяці, бо після повернення до сім'ї 1954 р. він помирає внаслідок гіпертонії та слабкості серця. Отак Роман Сенишин впав жертвою лихоліть війни і молоха радянської карально-репресивної системи.

Професія «суддя» як підстава для ув'язнення

19 жовтня 1946 р. за ст. 54-1а КК УРСР до 10 років виправно-трудогих таборів з обмеженням у правах на 5 років і конфіскацією майна було засуджено Омеляна Ісидоровича Давидовича, 1882 р. н., уродженця м. Радехова Львівської області³⁶. Основне звинувачення, яке йому інкримінували, —

³⁶ ГДА СБУ в Івано-Франківській області. Ф 5. Спр. 1066.

робота головою міського суду м. Збаража Тернопільської області під час німецької окупації.

Відзначмо, що О. Давидович мав типову для галицького інтелігента біографію. Він народився в сім'ї священика, 1910 р. закінчив юридичний факультет Львівського університету, в 1910—1914 рр. працював кандидатом на посаду судді у Львівському апеляційному суді, в 1914—1915 рр. був у м. Радехові завідувачем з розподілу хліба голодуючим.

1915 р. О. Давидовича евакуювали в м. Клевань Волинської губернії, і він займався допомогою втікачам у господарстві німецьких колоністів у м. Черняхіві Волинської губернії. Пізніше, 1917 р., юрист стає рахівником Українського Червоного Хреста (УЧХ) у м. Києві. На початку 1919 р. УЧХ ліквідовують, і О. Давидович переїжджає в м. Ростов, де працює бухгалтером карточного бюро до жовтня 1921 р.

У жовтні 1921 р. п. Омелян розпочинає довгий шлях додому: з м. Новоросійська він пропливає через Дарданелли в Середземне море, висаджується в італійському м. Трієсті і вже звідти перебирається до м. Львова. Від 1922-го до 1925 р. він практикує в м. Стрию як кандидат на посаду судді.

Від 1925-го до 1939 р. О. Давидович суддя міського суду в м. Збаражі, а під час першої радянської окупації 1939—1941 рр. він ніде не працює. Після приходу в Україну німців у серпні 1941 р. юрист прочитав у газеті оголошення апеляційного суду, щоб всі працівники суддів зголошувалися і приступили до роботи. Оскільки п. Омелян вважав, що «потрібно якось жити і годувати свою сім'ю», то поновився на посаді.

Міський суд підлягав окружному суду в м. Тернополі та мав у своєму складі відповідно до ще польського штатного розпису п'ять відділень: 1) неспірних справ; 2) цивільних справ; 3) кримінальний відділ; 4) відділ запису купівлі-продажу власності; 5) відділ виконання судових вироків. Крім того, до складу суду входили ще один суддя, секретар, старший реєстратор, молодший реєстратор, стар-

*Сучасне приміщення
Збаразького районного суду*

ший наглядач камери, наглядач і посильний. Сам О. Давидович розглядав в основному цивільні справи, а загалом за час окупації його суд засудив близько 120 громадян.

Судочинство здійснювалося згідно з польським законодавством, а німці керували українськими судами через апеляційний суд. Збаразький суд обслуговував як місто, так і навколишню сільську округу. Йому були підсудні лише справи, які передбачали покарання строком від семи днів до трьох місяців, а також штрафи на суму від п'яти до 50-ти злотих.

Незважаючи на службу німцям, О. Давидович проявляв милосердя й опікувався людьми. Так, 1942 р. він переховував у себе єврейку, а потім переправив її в інше місце. Він клопотав, щоб не відправляли в Німеччину на роботи молодь, і так було звільнено 20–30 осіб від примусових вивезень.

Під час переходу лінії фронту 1944 р. будинок Давидовичів було зруйновано, суддя з родиною перебрався в село Молодинче Жидачівського району Львівської області, де він займався сільським господарством до арешту. В підсумку суддя поніс відповідальність не за промахи в діяльності, а за те, що лише виконував свою аж ніяк не політичну роботу. І, що цікаво, суддів Львівського апеляційного суду, через який німці під час окупації контролювали місцеві суди, не покарали радянські карально-репресивні органи.

«Я вже нічого не боюся, я вдома...»

Життя дівчинки Слави, яка народилася 1931 р. в селі Дубовиці Калуського району, було щасливим до 10 лютого 1940 р³⁷. Сім'я Штогринів, куди входила, крім тата й мами, ще сестричка, була заможною. Славин дід був на заробітках у США до 1920 р. і повернувся звідти з великими грошима, бо «треба було дітей женити». Родина купує 60 моргів землі у збанкрутілого польського пана, має багато худоби, використовує працю наймитів.

А з приходом 1939 р. перших совітів владою в селі стали ті, що «під оборогом спали і школи не знали». Вони і включають

³⁷ Архів автора. Запис розмови з Ярославою Опанасівною Барабаш 07.09.2017 р.

родину Штогринів помилково (свідомо або несвідомо?) на виселення як польських осадників³⁸.

10 лютого 1940 р. тато прийшов увечері з читальні, де розучували нову п'єсу, і каже: «Чомусь багато людей з саньми у селі». Далі у вікно стукає батьківський друг, і разом з ним у хату ввалюються два солдати в «шапках із дзюбками і зірочками». Один з них дістає папір, зачитує розпорядження про виселення і дає родині годину на збори. Тато розводить руками, діти плачуть, нікого не випускають з хати.

У хаті панував розпач. Що було корисного з речей вдома, позакидали на сани, військовики навіть у комору за продуктами не пустили. Дітей обкутала мама перинами, ще стрийна вибігла і хліба дала по дорозі.

Далі родину разом з чотирма сім'ями Кучерів, Скавронських... доправили до Калуша на вокзал, всіх повантажили в товарняк і закрили на засув. З побуту у вагоні — дві полиці, де розміщувалося по п'ять родин на кожній, ще була буржуйка і дірка-туалет. Одразу почала відчуватися нестача води.

На другий день всіх перерахували, і поїзд рушив, ніхто не знає куди, всі плачуть. А в родині Скавронських, до прикладу, було п'ятеро дітей, найменшому лише рік. Їхали два тижні, раз на два дні дозволяли взяти окріп, дрова, давали по дві буханки хліба на сім'ю.

Люди вмирили. Спочатку помер дід, вартові сказали: «Ну и хорошо. Его сейчас уберем». Взяли за руки і ноги і фур-фурр викинули з вагона. Потім дитина померла. Плаче бідна мати,

³⁸ Осадники — польські колоністи міжвоєнного періоду (військові ветерани, члени їхніх сімей, а також цивільні добровольці-переселенці з числа поляків), які отримали для зміцнення польського елемента на селі земельні наділи на територіях Західної України і Західної Білорусі. Протягом грудня 1939-го — березня 1940 р. радянська влада депортувала понад 137 тисяч польських осадників разом із сім'ями. Їх виселяли в північно-східні області РРФСР, Комі АРСР і Казахстану як злісних ворогів, оскільки осадники отримали переваги від уряду Польщі за переможну боротьбу в польсько-більшовицькій війні, могли сформувати потужний антирадянський рух опору. Крім того, нова влада збагатилася значними земельними та матеріальними ресурсами, що стали базою для створення колективних господарств, і в той же час збільшила кількість безправних і безкоштовних працівників у віддалених районах СРСР.

тримає дитину мертво. На зупинці її штовхнули до землі, а дитину відібрали. Всю дорогу викидали трупів на сніг... Люди очманіли з горя і голоду.

Частина виселенців залишили в Кіровській області, а два вагони зі Славиною родиною відправили в Архангельську область, у Христофорівський район, у поселення Шишичево. Переселенці опинилися у справжньому концентраційному таборі: загорода, вишки з солдатами, 20-метрові бараки.

Людей зразу кинули на санобробку в баню, звідки їх заганяли розігрітими в холоднучий барак на нари з великими дошками. Після цього люди вмирили від простуди, як мухи (така собі дешева копія газових камер). На щастя Славина родина сховалася за барак і врятувалася від санобробки та дальшої смерті.

Далі ранкові побудки, переклички від начальника табору капітана Вороніна; дорослим, які були погано одягнуті і не мали доброго взуття, давали пилу і дві сокири в руки та виганяли на роботи в ліс на мороз.

Якось пропав Скавронський, потім помер його 12-річний син, далі — трирічна дівчинка... Мертвих не ховали, а всіх носили на стрих барака, де вони лежали до травня. Діти часто лазили на верх барака і дивилися на трупи і на гарненьку красиву трирічну дівчинку, яка лежала, як жива. У травні мертвих спускали зі стриху, тягнули волокушами в загальну

Вид на колишній лісгосп у Христофоріві сьогодні

яму і засипали. Ні хреста, ні плачу... Вмирили часто. Слава бачила, як мучилися два польські пани, такі елегантні і теж пішли в яму.

Але ніхто не плавав, бо головною проблемою був голод, від якого люди звірили. Бідували гірко. Штогрини мали номер 25, на який отримували їжу – три черпаки зупи і хліб (тато як робітник отримував 400 грамів, мати 350 грамів, а діти як «іждівенці» по 200 грамів). Коли приходила весна, біля озера достигала клюква, і діти її збирали. Слава під час такого заняття мало не втопилася, добре, що солдат вчасно її витягнув.

Так важко було до початку війни німців з совітами. Потім полякам дозволили формувати прорадянські військові частини, а польський емігрантський уряд в Англії почав надсилати в табір різноманітну допомогу (інколи щось перепадало й українцям).

Славиному татові теж прийшла повістка в армію, але його не взяли, бо був українець. Депортовані отримали можливість їздити в межах області, і Штогрини переїжджають у Кіровську область у село Мароміцу, де було більше українців. Там бараки вже ділилися на квартири, а тепло з печі йшло через весь барак по спеціальному комину. Їсти поселенцям давали за карточною системою, і через смердючу зупу з риби Славі на все життя спротивилися рибопродукти. Вона до сьогодні дуже гостро чує запах хліба і болюче реагує на неповагу до нього.

Село Мароміца сьогодні

Щоб вижити, люди відпрошувалися в коменданта табору, аби сходити в колгосп, що був за 100 км від табору, і виміняти продукти за речі (за золотий годинник давали відро картоплі!). У Мароміцу теж приходила гуманітарна допомога, сухофрукти і т. п., але діставалася вона полякам. Люди страждали від недоїдання, вони не бачили цукру, масла, молока. Через курячу сліпоту Слава водила маму і тата вночі за руку, доки тато не випросив у лісника (прості москалі були добрими людьми) печінки оленя, і батьки прозріли.

Посередині стокілометрової дороги до колгоспу була лісова сторожка, де завжди був запас найпотрібнішого, і люди зупинялися відпочити. Одного разу під час ночівлі там Славиного батька до сторожки завалився дуже небезпечний з вигляду і мовчазний чоловік. Батько нічого його не розпитував, а зразу запросив до вечері та поміг вкластися спати. На другий ранок його співмешканець признався, що мав убити українця, бо він утеклий кримінальний каторжанин, але той був добрий до нього і нічого не розпитував, а зразу запропонував їжу. Після цих слів каторжанин сказав: «Не смотри мне вслед и никому не рассказывай», — та й пішов собі. З цього часу Слава знала: хоч хто б до тебе прийшов додому — нічого не питайся, а дай йому поїсти.

За рік у дванадцятирічному віці на роботу пішла і Слава — у ліс цілий день пилою різати дерева, і стала отримувати вже 300 грамів хліба. Проте якось так склалося, що дівчинка не простуджувалася, не кашляла і не слабувала.

У Мароміці вже була польська школа, і дівчина разом з іншими переростками ходила до неї. Була в школі репресована вчителька з Полтавщини — Євдокія Іллівна Дунь, яка підтримувала Славу.

1945 р. Славин батько став працювати в селі Аксентієвіці (з 1994 р. села не існує) в колгоспі «Трактор». У селі, попри назву колгоспу, не було ні трактора, ні чоловіків, а тому Славиного батька Опанаса Івановича навіть просили залишитися в селі головою колгоспу. Люди в селі були прості, добрі, жаліли, допомагали чим могли.

Стала і Слава батькові допомагати, вже і вона дізналася, що значить ночувати в сторожці під рев ведмедів і завивання вовків. Якось коней не вистачало, і орати навчили здоровенного бика. Про цей епізод наша героїня згадує з

неоднаковими почуттями: «Тато оре, а я підганяю, а він візьми і зірвися, і почав дуже воювати. Батько відправив мене до бика заспокоювати. Я підійшла до нього зі жмутом трави, плачу і кажу: “Бери травичку, не бий мене”. Він став спокійно, дався взяти за шнур. Мужики після того дуже кричали на батька, бо тварина могла вбити дитину».

1946 р. Славин тато дізнався, що можна отримати виклик і повернутися додому. Стрийна завезла в комендатуру в Станіслав півсвині, і звіди дали виклик. Поверталися поїздом 10 днів. Дуже багато людей після війни пересувалося. По дорозі Слава ледь не загубилася, коли вискочила на станції купити квашених огірків. Поїзд раптово рушив. Урятував дівчинку якийсь офіцер, що закинув її в один з вагонів і сам заскочив.

Зі Львова родину забрав двоюрідний татів брат. У Калуші переночували і вперше за багато років їли вареники і пшеничну кашу. А 23 березня 1946 р. заїхали в село. Вже на роздоріжжі їх зустрічали люди, обіймали. Тоді Слава вперше в житті побачила, як плаче тато. «Я вже нічого не боюся, я вдома», — схлипував він.

Хата була розвалена. Якийсь час сім'я жила у стрія. Але родина допомогла: вуйко привів корову і привіз фіру сина, хтось дав коня, теля, хтось курку, котика, картоплю для садіння. Як згадує нині пані Слава, то «були інші люди — нині думають лише про свою хату, телевізор. Народ збайдужів, оглух, ніхто до нікого не йде, не допомагає».

Далі була «партизанка». До хати щовечора хтось приходив. Один день кажуть: «Здрасте, вы откуда, что делал в войну? А к тебе бандеровцы приходят? А скажешь нам?» А далі

Крайній зліва вуйко Ярослави Барабаш, Томаш, який загинув в УПА 1949 р.

українці навідаються... Мамин 23-річний брат Томаш лише їжу для УПА збирав, але 1949 р. його в селі Дорогові Галицького району вбили, бо тікав.

Тоді Слава їде ровером по Томаша. Його труп уже розібрали догола і копають, термосяць. «Кто из родителей есть?» — питають. Одна Томашева Славка стоїть, плаче, але зуби зціпила і мовчить. Тоді вбитого на машину фурнули і в Галич повезли.

Стрийниної сестри син Павло був у боївці. Батько Славин казав йому: «Вас розтопчуть», а він все одно сміло йшов на боротьбу. Його вбили на Святвечір під Войниловом. Роздягнуті трупи поклали під костелом, за ніч їх собаки пообгризли. Павлова мати зреклася дитини, бо чоловік уже був у в'язниці, а вдома ще було троє дітей.

А якось до Штогринів попросилося на нічліг п'ятеро упівців. Тато відпросився, сказав: «У мене небезпечно, бо брат переховується». І вони влаштувалися на нічліг до сусідів. Натомість на ранок — облава, усі плачуть, все перешукали, розкидали речі, дротиками пустоти шукали, лякали розстрілами. А повстанці в цей час від сусідів встигли успішно втекти. Потім повернулися і кажуть Штогринам: «Ви, мабуть, щасливі».

*Шкільні роки Ярослави Барабаш.
На світлині у верхньому ряду — третя зліва. 1947 р.*

Слава теж узяла участь у боротьбі. Їй закручували в косу штафету і відправляли на ровері з легендою про поїзду до бабусі то у с. Верхню, то в с. Дорогів. Коли попадалася в руки солдатам, то завжди рятувала добра російська вимова. Ще й проводжали її, щоб ніхто не напав. Люди ж думали: все, зловили Славку...

Ярослава Барабаш. 1976 р.

1953 р. Слава закінчила десятирічку. В березні цього року помер Сталін. Всі вигнали на лінійку, вчителька кричала: «Закотилося наше сонечко, помер наш Сталін, що з нами буде». Всі плакали, а Слава після всіх поневірянь так і не навчилася плакати. Вчителі накинулися зі звинуваченнями на дівчину, але та добре вчилася, і що з нею було робити. Після закінчення школи Слава за день пішки добралася до Станіславського педінституту і ще встигла здати документи на навчання.

У педінституті дівчина вчилася на спеціальності російська мова, література та історія, за успішність отримувала стипендію. 1958 р. п. Ярослава закінчила навчання, потрапила на роботу в Борщівський район Тернопільської області, де і вийшла заміж за свого чоловіка Дмитра Барабаша, який був хореографом за фахом. Далі вони переїхали на роботу в Івано-Франківськ, потім у Калуш, де п. Ярослава пропрацювала вчителем історії до 1991 р. Через своє минуле вчителька не була в комсомолі, комуністичній партії, їй не присуджували державні нагороди. Ба більше, п. Ярославі доводилося щороку в «компетентних органах» підтверджувати своє право на читання історії, суспільствознавства та правознавства.

У період відлиги в 50-х рр. ХХ ст. п. Ярослава з мамою спробували домогтися реабілітації. У м. Калуші їх прийняла жінка з прізвищем Шевченко. Вони розказали їй, де і за що вони відбували покарання, але та почала вимагати додаткових підтверджувальних документів й архангельської прописки. На

це п. Ярослава сказала, що вони були прописані до ялинки. А вже після того як чиновниця з гордістю повідомила, що в неї наголос у прізвищі не такий, як у Т. Г. Шевченка, Штогрини пішли геть з кабінету.

Зате п. Ярослава виховала сотні чудових учнів, серед яких директори великих підприємств, і не лише в Україні, головні лікарі, народні депутати — Євген Гірник, Ольга Сікора, заступник міністра освіти та науки України Павло Хобзей... Вони всі добре згадують Ярославу Опанасівну і в міру можливостей опікуються нею.

Сьогодні п. Ярослава дивується, де в неї «є ота сила». Жінка добре бачить без окулярів, співає в церковному хорі, знає від батька тексти і мелодії понад 1000 народних пісень. Тато навчив її співати «Ще не вмерла Україна», але просив, щоб не заспівала десь, бо «нас уже вивозили». Жаліє тільки, що чоловік, з яким прожила 58 років, помер у січні 2017 р. «Найгірше то є самотність, коли немає з ким поговорити», — каже людина, що пережила жахи ХХ сторіччя. Зі свого величезного досвіду п. Ярослава радить нам: «І гризтися треба, і відстоювати себе, та деколи мовчати».

ІСТОРІЇ «РАДЯНСЬКИХ ВИЗВОЛИТЕЛІВ»

Кадровий потенціал партійно-радянської номенклатури, що прийшла на Західну Україну 1944 р., загалом не відзначався ні інтелектом, ні моральністю. Згідно з дослідженнями А. Жив'юка навіть серед керівництва УНКДБ та УНКВС переважали люди з застоєм у розвитку особистості та низькою освітою. Вони були «заряджені» на впокорення регіону, репрезентували чужорідні соціуми й існували самі по собі, що призвело до критичного розриву й непорозуміння між компартійною номенклатурою та місцевими мешканцями¹. Серед тих, хто приїхав у числі «визволителів» встановлювати радянську владу в Західній Україні в 40-х рр. ХХ ст., були також відверті злочинці, які швидко розкрили місцевому населенню справжнє обличчя радянської законності.

Інколи злочини під час «визвольної» діяльності радянських каральних загонів були такими кричущими, що більшовицька репресивна машина не могла їх знехтувати і заслужено карала найбільш дискредитованих представників тоталітарного режиму.

Агроном зі Сталінської області – перший «донецький» на Тлумаччині

Офіційна радянська історіографія завжди наголошувала на випадках колабораціонізму / співпраці з ворогом у Західній Україні. Однак партійно-радянські кадри, що прибули в Галичину 1939 р. з «першими совітами», замість жорсткої боротьби за ідеали комунізму часто самі переходили на бік гітлерівської Німеччини 1941 р.

¹ Жив'юк А. Керівники органів НКВД–НКГБ (МВД–МГБ) західних областей УРСР: кількісні та якісні характеристики (1944–1953 рр.) // З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КДБ. – 2014. – №1. – С. 51–52.

Прополювання вівса в колгоспі, 1948 р.

Подібний приклад життєвої позиції продемонстрував яскравий представник партійно-радянської еліти Всеволод Петрович Сулимов, 1910 р. н., уродженець с. Авдотїна Сталінського району Сталінської області (нині поблизу українсько-російської лінії фронту на Донеччині)². Від 1939-го до 1941 р. п. Сулимов був завідувачем райзаготівель Тлумацького району. В Тлумач донеччанин вже приїхав членом Комуністичної партії, 1940 р. став депутатом Тлумацької районної ради і членом виконавчого комітету.

З початком Другої світової війни партфункціонера призивають в армію у званні молодшого лейтенанта, і він стає командувачем взводу забезпечення харчування. Однак в умовах відступу Червоної армії одного серпневого ранку 1941 р. п. Всеволод прокинувся в сні під Уманню і побачив підлеглих солдатів, які хотіли дезертирувати. Радянський командир недовго думав і погодився здатися в полон.

Після того п. Сулимов примудрився вибратися з концтабору для військовополонених і їде в місто Харцизьк Сталінської області до родини. На Донеччині колабораціоніст проситься на роботу до німців, очолює сільськогосподарське підприємство «Гірник-4» і відзначається особливою ретельністю в роботі на окупантів.

З початком поразок гітлерівців п. Сулимов забирає худобу з господарства та відступає разом з німцями. Зупиняється він

² ГДА СБУ в Івано-Франківській області. Ф 5. Спр. 192.

у Тлумацькому районі і вже за «других совітів» влаштовується на державну роботу, де і працює до свого арешту 3 квітня 1946 р.

Судовим вироком від 21 червня 1946 р. п. Сулимова було ув'язнено за статтею 54-І «б» КК УРСР строком на 10 років з обмеженням у правах на 5 років, конфіскацією майна і позбавленням військового звання «молодший лейтенант». Так кілька разів мімікрував і зраджував один з перших «донецьких» на Тлумаччині.

Вахтери-енкаведисти

Радянські правоохоронні органи змушені були арештувати і піддати покаранню банду з 12 осіб, що здійснили вісім збройних грабунків і звіряче вбивство на території Снятинського району в період від 30 травня до 7 жовтня 1946 р.³

До складу злочинного угруповання входили службовці, оперуповноважені Печеніжинського, Заболотівського, Снятинського і Коломийського райвідділів Міністерства державної безпеки та бійці винищувальних батальйонів. Бандити займали різні посади, від вахтерів і шоферів до старших оперуповноважених райвідділів. У більшості злочинців були державні нагороди за участь у Другій світовій війні — від орденів Слави і Червоної Зірки до медалі «Партизан Вітчизняної війни».

За що отримали державні нагороди червонозоряні бандити, ми не знаємо, але на Прикарпатті вони відзначилися грабежами і вбивствами мирного населення.

Очолював бандформування Микола Петрович Єфимов, уродженець міста Белгорода Курської області, який з 1942 р. перебував у рядах Червоної армії і в спеціальних партизанських загонах та був нагороджений медалями «Партизан Вітчизняної війни» і «За перемогу над Німеччиною».

У матеріалах кримінальної справи нема даних, як зібралася до купи банда, але ретельно описано їхні злочини. Спочатку бандити зазвичай напивалися — «випили по 300—400 грам, зустріли Жигленкова, ще горілку розпили», а потім Єфимов пропонував поїхати в Снятин і здійснити грабежі.

³ ГДА СБУ в Івано-Франківській області. Ф 5. Спр. 266.

*Фото і нагородні документи ватажка банди
Миколи Єфимова*

*Фото і документи на державні нагороди
учасника банди Миколи Большакова*

Так, у вересні 1946 р. в с. Ганьківцях представники радянської влади, залякуючи зброєю, забрали в мешканця п. Пезя 3200 рублів, шість пар взуття, два чоловічі костюми, два пальта, 18 м полотна, 16 жіночих хустин, вісім пар чоловічої білизни та інше. Повертаючись додому, бандити забрали ще в будинок п. Чепіги, в якого відібрали 50–60 кг свинячого сала і одне покривало. А бувало так, що в бідних людей «правоохоронцям» не було що реквізувати, окрім 9 кг горіхів і пари шкіряних черевиків.

Потім пограбовані речі злочинці ділили і частково продавали у Львові. «Зароблене» дозволяло «визволителям» безбідно жити і бути володарями сердець багатьох дівочь (у кримінальній справі фігурують фото дівчат, які на звороті зображень клялися в коханні злочинцям).

Однак найжахливішим злочином бандформування було

вбивство незнайомої людини посеред поля. Енкаведистам сподобався годинник незнайомця. Вони без будь-яких розмов почали бити бідолашного прикладами автоматів, а коли він втратив свідомість, то перерізали ножом горло і повісили труп на дереві. І все заради годинника?..

Однак бандитське життя було перервано після збройного пограбування священика в с. Тучапах Заболотівського району. Енкаведисти попередньо переночували в доброзичливого священнослужителя, а на другий день пограбували його на 50 тис. рублів. Але священик, на відміну від попередніх жертв, не побоявся і поскаржився на червонозоряних.

28 грудня 1946 р. Військовий трибунал засудив Єфимова до найвищої міри покарання (розстрілу), а решта злочинців отримали від десяти до п'яти років ув'язнення. Крім того, всіх позбавили державних нагород. Однак уже 4 березня 1947 р. Президія Верховної Ради СРСР замінила Єфимову страту на 20 років каторжних робіт, а він сам у касаційній справі пояснював власну жорстокість помстою бандерівцям, не відчував ніяких докорів сумління і прагнув «добитися справедливості, якщо вона у нас є». Мабуть, для нього, як і для багатьох інших «визволителів зі сходу», Прикарпаття було окупованою територією, на якій не діяв закон і дозволялися злочини щодо місцевого населення.

Від знущань над людьми – до підриву гранатою племінного бика

Радянські «визволителі» на західноукраїнських землях для упокорення місцевого населення не гребували ніякими методами. Про такого роду «героя» дізнаємося з кримінальної справи Олексія Миколайовича Струнникова, 1924 р. н., уродженця села 15 років ВЛКСМ Горьковської області.⁴

Підслідний працював старшим оперуповноваженим Жовтневого (Єзупільського) райвідділу МДБ і відзначився не тільки жорстокістю у стосунках з місцевими мешканцями, а й безглуздою поведінкою. Так, у грудні 1945 р. «визволитель» незаконно затримав голову Медухівської сільради Василя Цівку та кількох інших осіб і застосував щодо них тортури. За місяць Струнников уже бив револьвером по обличчі п. Марію

⁴ ГДА СБУ в Івано-Франківській області. Ф 5. Спр. 265.

Сачовську-Варнаву. Він викручував їй ніс і при цьому забороняв кричати, а потім тикав наганом під розтрощений ніс та кричав: «Ти це нюхала! Я зараз тебе застрелю!»

За декілька днів О. Струнников з підлеглими оточив церкву в с. Медусі під час богослужіння, розпочав перевірку присутніх у церкві, а солдати залякували людей стрільбою зі зброї. Але апогеєм бздурів оперуповноваженого став підрив 12-річного племінного бика гранатою. Струнников у такий жорстокий спосіб вбив тварину, бо йому хотілося, щоб з обробленої шкіри селяни виправили йому якийсь одяг.

У службовій характеристиці старшого оперуповноваженого було зазначено: «Показав себе з негативної сторони, оперативну і слідчу роботу знає слабо, за характером зазнайкуватий і нестриманий. В роботі безініціативний і недисциплінований, до виконання службових обов'язків ставиться халатно».

Невідомо, хто саме поскаржився на Струнникова, але вироком Військового трибуналу від 26 вересня 1946 р. самодур за ст. 206-17 п «а» КК УРСР був засуджений на 5

СЛУЖБОВА ХАРАКТЕРИСТИКА.

Тов. СТУРНИКОВ А.П., работая в Житинском РО мѣст-
тавладарской области в действително стѣ.ного оперуполномоченного с фев-
дая 1945 г. по 25 июля 1946 года.

За указанный период времени поглазал себя с отри-
дательной стороны, оперативную и следственную работу знает слабо, по-
струкре заносчивый и неподдержанный.

В работе безинициативен и недисциплинированный, к
исполнению служебных обязанностей относится халатно.

За нарушение революционной законности имеет адми-
настративное взыскание -15 суток ареста без исполнения служебных обя-
зательностей.

В общественной работе участия не принимает, из член-
ков ВЛКСМ механически выскыл, как перебросток, кандидатом в члены ВЛКСМ
не оформился, политически развит слабо, над повышением своего идеоло-
гического уровня знаний не работает.

ЗАМ НАЧ УМѢ СТАНЬСЛАВСКОЙ ОБЛ ПО КАДРАМ
ПОДПОЛКОВНИК
Я. ЯЗЕВ

" // " сентября 1946 года.
Гор. Станислав.

Службова характеристика на Олексія Струнникова

років каторжних робіт і позбавлений державної нагороди «За перемогу у Великій Вітчизняній війні над Німеччиною». У касаційній скарзі п. Струнников ще примудрився здати свого начальника, оскільки саме той «навчив його і заставляв застосовувати фізичні методи під час допитів».

Відгомін боротьби за радянську законність п. Струнникова знаходимо також у тексті протоколу закритих партійних зборів Жовтневого району від 25 березня 1946 р. У ньому лаконічно зазначалося: «Є випадки порушення революційної законності: заарештовують людей без слідства, без відома сільської ради забирають майно. Ці порушення роблять військові». Так приходила радянська влада...

П'яничка-вбивця з райвідділу МДБ

Яскравим прикладом характеристики кадрової політики СРСР у Східній Галичині в 40–50-х рр. ХХ ст. став інцидент на Долинщині⁵, який спровокував помічник оперуповноваженого Долинського райвідділу МДБ старший лейтенант Іван Тихонович Могилін. Цей офіцер, народжений 1922 р. в с. Кам'яному Лебединського району Сумської області, кандидат у члени більшовицької партії, від червня 1941-го до березня 1942 р. вчився в кавалерійському училищі м. Тамбова. З травня 1942 р. по січень 1944 р. він був учасником війни (нагороджений медаллю «За перемогу над Німеччиною»). 1946 р. Могилін закінчив річну школу Головного управління контррозвідки «СМЕРШ» у м. Москві і в жовтні 1946 р. потрапив на роботу в Долину.

У службовій характеристиці про Могиліна значилося, що «працює над підвищенням ідейно-політичного рівня, відвідує партійну школу. Показав себе як дисциплінований товариш, але, незважаючи на його добру поведінку, позитивних результатів в роботі не має. Всього за період роботи завербував 7

Фуражка молодшого керівного і рядового складу міліції зразка 1947 р.

⁵ ГДА СБУ в Івано-Франківській області. Ф 5. Спр. 688.

освідомителів, оперативних комбінацій не проводив і не підготував ні одного агента для вербування». Крім того, згідно з характеристикою Могиліна він за час служби не взяв ні однієї людини на оперативний облік і не здійснив жодного арешту.

Попри це Могилін на початку 1946 р. відрядили в с. Слободу-Долинську на період підготовки і проведення виборів до Верховної Ради УРСР. 2 лютого 1947 р. на квартирі в громадянина Петрушинського разом з головою сільради, продавцем крамниці та заготівельником він випив 300–350 грамів самогону, після чого, згідно з власними свідченнями, «швидко сп'янів, так як не було хорошої закуски».

Опісля Могилін напросився у військовому гарнізоні, що передасть у Долину пакет з документами, і отримав підводу в супроводі двох військовослужбовців — курсантів Ковальова і Максимова. Зі свідчень курсанта Ковальова ми дізнаємося, що Могилін у цей час був «в стані сп'яніння, але його сп'яніння не було сильне і він добре розмовляв і міцно стояв на ногах».

За 20–40 хвилин їзди підвода з військовиками заїхала в с. Рахиню, де Могилін зупинився (йому треба було чи то дров додому, чи дощок, щоб підстелити в підводі). Офіцер-пияк почав стукати у вікна першої хати на своїй дорозі, вибив там скло у вікні, у другому будинку теж вибив віконне скло. У другій хаті йому відчинили двері дві жінки. Він тягав одну з них за груди і вимагав сказати, де станичний села Чуприна, погрожував пістолетом та кричав: «Якщо не розкажеш, то розстріляю...» Така поведінка емгебіста дуже налякала дітей, які були в будинку, і лише втручання курсантів урятувало жінок від повної розправи.

Далі горе-правоохоронці продовжили рух. По дорозі Могилін безпричинно вдарив у лице поштаря, який виявився його знайомим, і перепросив його. Після того за вказівкою Могиліна розпочалася гонитва за возом, що проїхав повз них. Фіру наздогнали, намагалися заставити її господарів їхати в Долину, а потім Могилін побив господаря і постріляв у повітря з пістолета.

Пізніше Могиліну попалися два хлопці-залізничники, які поверталися з роботи. Могилін бив їх до півсмерті рукояткою пістолета, а потім ногами, запитуючи, де станичний Чуприна. В усіх ситуаціях супровід Могиліна поводився пасивно і лише радив жертвам швидко втікати.

А під завершення всіх злодіянь пиячок застрелив з пістолета на околиці села місцевого жителя Антона Матлахова, який від 1940-го до 1947 р. прослужив у Червоній армії. Людина пройшла всю війну, 13 січня 1947 р. повернувся в рідне село, і вже 2 лютого її убив «захисник законності».

На час убивства в Долинський райвідділ МДБ уже було повідомлено, що по дорозі в Долину двоє солдатів і офіцер б'ють місцевих жителів. Після цього начальник райвідділу Леонід Щербаков разом з підрозділом солдатів відправився на розшуки порушників спокою. Саме поява на горизонті військовиків і протверезила Могиліна, він кричав їм назустріч: «Стий, не підходь, стріляти буду» і без упину поганяв коней у напрямку Долини.

Згодом офіцер-порушник пояснював свої злочинні дії тим, що прийняв Матлахова і військових за бійців УПА, а тому так неадекватно поведився. Уже під час слідства Могилін стверджував, що своїх дій не пам'ятає через сп'яніння, але це не перешкодило йому подати себе в анкеті за національністю росіянином (думав, напевне, що відповідальність як представник великоімперської нації понесе меншу). У поясненнях Могилін як справжній яничар сказав, що оскільки української майже не знає, то вже не вважає себе українцем.

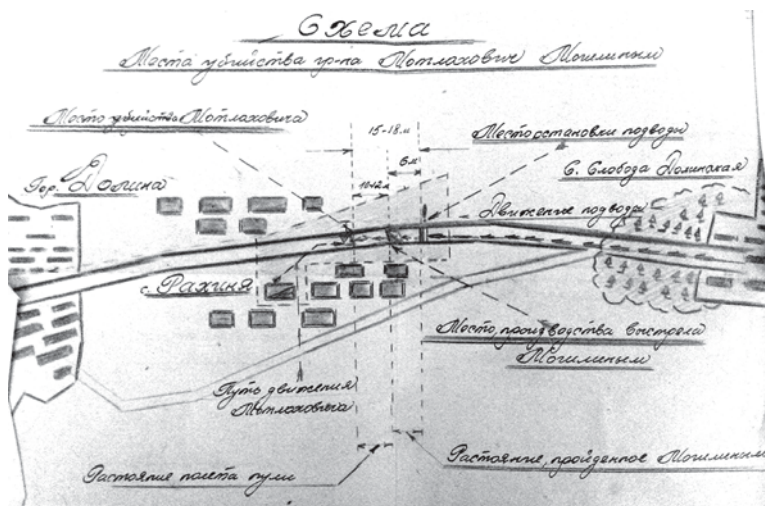

Схема місця вбивства громадянина Матлахова з матеріалів кримінальної справи

У підсумку військової трибунали МДБ 11 квітня 1947 р. засудив Могиліна до найвищої міри покарання — розстрілу, але Військова колегія Верховної Ради СРСР 19 травня 1947 р. замінила злочинцеві розстріл на 10 років позбавлення волі у виправно-трудовах таборах, мотивуючи вирок відсутністю в діях засудженого корисних мотивів і його участю у війні. Отак радянські окупанти під прикриттям пошуків УПА збиткувалися над цивільним населенням і вбивали ні в чому не винних людей, мабуть, наперед знали, що вирок судів до них буде милостивим.

Дебошир з Міністерства державної безпеки в протистоянні з ОУН

Серед працівників радянських карально-репресивних органів, що боролися з націоналістичним підпіллям у Західній Україні, траплялися відверто маргіналізовані соціальні елементи, що своєю діяльністю дискредитували образ «визволителів» та полегшували опір українцям. Так, особливо відзначився оперуповноважений Жаб'ївського (нині Верховинського) райвідділу МДБ Геннадій Андрійович Цаплін, 1924 р. н., уродженець села Пігасовки Югосокинського району Молотовської (Пермської) області⁶.

Посвідчення Геннадія Цапліна на медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941—1945 рр.»

⁶ ГДА СБУ в Івано-Франківській області. Ф 5. Спр. 1058.

Оперуповноважений росіянин здобув семикласну освіту, був членом ВЛКСМ, дослужився до звання молодшого лейтенанта, з 1943 р. працював в органах МВС–МДБ.

28 травня 1947 р. він відправився в службове відрядження в м. Станіслав для отримання санкцій на арешт учасників ОУН і віз із собою три кримінальні справи за ст. ст. 54-1 а і 54-II КК УРСР (Івана Петрука, Василя Кутащука і Савчука) і 1600 рублів. Повертаючись назад, Цаплін мав ще заїхати в м. Коломию і передати білизну і зарплатню хворому працівникові Жаб'ївського райвідділу МДБ у шпиталь (через п'ятику колеги останній змушений був пізніше писати рапорт, що йому немає за що жити). На поїзд до Коломиї, який відправився о 17.40, офіцер спізнився, а наступний мав їхати аж о 21-й. Далі, як пояснював «визволитель», він в очікуванні потяга на залізничній станції зайшов в буфет, де випив 150 грамів горілки, але квитка не дістав і залишився ночувати на станції та й заснув. Під час сну в Цапліна вкрали валізуку з кримінальними справами, гроші і пістолет системи «ТТ».

Під час розслідування Цапліна перепитували, як він міг випити лише 150 грамів горілки і «цілу добу бути в сп'янілому стані», оскільки той зайшов у лінійний відділ міліції в стані сильного сп'яніння о сьомій ранку наступного дня. А в рапорті оперуповноваженого з лінійного відділу залізниці Івана Межакова взагалі значилося, що Цаплін через сп'яніння «не міг навіть говорити, і зрозуміти його було неможливо».

Ще яскравіше описує «подвиги» Цапліна службова характеристика. У ній зазначалося, що офіцер під час служби показав себе «недисциплінованим, морально мало стійким, таким, що систематично займався п'янками». Так, у кінці 1945 р. він напився в гуртожитку учительок, де підняв бешкет і залякував дівчат зброєю, за що отримав по комсомольській лінії догану. В лютому 1946 р. Цаплін з іншими «правоохоронцями» конфіскував речі і цінності громадянки Гуменюк з с. Краснопілля, у той же день побив Василю Миронюк.

24 березня 1946 р. п'яний молодший лейтенант під час незаконного обшуку вилучив у Василя Кричиняка літр горілки і розпив здобуте. Після цього Цаплін організував бійку з колишнім пожежним інспектором Івановим.

У підсумку за втрату особових справ та зброї Цапліна було засуджено за ст. 206-17а КК УРСР на 7 років виправно-

трудоуходин таборів без обмеження прав. Він ще спробував написати касаційну скаргу, в якій пояснював свої дії молодістю, військовою інвалідністю, великою завантаженістю роботою і перевтомою, але касацію залишили без задоволення. Невідомо, чи пияцтво Цапліна якось допомогло повстанцям, але яскраво продемонструвало якість кадрового потенціалу прибулих партійно-радянських кадрів.

Содомія офіцера МДБ 1947 р. в м. Станіславі

Під час досліджень матеріалів з Галузевого державного архіву Управління СБУ в Івано-Франківській області довелося натрапити на кримінальну справу Павла Васильовича Созинова, 1914 р. н., уродженця м. Благовещенська Амурської області, який здобув вищу освіту за фахом вчителя математики і фізики⁷.

Станом на середину 1947 р. Созинов у званні старшого лейтенанта служив старшим оперуповноваженим 2-го відділення 4-го відділу Управління МДБ Станіславської області, був нагороджений орденом Червоної зірки, медалями «За взяття Берліна», «За перемогу над Німеччиною» і «За взяття Будапешта». Крім того, він був членом ВКП (б) разом з дружиною Олександрою Філіповою, 1914 р. н., уродженкою Середньоактюбинського району Сталінградської області, яка працювала секретарем в Управлінні МДБ.

У шлюбі Созинов і Філіпова перебували з березня 1947 р., а вже у травні цього ж року радянські правоохоронці дізналися, що Созинов «самий справжній підраст». Однак кримінальну справу було відкрито не через факти мужолозтва, а через те, що Созинов утратив агентурні дані і кримінальні справи. Виглядає, що або в тодішньому обласному управлінні МДБ толерували нетрадиційні сексуальні взаємини, або заміни кращими працівниками зовсім не існувало.

14 травня 1947 р. аморальні вчинки і службові правопорушення Созинова досягли апогею, і на них змушена була зреагувати радянська влада. Як свідчив Созинов, він 14 травня об 11-й годині розпочав випивати в буфеті біля поштамту, за дві години вжив 600 грамів горілки та «після того про свої дії нічого не пам'ятав». Так чи інакше, далі Созинов зайшов у

⁷ ГДА СБУ в Івано-Франківській області. — Ф 5. — Спр. 1161.

готель «Київ», де в туалеті здійснив акт мужолозтва з хлопчиком шкільного віку (під час слідства статевої стосунки з хлопчиком Созинов пояснити не міг, мотивуючи це своїм несвідомим станом).

Свідки подій, чергові адміністраторки готелю, помітили в чоловічому туалеті, що якийсь офіцер здійснює статевий акт з хлопчиком, зачинили входні двері вбиральні і для остаточної впевненості відправили на перевірку мешканця готелю, члена ВКП(б) Зуся Мойсейовича Мінзбурга, який підтвердив факт статевих зносин. А пізніше до них через вікно переліз і сам хлопчик 12–13 років, який пояснював свою поведінку тим, що офіцер затягнув його обіцянкою дати грошей.

О 17-й годині адміністрація готелю викликала патруль, який застав офіцера «в п'яному вигляді, штани на ньому були мокрі до колін», і «він в бруді спав». Після того Созинова помістили в холодний підвал військової комендатури, о 18-й він прийшов до тями і почав гримати в двері та казати, що має їхати у відрядження. О 20-й прийшло розпорядження відправити Созинова в Управління МДБ, де йому повернула документи дружина.

Потім Созинов удома помився холодною водою, поїв і пішов на вокзал. На залізничному вокзалі Созинов, згідно з власними зізнаннями, чекав поїзда на Яремчівський напрям, «вийшов на вулицю через спеку і на площі біля вокзалу присів в невеличкому рівчаку і непомітно заснув». Під час сну в офіцера вкрали валізу, де зберігалися цілком таємні документи — дев'ять протоколів допитів свідків і два агентурні донесення. Коли Созинов прокинувся, він розпочав пошуки документів з черговим міліціантом на вокзалі, а о 7-й годині наступного дня спробував знайти валізу на ринку. Після безуспішних пошуків горе-офіцер в обід виїхав до Яремчого і продовжив відрядження до часу арешту.

Під час слідства Управління обласного МДБ подало достатньо позитивну характеристику на старшого оперуповноваженого Созинова. Зокрема, у службовій характеристиці значилося, що «товариш Созинов показав себе добре грамотним і знаючим оперативну роботу». В довідці також повідомлялося, що офіцер політично розвинутий, працює над підвищенням ідейно-політичного рівня, є членом партбюро відділу.

Однак разом з цим кадровики зауважували, що Созинов «недостатньо посидючий, не ініціативний, в роботі має розсіяність, з його сторони траплялися випадки п'янства і аморальної поведінки».

Від січня до квітня 1947 р. він завербував дев'ять секретних інформаторів, з яких працювало лише чотири, завів тільки п'ять попередніх агентурних розробок, арештів не мав. Морально-етичні якості агента Созинова характеризує один з доносів агента Вірної, уродженки с. Яблуниці Яремчанського району, старшому лейтенанту: «А щодо Кузницької Марії, то вона зі мнов поругалася, і мені каже — ти добра людина, ти добре людей садиш в тюрму. Прошу узяти на допрос і почиму вона такі розговори провадит і звідки вона знає, що я людей саджу в тюрму...» Ймовірно, що наслідком сварки сексотки з М. Кузницькою стало те, що останню переслідували карально-репресивні органи.

Крім того, Вірна надавала інформацію, що «Микола Молдавчук погрожував вбити яструбка і голову сільради, Павло Личковський носив продукти в ліс, а Василина Мироняк вимагала від агентки вийти з лав комсомолу...»

У матеріалах слідства описано й інші випадки аморальної поведінки Созинова. Так, у рапорті заступникові начальника управління з кадрів один з офіцерів скаржився, що під

*Сучасний інтер'єр будинку,
де жив Павло Созинов*

час розпивання спиртних напоїв з Созиновим у чайній на вул. Дзержинського (нині вул. Мазепи) наш «герой» залишив свого товариша по чарці самого і пішов у свою квартиру, яка містилася на другому поверсі того самого будинку, з молодим циганом 18–19 років, якого попередньо нагодував. Товариш по чарці не мав чим розрахуватися за випивку, а тому піднявся за Созиновим у квартиру і застав там содоміта, який «лежав роздягнутий на колінах у бесараба» (Сози-

нов пізніше пояснював свою поведінку прагненням завербувати до співпраці циганчука).

У квітні 1947 р. у зв'язку з перерахунком зарплати Созинов з офіцером Степановим випили у вже згадуваній чайній літр горілки. Пізніше до їхньої компанії приєднався молодий чоловік років 23—24-х. Спочатку офіцери, а потім і хлопець опинилися у квартирі Созинова, а хатню робітницю Анну Антонівну відправили по продукти і алкоголь.

Коли хатня робітниця повернулася, то Степанова вже не було у квартирі, а «Созинов лежав на ліжку зі спущеними штанами і кальсони теж були спущені до колін, а незнайомиць нахилився над статевим органом Созинова і щось робив...» Жінка обурилася і пішла по дружину Созинова, яка теж ще встигла застати частину «кохання чоловіків».

У підсумку рішенням Військового трибуналу Созинова було засуджено за ст. 206-17 п. «а» на три роки виправно-трудова робіт без втрати прав і додатково позбавлено звання «старший лейтенант». Однак він поніс покарання лише за втрату документів, а про його аморальну поведінку у вирокі зовсім не згадувалося⁸.

На цьому історія кримінальних злочинів Созинова не закінчилася. У жовтні 1959 р. Білогорський військовий прокурор Амурської області подав запит у правоохоронні органи Станіславської області щодо інформації про судимість збоченця, оскільки того знову притягували до кримінальної відповідальності. Однак з'ясувалося, що засудженим згідно з даними Військового трибуналу, військової частини і картотеки Прикарпатського військового округу Созинов не значився. Імовірно, в нього в радянських каральних органах були або впливові покровителі, або активні прихильники. Тоді як у СРСР щороку засуджували за мужолозтво 1000 чоловіків і активно використовували звинувачення в гомосексуалізмі для боротьби з політичним інакомисленням включно з паралельним звинуваченням у шпигунстві та контрреволюційних змовах, для офіцера МДБ чомусь зробили виняток.

⁸ Зауважмо, що з 1934 р. в СРСР кримінальна відповідальність за мужолозтво передбачала ув'язнення на строк від трьох до п'яти років, а за мужолозтво, яке було здійснено з застосуванням насилля чи внаслідок залежного становища потерпілого, карали позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років.

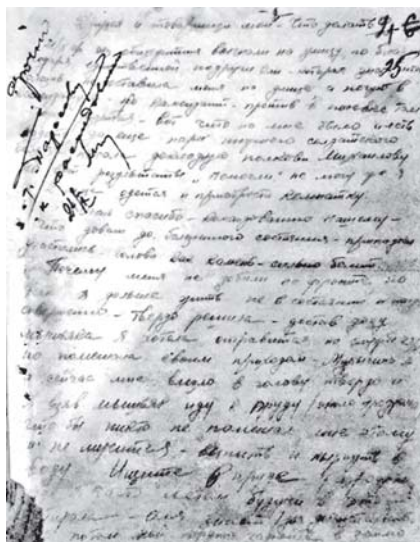
Туризм коштом зарплат працівників управління Міністерства державної безпеки

Жила собі Палагея Василівна Курносова, 1924 р. н., уродженка с. Ногатіна Ленінського району Московської області⁹. Дівчина закінчила дев'ять класів школи, від жовтня 1940-го до 5 жовтня 1942 р. працювала машиністкою в сільському відділі міліції, далі служила в Червоній армії аж до демобілізації 25 липня 1945-го і влаштування на посаду секретаря-машиністки відділу УМДБ Станіславської області.

Під час війни Курносова служила телефоністкою в 5-му запасному артилерійському полку, мала легке поранення і контузію та була нагороджена медалями «За перемогу над Німеччиною» і «За бойові заслуги».

23 грудня 1945 р. жінка отримала в касі зарплату для працівників відділу в сумі 14 795 крб 95 коп. Після цього вона написала лист колегам, що покінчила життя самогубством, а насправді виїхала з міста з украденими в найкращій подруги документами і за зарплати своїх колег жила в Ташкенті, Москві і Тбілісі.

Так звана «передсмертна записка» ймовірно писалася довго і, напевно, мала викликати глибокий жаль у всіх читачів,

*Фіктивна передсмертна
записка Курносової*

але радше була трагікомічною за своїм змістом. Уже на початку листа Курносова наголошувала на вигаданому місцезнаходженні грошей: «...дістаньте мій труп, гроші в лівій кишені, візьміть, так я вирішила зробити за ваше хороше ставлення». Далі авантюристка мотивувала своє «самогубство» й описувала процес «утоплення»: «...з гуртожитку вигнали на вулицю, ночую в комендатурі, комендант проти. Ходжу роздіта — от що на мені було і є... велика подяка нашому коман-

дуванню — довели до хворобливого стану — голова як камінь сильно болить. Я взяла миш'як, йду до озера біля аеродрому... випити і нирнути в воду... потім мій труп зарийте в землю, щоби собаки не їли». У кінці записки Курносова згадувала свою найкращу подружку, жалілася на відсутність допомоги демобілізованій самотній хворій людині і закінчувала свій опус словами: «Ай як важко, але ще декілька хвилин стерпіти».

Після арешту жінка-мюнхгаузен виправдовувалася, що зарплату не віддала, бо страждала епілепсією, втопитися їй не дали двоє військовиків, а потім вона не змогла забрати записку і поїхала до тітки в Москву. Коли закінчилися гроші, Курносова поїхала до Ташкента, де торгувала фруктами, а далі в Тбілісі, де навіть спромоглася вийти заміж за якогось Миколу Якушева, який працював у конторі Міністерства сільського господарства Грузинської РСР. Аж 7 березня 1947 р. Курносову, яка перебувала у всесоюзному розшуку, затримали правоохоронці на ринку м. Тбілісі з плащем, вкраденим у громадянки Софії Чагулової.

На своє виправдання Курносова також зауважувала, що просилася про звільнення з органів і що хвора на психічні розлади. Однак психіатрична експертиза не виявила в авантюристичних ознаках душевних захворювань.

Матеріали слідства залишили нам опис зовнішності Курносової: «...середнього росту, блондинка, повної тілобудови, волосся рівне, опущене до плеч з короткими косичками на лівій і правій стороні голови, спереду у верхній щелепі немає 2—3-х зубів, очі карі, брови і вії світлі, лице кругле, чисте».

У підсумку 1 грудня 1947 р. «туристку» було засуджено за ст. 180 ч.1, 104, ч.11 і 206-7 п «г» КК УРСР на 10 років виправно-трудових таборів без обмеження у правах.

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

- Агафонов В. Т. — 68
Адамович С. — 1,2
Алчевська Христина — 44
Альошин — 65
Анна Антонівна — 187
Андрейчук Іван Федорович (псевдо Вихор) — 64
Андрусак Василь (псевдо Різун-Грегот) — 24
Андрусак М. — 47, 68, 71
Андрухів І.О. — 45, 51, 54, 102
Анисимов — 10
Антонюк Д. (псевдо Калина) — 112
Анучин — 90, 91
Аркадій, див також Доброгаст (псевдо) — 67, 68, 71
Арсен (псевдо), див. також Монюк Петро Григорович — 59
Арсенич П. — 71
Артим (псевдо), див. також Скульський Іван — 67, 68
Атаманчук Гелена — 11
Атаманчук Катерина — 3
Атаманчук Михайло — 3
Атаманюк Катерина Семенівна (псевдо Липа) — 112
Атаманюк Юрій Юрійович (псевдо Данилко) — 61
- Бабинюк Олексій — 140
Бабій Володимир — 158
Байда (псевдо) — 104
Балан Іван — 106
Бандера — 11
Барабаш Дмитро — 171
Барабаш Ярослава Опанасівна — 164–172
Батурин (псевдо) — 122 - 124, 125, 126
Батько (псевдо), див. також Скорейко Федір — 114
Безкоровайний Олексій (псевдо Булевар, Бистрозор, Маркіян, Олень, Войнар) — 117, 118, 120, 121
Бей (псевдо), див. також Яворський Казимир-Ярослав Андрійович, Свистельницький Михайло — 12, 13, 73
- Березуєв Іван Пилипович (псевдо Дуб) — 125, 126
Библів Павло Іванович — 90
Бистрий (псевдо), див. також Хамчук Петро — 79, 122
Біб (псевдо), див. також Домашевський Василь Юрійович — 28
Білецький Дмитро — 51
Бігун (псевдо), див. також Тригобчук Антон Аксентійович — 123
Білий (псевдо), див. також Сенюк Микола Якимович — 51, 70
Блискавичний (псевдо), див. також Романюк Петро Васильович — 12
Бобик Василь Петрович (псевдо Гордий) — 55
Богдан-Кумпанович (псевдо) — 117 - 121
Богдан (псевдо) — 114, 135
Богун (псевдо), див. також Климишин Дмитро, Дичковський Орест-Методій — 20, 81, 104, 105
Боденко Стефан Гнатович — 93
Боєвір (псевдо) — 69
Боеслав Марко — 6
Бойчук Іван — 105
Болехів (псевдо) — 13
Большаков М. — 176
Болюк Василь — 114
Бондаренко (псевдо), див. також Якубовський Володимир — 122
Борис (псевдо), див. також Легкий Григорій — 69, 70
Борканюк Олекса — 144, 145
Боровенко — 108
Боровик М.А. — 45
Боуск А. — 66
Брусак Віра Теодорівна (псевдо Таня) — 17, 19
Булевар (псевдо), див. також Безкоровайний Олексій — 117 , 118, 120, 121
Бульба (псевдо) — 66
Бурдяк Євстафій Олександрович — 39
Буркут (псевдо) — 67

- Валіхновський Михайло Іванович (псевдо Тесляр, Турист) — 16, 17, 19
- Вардзарук Лук'ян — 4
- Василь (псевдо), див. також Кликайло Михайло Дмитрович — 64, 65
- Вацеба Антон (псевдо Ярема) — 53, 54
- Ващук — 148
- Вексей Михайло Олексійович — 149, 150
- Величко Євген Дмитрович — 110
- Вечірній (псевдо), див. також Федорчак Юрій — 108, 109
- Виноградов — 80
- Високий (псевдо), див. також Ровенчук Микола Васильович — 76
- Витвицька О. — 117
- Вихор (псевдо), див. також Андрейчук Іван Федорович — 28, 52, 64 — 67, 69
- Відважний (псевдо), див. також Ласійчук Ю.Г — 61
- Вільчик Петро — 27
- Вінтоняк Роман Миколайович (псевдо Левада) — 67 - 73
- Вірна (агент МДБ) — 186
- Вірна (псевдо), див. також Луканюк Анна Ільвіна — 33
- Вітер (псевдо), див. також Михайлина Михайло Кирилович — 112, 114, 119
- Вовк (псевдо) — 25
- Вовчук Василь Палійович — 151, 152
- Воловецький Іван Михайлович — 53
- Волосянко Федір — 109
- Воляннюк С. Б. — 79
- Ворон (псевдо), див. також Хортів Павло Йосипович — 82, 83
- Воронін — 166
- Врубель Володимир (псевдо Марко) — 43
- Всеволод (псевдо) — 120
- В'ятрович В. — 16
- Габерман Самуїл — 145
- Гаврилишин — 91
- Гайдаш Дмитро Миколайович (псевдо Сміливий) — 113, 114, 116
- Галицький Михайло Федорович (псевдо Дуб) — 110, 111
- Гамалія (псевдо) — 108
- Ганцюк П. — 88
- Гарасимик Наталія — 112
- Геник Микола Петрович (псевдо Змій) — 46, 47, 49
- Герасим'юк Михайло — 148
- Герінг Герман — 136
- Гірник Євген — 172
- Гітлер — 147
- Гнидюк Ганна Дмитрівна — 36
- Гнип Дмитро Федорович — 126
- Гожій Павло Михайлович (псевдо Горіх) — 87, 90
- Гожій Юрій Федорович (псевдо Гончар) — 89, 90, 91
- Голіней Юрій Федорович — 90
- Головатий М. — 71, 73
- Головинський Гаврило — 107
- Голуб (псевдо), див. також Семчишин Василь Іванович — 31
- Голубев Софрон Михайлович — 55, 56
- Голубцов — 151, 152
- Гонта (псевдо) — 10, 51
- Гонташевський Михайло — 141
- Гончар (псевдо), див. також Гожій Юрій Федорович — 89
- Гора (псевдо), див. також Романюк Петро Васильович — 12, 13
- Гордий (псевдо), див. також Савчинський Богдан Петрович, Бобик Василь Петрович — 43, 55
- Горіх (псевдо), див. також Гожій Павло Михайлович — 87
- Горлиця (псевдо), див. також Ощипко Василина Миколаївна — 112
- Готвальд Клемент — 145
- Гоцанський Василь Михайлович (псевдо Черемош) — 77
- Гоянюк — 158
- Граб (псевдо) — 67
- Грабовський Павло — 44
- Гречанюк Стефан — 141
- Григор'єв — 108

Гриневич В. — 155, 156
Гринечко Іван Панькович —
107—109
Гриншак Іван Михайлович — 154
Гриців Петро — 51
Грізний (псевдо), див також
Стурко Юліан — 88, 89, 119, 120
Грім (псевдо), див. також
Ковальчук Мирослав Йосифович
— 10, 33, 69, 71
Грінченко Борис — 44
Гроза (псевдо) — 12, 13, 64
Гулак-Артемівський Петро — 44
Гулянов — 117
Гуменюк — 183
Гунько Калина — 13
Гуцуляк Євгенія — 24

Давидович Омелян Ісидорович —
162—164
Далавурак Михайло Іванович — 53
Данилко (псевдо), див. також
Атаманюк Юрій Юрійович — 61
Данте (псевдо) — 8
Дарка (псевдо), див. також
Луканюк Анна Ільвіна — 33
Декань Йозеф — 145
Демон-Ваціона (псевдо),
див також Хома Василь Іванович
— 33
Дергачов М. (Деркачов Олексій
Тимофійович) — 47
Дзьоба Іван Антонович
(псевдо Юра) — 21-23
Дичковська-Попович Анна — 81
Дичковський Микола — 81
Дичковський Зеновій — 81
Дичковський Орест-Методій
(псевдо Богун, Кривоніс,
Летивітер, Явір) — 81—86
Діоген (псевдо) — 67
Дмитрів Микола — 107
Дністер (псевдо) — 67
Доброгаст — 71
Довбуш (псевдо) — 77, 121
Довганюк Василь — 31
Долина (псевдо),
див. також Турчин Ярослав
Іванович — 107, 109
Долинський І. — 161

Домашевський Василь Юрійович
(псевдо Біб) — 28, 29
Дорошенко (псевдо), див. також
Тимчук Дмитро Іванович — 77
Драгінда Іван — 140
Дрізер — 149, 150
Дуб (псевдо), див. також Коляса
Володимир Іванович, Галицький
Михайло Федорович, Березуєв
Іван — 38, 110, 123, 125, 126
Пилипович — 38
Дудко — 117
Думіч Володимир Іванович,
див також Іванейко Володимир
Михайлович — 74, 75
Дунай (псевдо) — 121
Дунь Євдокія Іллівна — 168
Дутчак Іван Миколайович —
57—60
Духній Стефан — 126
Дяків Мирослав Степанович
(псевдо Мирон),
див також Дяків Мирон — 7—9

Єфимов Микола Петрович —
175—177
Єфрем (псевдо), див. також
Слободян Степан — 119

Желізний (псевдо), див. також
Романюк Василь — 104
Жив'юк А. — 173
Жигленков — 175

Забілий Р. — 75
Завадський Борис Іванович
(псевдо Перекотиполе) —
133—136
Заводій — 58
Заграновський Яків — 140
Залізняк — 20
Заморський (псевдо) — 82
Запорожець (псевдо), див. також
Лютяк Павло Іванович — 88, 89,
91, 114
Зарічний (псевдо) — 124, 125
Заславський — 33
Збуй (псевдо), див. також
Курляк Ярослав Якимович;

- Яковишин Микола Ількович – 26, 30
 Зелений (псевдо), див. також
 Мельник Василь Іванович – 79
 Зінченко В., див. також
 Завадський Борис Іванович – 133–136
 Зірко (псевдо) – 37
 Змій (псевдо), див. також
 Пилип'юк Богдан Олексійович,
 Генік Микола Петрович – 39, 46
 Зобків Володимир (псевдо Кос) – 124
 Золотов – 80
- Едвард (псевдо) – 116
 Еней (псевдо) – 38
- Іван (псевдо),
 див. також Ковальчук Василь
 Васильович – 25
 Іванейко Володимир Михайлович
 (псевдо Крючок, Сміливий, Лис) – 73 - 75
 Іванов – 183
 Іваночко Василь Антонович
 (псевдо Хміль) – 40, 42
 Іващук Василь Юрійович – 149,
 150
 Ігнатова (агент МДБ) – 91
 Ільницький В. – 49, 50, 52, 119
- Каганович Л. – 50
 Кайдаш – 103
 Калина (псевдо), див. також
 Антонюк Д. – 112
 Каннуников – 78
 Караванович Адолина-Анастасія
 Пилипівна (псевдо Ярина) – 59, 60
 Кармелюк (псевдо), див. також
 Ковальчук Василь Васильович – 25, 64
 Карпенко Дмитро (псевдо
 Яструб) – 120, 122
 Качур Дмитро Миколайович
 (псевдо Колос) – 112, 113
 Карпець Микола – 108
 Квасниця Михайло Ілліч
 (псевдо Сич) – 79
- Кеваго Дьюла – 145
 Кликайло Володимир – 105
 Кликайло Михайло Дмитрович
 (псевдо Василь) – 64, 66, 105
 Клим (псевдо), див. також
 Слободян Степан – 104, 105, 119,
 120
 Клим Савур (псевдо) - 98
 Климишин Дмитро
 (псевдо Богун) – 20, 21
 Клим'юк Михайло
 (псевдо Шрам) – 110, 111
 Кметюк І. – 117
 Книш З. – 97
 Кобильник Р. – 1,2
 Ковалевич Дмитро Леонович – 90
 Ковалишин Ярослав – 80
 Ковальов – 180
 Ковальов Василь Миколайович – 114
 Ковальчук Василь Васильович
 (псевдо Кармелюк, Іван) – 25
 Ковальчук Мирослав Йосифович
 (псевдо Грім, Омелько) – 10, 11
 Ковальчук Ярослав – 11
 Ковпак Сидір – 130 - 132
 Когут Галина Степанівна – 62
 Когут Ольга Харитонівна – 61, 62
 Когутяк Іван Іванович – 158, 159
 Козак (псевдо) – 107
 Козик Віра Кирилівна – 11
 Козловська Євдокія – 140
 Козловський Михайло – 141
 Козоріз Ярослав – 116
 Колос (псевдо), див. також
 Качур Дмитро Миколайович – 112, 113
 Колтик Іван – 127, 128
 Коляса Володимира Івановича
 (псевдо Дуб) – 38 – 40
 Комаринський – 67
 Кониський Олександр – 44
 Коновалів Юрій Іванович – 39
 Кордзель – 147
 Коритко Р. – 122
 Корінь (псевдо) – 13
 Кос (псевдо), див. також Зобків
 Володимир – 124
 Косів Михайло Іванович – 88, 90

- Костельник Михайлина Дмитрівна — 112
- Котляревський І. — 159
- Коц (псевдо) — 79, 80
- Кошак Дарія Юріївна (псевдо Христя) — 67, 68, 70, 71, 73
- Крайній Іван — 86
- Крайня Лідія (псевдо Ксенія) — 67
- Краузе — 143
- Кремінь (псевдо) — 120
- Кривоніс (псевдо), див. також Симчич Мирослав Васильович — 46, 82
- Кричиняк Василь — 183
- Крук (псевдо), див. також Мельник Василь Іванович — 58, 79
- Крутий Микола Іванович — 107–109
- Крючок (псевдо), див. також Іванейко Володимир Михайлович — 73
- Ксенія (псевдо), див. також Крайня Лідія — 67, 68
- Куба (псевдо), див. також Олійник Михайло Семенович — 112
- Кугутяк М. — 24, 42, 45, 106, 108, 109, 111
- Кузніцька Марія — 186
- Куйбіда Василь Степанович — 36
- Куйбіда Степан Олексійович (псевдо Стефко) — 34, 35
- Кукуляк Михайло — 140
- Кукурудз Одарка — 140
- Кулагін Г.С. — 78
- Кулик Іван Дмитрович (псевдо Сірий) — 67
- Курляк Ярослав Якимович (псевдо Збуй) — 25–27
- Курносова Палагея Василівна — 188, 189
- Курява (псевдо) — 69
- Кутащук Василь — 183
- Кучер — 165
- Кучер (псевдо), див. також Лендюк Танасій Петрович — 27
- Кучерявенко Михайло — 78
- Кушнір Петро Іванович — 153
- Кушнірук Дмитро — 139, 140
- Ласійчук Анна Іванівна — 31
- Ласійчук Ю.Г. (псевдо Відважний) — 61
- Лебель — 138
- Левада (псевдо), див. також Вінтоняк Роман Миколайович — 67 — 72
- Левицький Олекса — 160
- Левицький Стефан — 126
- Легкий Григорій (псевдо Борис) — 70
- Лендюк Танасій Петрович (псевдо Кучер) — 27
- Лесів С. — 88
- Леся Українка — 43, 44
- Летивітер (псевдо), див. також Дичковський Орест-Методій — 82
- Липа (псевдо), див. також Атаманюк Катерина Семенівна — 112
- Лис (псевдо), див. також Іванейко Володимир Михайлович — 74
- Литвин Микола Ілліч — 39
- Личковський Павло — 186
- Луканюк Анна Ільвіна, див. також Ласійчук Анна Іванівна (псевдо Вірна, Дарка) — 32–34
- Лукань Домна — 140
- Лучинець Яким — 156
- Лютак Павло Іванович — 90–92
- Лютий (псевдо) — 27, 64, 124
- Львівський (псевдо) — 116
- Мажорович Михайло — 145
- Макаров — 117, 121
- Максим (псевдо) — 79
- Максимов — 180
- Максимчук Микола — 100
- Максимчук Михайло Іванович (псевдо Чайка) — 53
- Малиновський Микола Юрійович — 76
- Маклович Іван — 109
- Малярчук О. — 102
- Мальков — 8, 9
- Мандрик Данило Михайлович (псевдо Харківський) — 146, 147
- Манько (псевдо) — 120

- Манько Антоніна – 159
 Манько Григорій – 160
 Марко (псевдо), див. також
 Врубель Володимир – 43
 Марморос – 138
 Маруся (агент МДБ) – 91
 Марчук Прокопій – 147
 Масюк Йосип Юрійович –
 153–155
 Масюк Михайло – 102
 Матлахов Антон – 181
 Махно (псевдо) – 114, 116
 Мегедин Василь Олександрович
 – 53
 Межаков Іван – 183
 Мельник Василь Іванович (псевдо)
 Крук, Зелений) – 51, 78–80, 124
 Мельничук Катерина – 148
 Мещеряков Микола Іванович – 113
 Микитин Юрій – 9
 Мирон (псевдо), див. також
 Дяків Мирослав Степанович,
 Дяків Мирон – 7 – 9, 33, 121
 Миронів Петро – 159
 Миронюк Василина – 183
 Мироняк Василина – 186
 Михайлина Михайло Кирилович
 (псевдо Вітер) – 112, 114, 119
 Мігушин – 121
 Мілько (псевдо),
 див. також Новицький Омелян
 Васильович – 35
 Мінзбург Зусь Мойсейович – 185
 Місюра – 156
 Міхалькова Марія
 (псевдо Рівна) – 126
 Могилін Іван Тихонович – 179–182
 Молдавчук Микола – 186
 Молотков – 66
 Монолатій І. – 92
 Монюк Петро Григорович
 (псевдо Арсен, Сергій) – 59, 60
 Мороз (псевдо) – 45, 46, 49, 123
 Морозенко (агент МДБ) – 90
 Мулик Михайло Іванович – 96
 Мурза (псевдо),
 див. також Шпільчак Іван
 Степанович – 40–42
 Мурський – 93
- Нагненко – 151
 Наливайко (псевдо) – 25
 Нарбут Данило – 159
 Наташка (псевдо), див. також
 Сенчишин Наталія – 73
 Невмирущий (псевдо),
 див. також Романюк Іван
 Юрійович – 104, 105
 Недобитий (псевдо) – 69
 Незнайко (псевдо) – 52
 Нечай (псевдо) – 34, 111
 Нечеса (псевдо) – 60
 Новицький Іван Омелянович
 (псевдо Орел) – 34, 35
 Новицький Омелян Васильович
 (псевдо Мілько) – 34, 35
 Нюнь Михайло Іванович – 39, 40
- Озаришин Василь Михайлович –
 90
 Олег (псевдо), див. також
 Юрковський Олексій Іванович –
 104, 125, 126
 Олесь Олександр – 44
 Олійник Михайло Семенович
 (псевдо Куба) – 112
 Олійник Олексій
 (псевдо Хитрий) – 20, 21, 114
 Омелько (псевдо),
 див. також Ковальчук Мирослав
 Йосифович – 10
 Онишко Л. – 59
 Орел (псевдо),
 див. також Новицький Іван
 Омелянович – 35, 123
 Орк (псевдо) – 105
 Орлик (псевдо) – 37, 43
 Орлич (псевдо) – 66
 Остап (псевдо) – 79
 Ощипко Василина Миколаївна
 (псевдо Горлиця) – 112
- Павло (родич Барабаш Ярослави
 Опанасівни) – 170
 Павло (псевдо) – 60, 67
 Павлюк Анна – 61
 Павлюк Василина Василівна – 61
 Павус (псевдо) – 74
 Палій (псевдо) – 49, 57

- Панівник Микола Івановича — 130, 132
Панченко В. — 98
Папакін Г. — 99
Пара (агент МДБ) — 91
Парашин — 68
Пасічняк Микола Дмитрович — 112
Пасічняк Юрій — 61
Патриляк І.К. — 45, 99
Пашник Юрій — 128—130
Пезь — 176
Перейма Стефан Теодорович — 94
Перекотиполе (псевдо), див. також Завадський Борис Іванович — 135
Петришук І. — 141
Петрів Ярема — 4
Петрук Іван — 183
Петрушинський — 180
Пєник (псевдо), див. також Романюк Петро Васильович — 13
Пилип'юк Богдан Олексійович (псевдо Змій) — 39, 40
Підгірський (псевдо) — 58
Плав'юк Роман — 162
Плевако Юрій — 159
Побігущий-Рен Євген — 92, 93
Погребенюк Іван Канунович — 147, 149
Помста (псевдо), див. також Чорнишук Василь Іванович — 95
Попович Марія Андріївна — 82
Прибильська Віра — 162
Причепка (псевдо) — 55, 56
Прокоп'як В. — 159, 160
Приходько Ірина — 160
Пташинська Г. — 106, 107, 109
Пшезимирський Р., див. також Завадський Борис Іванович — 133—136
Рабенюк Федір — 141
Радченко — 71
Рибчак Михайло — 101
Риж (псевдо), див. також Татарчук Іван — 76
Рищенко — 51
Ріббентроп — 149
Рівна (псевдо), див. також Міхалькова Марія — 126
Різун, Грегот (псевдо), див. також Андрусяк Василь — 24, 41, 42
Ровенчук Микола Васильович (псевдо Високий) — 76
Рожнов — 152
Розовський Віталій — 145
Роїв Микола Васильович (псевдо Рубан) — 119—122
Романюк Василь (псевдо Желізняк) — 104
Романюк Іван Юрійович (псевдо Невмирущий) — 104, 105
Романюк Л. Б. — 161
Романюк Олена — 14
Романюк Петро Васильович (псевдо Блискавичний, Гора, Пєник) — 11—15
Ромко (псевдо) — 121
Роп'яник Остап — 161
Рослік Тамара — 161
Рубан (псевдо), див. також Роїв Микола Васильович — 119—122
Рубач (псевдо) — 111
Рудак Данило Дмитрович (псевдо Чорний) — 65
Руднєв Радій — 132
Руднєв Семен Васильович — 132
Рунге Леопольд Людвігович — 136, 137
Русалка (псевдо), див. також Срайчук Катерина — 112
Савчак Василь (псевдо Сталь) — 70
Савчинський Богдан Петрович (псевдо Гордий) — 43
Савчук — 183
Садич (псевдо) — 114, 116
Сапожинський — 78
Сачовська-Варнава Марія — 178
Свистельницький Михайло (псевдо Бей) — 73
Сворах Марія Іванівна — 59
Семенов — 55, 56
Семків — 158
Семчишин Василь Іванович (псевдо Голуб) — 31

- Сенишин Роман Іванович — 158—162
- Сенчишин Наталія (псевдо Наташка) — 73
- Сенюк Микола Якимович (псевдо Смерека, Білий) — 50, 51
- Сергій (псевдо), див. також
- Монюк Петро Григорович — 59
- Середній (псевдо) — 123, 125
- Сивий (псевдо), див. також
- Толох Ярослав Ілліч — 124, 125
- Сизий (псевдо) — 111
- Симчич Мирослав Васильович (псевдо Кривоніс) — 46, 47
- Сич (псевдо), див. також
- Квасниця Михайло Ілліч — 79
- Сігіцький Ілля Петрович — 144, 145
- Сікора Ольга — 172
- Сірий (псевдо), див. також
- Кулик Іван Дмитрович — 67
- Сірко (псевдо) — 20
- Скаврон Б. — 82
- Скавронський — 165, 166
- Скиба — 107
- Скуба (псевдо) — 45, 69
- Скорейко Федір (псевдо Батько) — 114
- Скульський Іван (псевдо Артим) — 67
- Сливка Ольга — 80
- Слижук Микола Юрійович (псевдо Стріла, Незнайко) — 52
- Слижук Петро — 141
- Слижук Юрій Степанович — 94
- Слободян Степан (псевдо Єфрем, Клим) — 119
- Смерека (псевдо), див. також
- Сенюк Микола Якимович — 51
- Сметюх Микола Михайлович (псевдо Чумак) — 107, 108, 109
- Сміливий (псевдо), див. також
- Іванейко Володимир Михайлович, Гайдаш Дмитро Миколайович — 67, 74, 113, 114, 116
- Сміховинець (псевдо) — 64
- Созинов Павло Васильович — 184—187
- Сокирко Ярослав (псевдо Сокіл) — 124
- Сокіл (псевдо), див. також
- Сокирко Ярослав — 25, 124
- Соловей (псевдо), див. також
- Шеремета Ярослав Петрович — 125
- Соловка Л. — 138
- Сосновська Софія — 26
- Спартан (псевдо) — 49
- Срайчук Катерина (псевдо Русалка) — 112
- Сталін — 155, 156, 171
- Сталь (псевдо), див. також
- Савчак Василь — 70
- Степанов — 187
- Степовик (псевдо) — 58
- Стефко (псевдо), див. також
- Куйбіда Степан Олексійович — 35
- Стефанюк Г. — 139
- Стефурак Михайло Федорович (псевдо Шугай) — 81
- Стріла (псевдо), див. також
- Слижук Микола Юрійович — 52
- Стрільбецька Н. — 161
- Струк Василь Миколайович, див. також Вацеба Антон (псевдо Ярема) — 54
- Струнников Олексій Миколайович — 177 - 179
- Стурко Юліан (псевдо Юрко, Грізний) — 119, 120
- Сулимов Всеволод Петрович — 174, 175
- Сусанін Іван — 132
- Табачук — 10
- Танасій — 116
- Таня (псевдо), див. також
- Брусак Віра Теодорівна — 18
- Тарас (псевдо) — 120
- Тароненко — 108
- Татарчук Іван (псевдо Риж) — 76
- Телешко — 78
- Терновський А.М. — 50
- Тесляр (псевдо), див. також Валіхновський Михайло Іванович — 16
- Тимів І. — 65
- Тимчук Дмитро Іванович (псевдо Дорошенко) — 77

- Тиник Михайло Михайлович — 90
Тисяк Дмитро — 161
Ткачук Петро — 140
Толох Ярослав Ілліч
(псевдо Сивий, Лютий) — 124, 125
Толстая Тамара — 160
Томаш (дядько Барабаш
Ярослави Опанасівни) — 169, 170
Томашевський Андрій
Імануїлович — 146, 147
Томюк Петро Васильович
(псевдо Черемош, Чорний) —
60, 61
Тригобчук Антон Аксентійович
(псевдо Бігун) — 123
Турист (псевдо),
див. також Валіхновський
Михайло Іванович — 17
Турчин Іван — 108
Турчин Ілько — 109
Турчин Ярослав Іванович
(псевдо Долина) — 107, 109
Тутаєв — 152
Тутецький Ілля Олексійович — 95
Тютюнник (псевдо) — 35
- Урхан (псевдо) — 94
- Файфер Карл — 17, 19
Фединський Ярослав-Любомир
Володимирович
(псевдо Чорний) — 38
Федняк Яків Олексійович — 156,
157, 158
Федорко Степан Іванович
(псевдо Чабан) — 61–63
Федорчак Петро — 109
Федорчак Юрій
(псевдо Вечірній) — 108, 109
Фейгер — 138
Феняк Василь — 83
Філатов — 11
Філіпова Олександра — 184
Француз А.Й. — 45, 51, 54, 102
- Хабаль Микола
(псевдо Хрусталь) — 87
Хаме Яніслав — 142
Хамчук Петро
(псевдо Бистрий) — 122
- Харківська — 147
Харківський, див. також Мандрик
Данило Михайлович — 146
Харун Ярослав Федорович —
142–144
Харунов — 55, 56
Хитрий (псевдо), див. також
Олійник Олексій — 20, 114
Хмара (псевдо) — 30, 58, 120
Хмель (псевдо) — 13, 82
Хміль (псевдо),
див. також Іваночко Василь
Антонович — 40, 42
Хмурий (псевдо) — 82
Хобзей Павло — 172
Ходський Віктор — 160
Хома Василь Іванович
(псевдо Демон-Ваціона) — 33
Хорт (псевдо) — 37
Хортів Павло Йосипович
(псевдо Ворон) — 82
Христя (псевдо), див. також
Кошак Дарія Юрїївна — 67, 71, 73
Хрусталь (псевдо), див. також
Хабаль Микола — 87
- Цаплін Геннадій Андрійович —
182–184
Ціпух М. — 105
Циган (псевдо) — 105
Цівка Василь — 177
Цісик Євген — 159
Цок Теодор Павлович — 39
- Чабан (псевдо), див. також
Федорко Степан Іванович — 61
Чагулова Софія — 189
Чайка (псевдо), див. також
Максимчук Михайла Івановича —
53
Чепіга — 176
Черемош (псевдо), див. також
Томюк Петро Васильович,
Гоцанський Василь Михайлович
— 61, 67, 77, 118, 121
Черемха (псевдо), див. також
Чуревич Василь Михайлович — 28
Черепанин М. В. — 161
Чипиня — 108

- Чоланюк Григорій Васильович — 153—155
 Чорний (псевдо), див. також Фединський Ярослав-Любомир Володимирович, Томюк Петро Васильович, Рудак Данило Дмитрович — 38, 61, 65, 73
 Чорнищук Василь Іванович (псевдо Помста) — 95
 Чорній Євдокія — 151
 Чорнота (псевдо) — 41, 120
 Чортков — 152
 Чубатий Іван — 80
 Чумак (псевдо), див. також Сметюх Микола Михайлович — 107
 Чуперчук Ярослав — 159, 161
 Чуприна (псевдо) — 180
 Чуревич Василь Михайлович (псевдо Черемха) — 28, 29
- Шатилов С. — 156
 Шведченко Григорій — 160
 Шевченко — 171
 Шевченко Тарас — 43, 44, 172
 Шевчук — 65
 Шейк (псевдо) — 42
 Шеремета Ярослав Петрович (псевдо Соловей) — 125
 Шишкін В. — 47
 Шкварок В. Т. — 151
 Шкорупа Микола Васильович (псевдо Щирий) — 55
 Шовгенюк В. Д., див. також Чуревич Василь Михайлович (псевдо Черемха) — 28
 Шпільчак Іван Степанович (псевдо Мурза) — 40 — 42
 Шпільчак Степан — 42
 Шрам (псевдо), див. також Клим'юк Михайло — 38, 60, 110, 111
 Шренцель — 138
 Шренцель Янкель — 138
 Штефан — 116
 Штогрин — 164, 165, 167, 170, 172
 Штраус — 147
 Шугай (псевдо), див. також Стефурак Михайло Федорович — 81, 82, 118
- Щербаков Леонід — 181
 Щербін Л. — 1, 2
 Щирий (псевдо), див. також Шкорупа Микола Васильович — 55
- Юра (псевдо), див. також Дзьоба Іван Антонович — 22
 Юрко (псевдо), див. також Стурко Юліан — 119
 Юрковський Олексій Іванович (псевдо Олег) — 104, 125, 126
 Юрченко Ю. — 7
- Явір (псевдо) — 55, 82
 Яворський Казимир-Ярослав Андрійович (псевдо Бей) — 13
 Яковина Микола — 26
 Яковишин Микола Ількович (псевдо Збуй) — 30, 31
 Якубовський Володимир (псевдо Бондаренко) — 122
 Якушев Микола — 189
 Ярема Михайло Павлович — 94
 Ярема (псевдо), див. також Вацеба Антон — 53
 Ярина (псевдо), див. також Караванович Адолина-Анастасія Пилипівна — 59
 Яструб (псевдо), див. також Карпенко Дмитро — 120, 122, 124
 Яцишин Михайлина — 74

ГЕОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК

- Авдотіно — 174
Австрія — 93, 132, 154
Австро-Угорщина — 127
Акрешори — 27
Аксентієвіца — 168
Англія — 23, 167
Африка — 100
- Бабухів — 51
Баб'янка — 65
Балинці — 127
Бандери (хутір) — 78
Баня-Березів — 31, 46
Бердичів — 114
Берегове — 116
Бережани — 79
Березів — 46, 74
Берлін — 142, 143, 184
Бєлгород — 175
Бистриця, р. — 108.
Білі Ослави — 130–132
Білий Черемош, р. — 138
Білоберізка — 95
Більшівці — 8, 26
Благовещенськ — 184
Бовшів — 25 - 27
Богородичин — 105
Болгарія — 63
Болехів — 13
Борщів
Бранденбург — 143
Брест — 137
Брно — 92
Броди — 12, 93 - 96, 135, 160
Брошнів — 123, 125
Брустури — 43, 49
Будапешт — 184
Будилів — 95
Букачівці — 124
Буковина — 13, 69, 70, 79
Бурятія — 114
- Варшава — 73
Васючин — 123 — 126
Велика Кам'янка — 102, 153–155
Вербівці — 110
Вербовець — 60, 61
Верхній (Вижній) Березів — 46, 49
Верхній Майдан — 53
Верхня — 171
Верховина — 49, 61
Вигода — 156, 157
Виноград — 65, 149
Виноградів — 116
- Відень — 94
Вікно — 79
Вікторів — 142
Вільхівка — 81, 82
Вільхова — 124, 125
Войнилів — 170
Волинь — 98
Воркута — 133
Вороненко — 144
Воронів — 81
Ворохта — 23
- Гайделягер — 92
Галич — 9, 170
Галичина — 78, 130, 139, 156, 159, 173
Гамбург — 93, 94
Ганьківці — 176
Гвізд — 65
Гвіздець — 129
Гвоздецька, гора — 65
Гірка — 38
Гляйхенберг — 93
Голинь — 94
Голиця-Велика
(присілок с. Микуличин) — 28
Голови — 70
Городенка — 64, 66
Горожанка — 96
Городище — 146
Городниця — 112, 114
Гостів — 104, 105
Гоща — 103
Грабич — 105
Грабівка — 12, 55
Грабове — 67
Грабовець — 93
Грац — 93
Гринівка — 55, 109
Гриньків — 120, 121
Грос-Цитен — 143
Грузинська РСР — 189
Грушка — 64, 66
Гусятин — 79
Гута — 55
- Дарданелли — 163
Дахау — 160
Дембіце — 92–94, 95
Дем'янів — 10
Демянів Лаз — 26
Дземброня — 46, 67
Діброва — 35
Дністер, р. — 36, 37, 64, 128
Добромишль — 66

- Довгопілля — 53
 Довпотів — 16
 Долина — 179–181
 Донбас — 37
 Дорогів — 170, 171
 Драгасимів — 13
 Дрогобич — 38, 76
 Друга Річ Посполита — 127
 Дуба — 88, 90
 Дубовиця — 34, 164
- Жаб'є (тепер Верховина) — 49, 61, 67, 69, 70
 Житомир — 123, 125
- Забережжя — 141
 Загайпіль — 110
 Закарпаття — 70, 116, 117, 118, 119, 120, 144, 145
 Закрівці — 104, 105
 Заланів — 78, 80
 Залуччя — 13
 Заплата, гора — 120
 Запоріжжя — 136
 Західна Білорусь — 156, 165
 Західна Україна — 2, 16, 50, 54, 83, 133, 146, 155, 156, 165, 173, 182
 Збараж — 133, 163
 Зелена — 43
 Золота поляна — 81
 Зонненбург — 149
 ЗУНР — 127
- Івано-Франківськ — 1, 2, 24, 26, 42, 45, 51, 54, 63, 72, 79, 85, 88, 92, 93, 96, 102, 106, 108, 109, 111, 124, 171
 Ізобільєвськ — 125
 Інта — 35, 84
 Іршава — 116
 Іспанія — 145
- Кадобна — 13, 51
 Казахстан — 165
 Калинівка — 123
 Калусь — 17–19, 88, 140, 146, 165, 169, 171
 Кам'яне — 179
 Кам'янець-Подільський — 66
 Караганда — 62, 63, 73
 Карлове — 13
 Карпати — 33, 130, 131, 144
 Катовіце — 69
 Київ — 21, 26, 50, 79, 85, 97, 99, 114, 133, 159, 162, 163
 Киселів — 114
 Кіцмань — 114
- Клевань — 163
 Ключів — 43
 Княже — 11–13
 Княжолуки — 155, 156
 Козова — 117
 Колоколин — 124
 Коломия — 11, 29, 46, 47, 68, 75, 95, 128, 159, 183
 Колочава — 120, 121
 Комі АРСР — 35, 84, 165
 Конотоп — 125
 Копичинці — 79
 Королівка — 104
 Коропець — 64, 65
 Корчівці — 12
 Косів — 70, 73
 Космач — 27, 43–45, 47, 71
 Костопіль — 99
 Красилівка — 105
 Красноілля — 69
 Краснопілля — 183
 Красноярськ — 162
 Кривопілля — 57
 Кулачківці — 52, 100
 Кунисівці — 37
 Курськ — 125
 Кути — 162
 Кучерівка (хутір с. Грушка) — 66
- Ланчин — 132
 Левандівка — 125
 Лейпциг — 141
 Лецівка — 87
 Липівка (Рогатинський район) — 81
 Липівка (Тисменицький район) — 55
 Лисець — 60, 109
 Лімниця, р. — 120
 Лісна Слобідка — 139, 141
 Лунга, р. — 49
 Луги — 88
 Лучинці — 51
 Львів — 29, 32, 33, 36, 50, 73, 81, 82, 85, 87, 92, 95, 122, 125, 136, 157, 158, 161–163, 169, 176
 Любек — 93
 Любіжня — 54
 Люча, р. — 47
 Ляшки Муровані (сьогодні с. Муроване) — 74
- Магадан — 111
 Майданський ліс — 64
 Мала Мшана ліс — 121
 Марбург — 22
 Манява — 77
 Маромица — 167
 Медуха — 178

- Мельна — 81
 Мецдорф — 150
 Микитинці — 38, 40
 Микуличин — 28, 132
 Молода, р. — 119
 Молодилів — 65
 Молодинче — 164
 Монастириська — 64
 Москалівка — 69, 70
 Москва — 179, 188, 189
 Мукачево — 145
 Мшана, гора — 117
 Мшана, р. — 119, 121
- Надвірна — 65, 136, 137, 154
 Надіїв — 82, 119
 Наддніпрянська Україна — 122
 Наддніпрянщина — 125, 130
 Назавизів — 149
 Насташине — 94
 Небилів — 50, 51
 Нижній Березів — 46
 Ніжин — 45
 Німецька - Мокра — 120
 Німеччина — 22, 27, 64, 119, 137, 139, 140, 141, 143, 146, 147, 149, 151, 160, 164, 173, 179, 182, 184, 188
 Німшин — 8
 Новоросійськ — 163
 Ново-Ушиця — 66
 Ногатіно — 188
 Нойгамер — 92, 93
 Норильськ — 62, 71, 80
- Обертин — 37
 Одер, р. — 143
 Одеса — 22
 Озеряни (Монастириський район) — 64
 Озеряни (Тлумацький район) — 66, 105
 Олеша — 64
 Омськ — 80
 Осмолода — 116, 119
 Осова поляна — 81
 Острівець — 111
 Отинія — 65
- Павлівка (Павельче) — 42, 123, 142
 Пасічна — 109
 Перегінське — 81, 87, 119
 Перемишль — 38
 Петрилів — 21
 Петріс, ліс — 119
 Пігасовка — 182
 Підвербівці — 153
 Підгірки — 61, 63
- Підмихайлівці — 124
 Підпечери — 55
 Підшумлянці — 8
 Пікулинці — 38
 Подольськ — 151
 Подорватий, р. — 67
 Польща — 92, 135, 137, 153
 Посада Хирівська — 73
 Посіч — 23-25
 Потік — 117
 Поточище — 43, 112
 Пробабин — 112, 116
 Прибилів — 105
 Прикарпаття — 8, 9, 78, 106, 108, 136, 138, 149, 175, 177
 15 років ВЛКСМ — 177
- Радехів — 162, 163
 Радча — 53
 Раків — 82
 Раківчик — 31
 Рахиня — 180
 Рахів — 145
 Регенсбург — 160
 Рибне (Косівський район) — 147, 148
 Рибне (Тисменицький район) — 55
 Рінь — 38 - 40
 Ріпне — 82, 87, 89, 90
 Рогатин — 12, 78
 Рогиня — 110, 111
 Рождественська — 125
 Рожнятів — 89
 Розтоки — 121
 Ростов — 163
 РРФСР — 165
 Румунія — 139
 Русів — 53
 Руська-Мокра — 120
 Рушір (присілок с. Космач) — 45-47
- Саджава — 78
 Сарни — 99
 Сваричів — 101, 123
 Свердловськ — 80
 Селище — 135
 Сеничів — 120
 Серафінці — 112-114
 Середземне море — 163
 Середній Березів — 46
 Сибір — 23, 25, 27, 28, 31, 80, 109, 124, 148
 Сівка-Калуська — 20
 Скоморохи — 8
 Слобідка — 141
 Слобідка-Більшівцівська — 7-9
 Слобода-Долинська — 125, 180
 Слобода Рунгурська — 76

Словаччина — 93, 160
Смодна — 61
Снятин — 11, 95, 114, 141, 175
Сокальська, гора — 95
Союз Радянських Соціалістичних Республік (СРСР) — 34, 73, 81, 84, 101, 103, 146, 154, 158, 160, 177, 182, 187
Спас — 88
Ставропольський край — 125, 126
Стайки гора — 67
Станіслав (Станіслав) — 38, 39, 41, 42, 45, 55, 56, 64, 65, 66, 93, 94, 109, 123, 125, 135, 142, 156, 159, 169, 183, 184
Старий Лисець — 106, 107, 109
Старі Кривотули — 105
Старі Кути — 32
Стецева — 114, 116
Стрий — 74, 75, 123, 163
Стрільче — 112
Струпків — 64, 65
Сушиця-Верхня — 74
Східна Галичина — 60, 179
США — 164
Сянки — 65

Тамбов — 179
Тарнавка — 74
Татарів — 140
Ташкент — 188, 189
Тбілісі — 188, 189
Тернопіль — 133, 163
Тисмениця — 55, 59
Тисменичани — 56
Тишківці — 110
Тлумач — 66, 174
Томашів — 137
Томашівці — 10, 11
Торговиця — 105
Торонто — 45
Травніки — 153, 154
Трієст — 163
Трійця — 151, 152
Тростянець — 157
Тучапи — 177
Тюдів — 52, 94
Тязів — 25, 60

Угорники (Івано-Франківська міськрада) — 38
Угорники (Коломийський район) — 65
Угринів — 66
Україна — 15, 21, 26, 56, 57, 69, 72, 73, 84, 85, 93, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 109, 123, 124, 125, 127, 128, 130, 136, 148, 149, 155, 156, 159, 163

Українська Радянська Соціалістична Республіка (УРСР) — 123, 175, 178, 180, 183, 189
Умань — 174
Уніж — 36, 37
Урал — 137

Федосіївка — 133
Фельдбах — 93
Ферескул (тепер Черемошна) — 138
Франція — 95, 160
Хабаровський край — 76
Харків — 23, 125, 159
Харцизьк — 174
Херсон — 76
Ходорів — 30, 31
Холм — 69
Христофорівськ — 166
Хриплин — 30, 38
Хуст — 116

Ціліндорф — 132

Черемош, р. — 138, 139
Черемошна (Ферескул) — 138
Черемхів — 140, 141
Чернелиця
Чернівці — 114, 116
Черніїв — 107
Черняхів — 163
Черче — 80
Чехословаччина — 144, 145
Чорний Ліс — 23, 24, 45, 55, 73
Чорний Потік — 28, 131
Чорні Ослави — 132
Чоп — 132
Чукалівка — 30

Шахтарськ — 67
Шведт — 143
Шепарівці — 31, 33
Шепіт — 43, 49
Шербург — 160
Шишичево — 166
Щегрин — 125

Югославія — 93

Яблуниця — 144, 186
Яблунів (Гусятинський район) — 79
Яблунів (Косівський район) — 46, 49
Ямниця — 40—42, 59
Яремче — 185
Ясенів — 96
Ясенів-Пільний — 116
Ясень — 119, 121

Список використаних джерел

1. Галузевий державний архів Управління Служби безпеки України в Івано-Франківській області (ГДА СБУ в Івано-Франківській області). Ф 5. Спр. 18, 21, 24, 48, 53, 58, 69 (Т. 2), 95, 97, 103, 106, 129, 192, 234, 265, 266, 295, 324, 336, 374, 381, 386, 392, 476, 507 (Т. 1–2), 509 (Т. 1–2), 511, 517, 536, 540, 543, 550, 552, 568, 575, 580, 581, 587, 596, 598, 608, 611, 617, 630, 648, 650, 658, 667, 678, 686, 688, 711, 729, 733, 795, 820, 849, 852, 862, 865, 867, 874, 877, 891, 915, 954, 955, 965, 990 (Т. 1–2), 1047, 1058, 1066, 1111, 1119, 1135, 1161, 1170, 1175, 1177 (Т. 1–2), 1180, 1183.
2. Запис розмови з Ганною Дмитрівною Гнидюк 02.05.2016 р. Архів автора.
3. Запис розмови з Ярославом Опанасівною Барабаш 07.09.2017 р. Архів автора.
4. Літопис Української Повстанської Армії. Чорний ліс. Том 4. Книга 2. – Торонто: Вид-во «Літопис УПА», 1989. – 288 с.
5. Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в ХХ столітті. Документи і матеріали / Відповідальний редактор М. Кугутяк. – Т. 2. – Книга 1 (1939–1945). – Івано-Франківськ: КПФ «Лік», 2009. – 600 с.
6. Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в ХХ столітті. Документи і матеріали / Відповідальний редактор М. Кугутяк. – Т. 2. – Книга 2 (1945–1946). – Івано-Франківськ: КПФ «Лік», 2010. – 696 с.
7. Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в ХХ столітті. Документи і матеріали / Відповідальний редактор М. Кугутяк. – Т. 2. – Книга 3 (1947–1957). – Івано-Франківськ: КПФ «Лік», 2011. – 768 с.
8. Андрусак М. Брати грому / М. Андрусак. – Коломия: Вік, 2001. – 800 с.
9. Андрухів І. О., Француз А. Й. Правда історії. Станіславщина в умовах терору і репресій: 1939–1959 роки, історико-правовий аспект. Документи і матеріали / І. О. Андрухів, А. Й. Француз. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2008. – 448 с.
10. В генералы произведён врагом... – Режим перегляду: <http://newzz.in.ua/histori/1148893027-v-generalny-proizveden-vragom.html> (дата звернення 24.04. 2016).
11. Витвицька О. Повстанці з Потоку, полегли в Карпатському краї / О. Витвицька. – Режим перегляду: <http://www.upa-pereginsk.if.ua/?p=409> (дата звернення 01.08.2017).
12. Воєнна Округа УПА «Лисоня» 1943–1952. Документи і матеріали // Літопис УПА. Нова серія. – Том 20. – Режим перегляду: http://shron.chtyvo.org.ua/Litopys_UPA/Nova_serija_Tom_20_Voienna_okruha_UPA_Lysonia_1943-1952_Dokumenty_i_materialy.pdf (дата звернення 07.08. 2017).
13. Волянюк С. Б. Створення та діяльність воєнної округи УПА «Лисоня»: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01/ С. Б. Волянюк; Науково-дослідн. ін.-т українозн. М-ва освіти і науки України,. – Київ, 2016. – 18 с.

14. Вояки Української Повстанської Армії, родом з Наддніпрянської України: книга 1 / упоряд. Я. В. Коретчук, С. Д. Каспрук та ін. — Івано-Франківськ: Місто НВ, 2016. — 176 с.

15. Встановлення хреста на місці загибелі «Булевару» на Мшані. — Режим перегляду: <http://www.upa-pereginsk.if.ua/?p=2060> (дата звернення 31.07.2017).

16. В'ятрович В. Історія з грифом «секретно»: радянська демократія: вибори 1946 року / В. В'ятрович // Режим перегляду: <http://tsn.ua/analitika/radyanska-demokratiya-vibori-1946-roku.html> (дата звернення 18.05.2016).

17. Гелена Атаманчук із Калушини пережила тортури і невиліковні хвороби, а в концтаборі познайомилася з сестрою Бандери // Режим перегляду: <http://vikna.if.ua/news/category/kl/2015/03/14/31365/view> (дата звернення 03.06.2015).

18. Головатий М. Як ансамбль Радянської армії співав пісню УПА. Незвичайна історія пісні «і з сиром пироги» / М. Головатий. — Режим перегляду: <http://www.galychyna.if.ua/publication/ukrainism/jak-ansambl-radjanskoji-armiji-spivav-pisnju-upa/print.html> (дата звернення 05.11.2016).

19. Гриневич В. Військові мобілізації в Україні 1943—1944 років. «Ви повинні змити власною кров'ю провину перед Батьківщиною і її великим вождем товаришем Сталінін» / В. Гриневич. — Режим перегляду: http://gazeta.dt.ua/SOCIETY/viyskovi_mobilizatsiyi_v_ukrayini_1943_1944_rokiv_vi_povinni_zmiti_vlasnoyu_krovyu_provinu_pered_batk.html (дата звернення 10.01.2017).

20. Забілий Р. Діти підпілля: недитяча гра у війну [Електронний ресурс] / Р. Забілий. — Режим доступу: <http://www.istpravda.com.ua/articles/2011/01/25/17862/> (дата звернення 10.01.2017).

21. Жив'юк А. Керівники органів НКВД—НКГБ (МВД—МГБ) західних областей УРСР: кількісні та якісні характеристики (1944—1953 рр.) // З архівів ВУЧК—ГПУ—НКВД—КДБ. — 2014. — №1. — С. 29—52.

22. Ільницький В. Провідник Карпатського крайового проводу ОУН — Степан Слободян-«Єфрем», «Клим» / В. Ільницький. — Збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені І. Франка. — 2012. — Вип. 1. — С. 383—390.

23. Ільницький В. Створення та діяльність у західних областях УРСР радянських парамілітарних формувань (1944—1954 рр.) / В. Ільницький // З архівів ВУЧК—ГПУ—НКВД—КДБ. — 2011. — №2. — С. 47—82.

24. Кметюк І. Карпатський край у боротьбі за Незалежну Україну у 1940—1950-і роки / І. Кметюк. — Режим перегляду: <http://volya.if.ua/2017/06/karpatskyj-kraj-u-borotbi-za-nezalezhnu-ukrajinu-u-1940-1950-i-roky/> (дата звернення 01.08.2017).

25. Книш З. Становлення ОУН / З. Книш. — К.: В-во ім. О. Теліги. 1994. — 128 с.

26. Коритко Р. Яструб — курінний УПА / Р. Коритко. — Львів: Тріада плюс, 2016. — 336 с.

27. Крайній І. Лицарі сучасної проби / І. Крайній [Електронний ресурс]. — Режим перегляду: <http://www.umoloda.kiev.ua/number/2059/174/73350/>. (дата звернення 01.05.2017).

28. Легендарний партизан Закарпаття: «Я умираю і буду жить». — Режим перегляду: <http://ua-reporter.com/novosti/169621> (дата звернення 26.07.2016).

29. Лесів С., Ганцюк П. Курінь УПА «Промінь»: історія формування та бойовий шлях / С. Лесів, П. Ганцюк. — Калуш — Івано-Франківськ, 2016. — 288 с.

30. Малярчук О. Протистояння селянства, ОУН, УПА насильницькій колективізації західноукраїнського села / О. Малярчук // Галичина. — 2013. — Ч. 24. — С. 203—211.

31. Мельник В. Рогатинці в боротьбі за волю. — Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2005. — 834 с.

32. Монолатій І. «Галицька» дивізія означає «Українська» / І.Монолатій // Українська дивізія «Галичина». — Івано-Франківськ: Місто НВ, 2015. — С. 5—12.

33. Мулик М.І. За Україну боролись, за Україну вмирали / М.І. Мулик. — Івано-Франківськ: Місто НВ, 2016. — 288 с.

34. Онишко Л. Відважні. Мирні, напівмирні та воєнні ролі жінок в УПА / Л. Онишко. — Режим перегляду: <http://tyzhden.ua/History/62084/> (дата звернення 11.09.2016).

35. Панченко В. Інтелектуали ОУН та воїни УПА: економічний націоналізм в теорії та практиці / В. Панченко. — Режим перегляду: <http://alexpol-institute.com.ua/novini/ekonomichni-doslidjennja/politekonomiya/intelektualy-oun-ta-voyni-ura-ekonomichnij-natsionalizm-v-teorii-i-ta-praktytsi/> (дата звернення 20.01.2017).

36. Папакін Г. Аграрна політика УПА на прикладі одного конкретного документа / Г. Папакін. — Режим перегляду: <http://incognita.day.kiev.ua/agrarna-politika-ura-na-prikladi-odnogo-konkretnogo-dokumenta.html> (дата звернення 26.03.2017).

37. Патриляк І. К., Боровик М. А. Україна в роки Другої світової війни: спроба нового концептуального погляду / І. К. Патриляк, М. А. Боровик. — Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2010. — 590 с.

38. Патриляк І. Протистояння українського визвольного руху нацистам та їх союзникам (1943—1944 рр.) / І. Патриляк // Українська друга світова: матеріали міжнародної наукової конференції до 70-ї річниці перемоги над нацизмом у Другій світовій війні (5 травня 2015 р., м. Київ). К.: К.І.С., 2015 — С. 134—178.

39. Побігущий-Рен Є. Мозаїка моїх споминів / Є. Побігущий-Рен. — Івано-Франківськ: Лілея НВ, 2002. — 188 с.

40. Подвижницька праця Дарії Кошак. — Режим перегляду: <http://kosivart.if.ua/2013/05/19/4090/> (дата звернення 05.11.2016).

41. Помер великий українець Орест-Методій Дичковський [Електронний ресурс]. — Режим перегляду: <http://pravda.if.ua/news-7871.html>. (дата звернення 11.01.2017).

42. Посіч як символ // Режим перегляду: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/949485.html> (дата звернення 20.11.2015).

43. Постанови III-го Надзвичайного Великого Збору Організації Українських Націоналістів, що відбувся в днях 21—25 серпня 1943 р. (Неповний текст) // Літопис УПА . Том 24. Ідея і чин. Орган Проводу

ОУН, 1942–1946 – Режим перегляду: http://shron.chtyvo.org.ua/Litopys_UPA/Tom_24_Ideia_i_chyn_Orhan_provodu_OUN_1942-1946_Peredruk_pidpilnoho_zhurnalu.pdf (дата звернення 20.01.2017).

44. Прокоп'як В. Політика німецької окупаційної влади щодо українських професійних театрів у Галичині (1941–1944 рр.) / В. Прокоп'як // Галичина. – 2013. – Ч. 24. – С. 326–331.

45. Пташинська Г. Мальовниче село – Нарис історії села Старий Лисець / Г. Пташинська [Електронний ресурс]. – Режим перегляду: <http://www.info-library.com.ua/libs/kraeznavstvo/37-stariy-lisec/139-u-viri-buremni-lit-u-borotbi-za-vilnu-ukrayinsku-derzhavu.html> (дата звернення 17.06.2017).

46. Романюк Л. Б., Черепанин М. В. Музичне і театральне життя Станиславова (друга половина XIX – перша половина XX ст.): монографія / Романюк Л. Б., Черепанин М. В. – Івано-Франківськ: Супрун В. П., 2016. – 508 с.

47. Скаврон Б. Партизанські секрети Ореста Дичковського / Б. Скаврон [Електронний ресурс]. – Режим перегляду: <http://www.galychna.if.ua/publication/society/partizanski-sekreti-oresta-dichkovskogo/> (дата звернення 11.01.2017).

48. Соловка Л. Порівняльний аналіз німецької та угорської зон окупації Галичини (на прикладі подій літа 1941-го). – Режим перегляду: http://daifo.if.gov.ua/pdf/exp_41_3_14.pdf (дата звернення 10.05.2016).

49. Стефанюк Г. Заходи німецької окупаційної адміністрації у сфері зайнятості східногалицького соціуму в 1941–1944 рр. / Г. Стефанюк // Вісник Прикарпатського університету. Історія. – 2013. – Вип. 23–24. – С. 106–111.

50. Терновський А. М. Діяльність винищувальних батальйонів у Дніпропетровській області в 1941–1945 роках: автореф. дис. канд. іст. наук : 07.00.01 / А. М. Терновський. Київ, 2016. – 20 с.

51. Тимів І. Бойовий шлях куреня УПА «Смертоносці» / І. Тимів // Галичина. – 2013. – Ч. 24. – С. 156–167.

ЗМІСТ

Передмова	3
Розділ 1	
Герої ОУН—УПА: страчені світанки	7
Розділ 2	
Колабораціоністи та жертви війни	127
Розділ 3	
Історії «радянських визволителів»	173

За редакції *Ярослава Довгана*
Верстка *Стефанії Шеремети*
Коректура *Лідії Левицької*

Видавництво «Лілея-НВ»

А/С 250,

м. Івано-Франківськ, 76018

e-mail: lileyanv@gmail.com

Свідоцтво ІФ №8 від 28.12.2000 р.